

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

R.R.Atajanova

TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH METODIKASI

60110200- Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

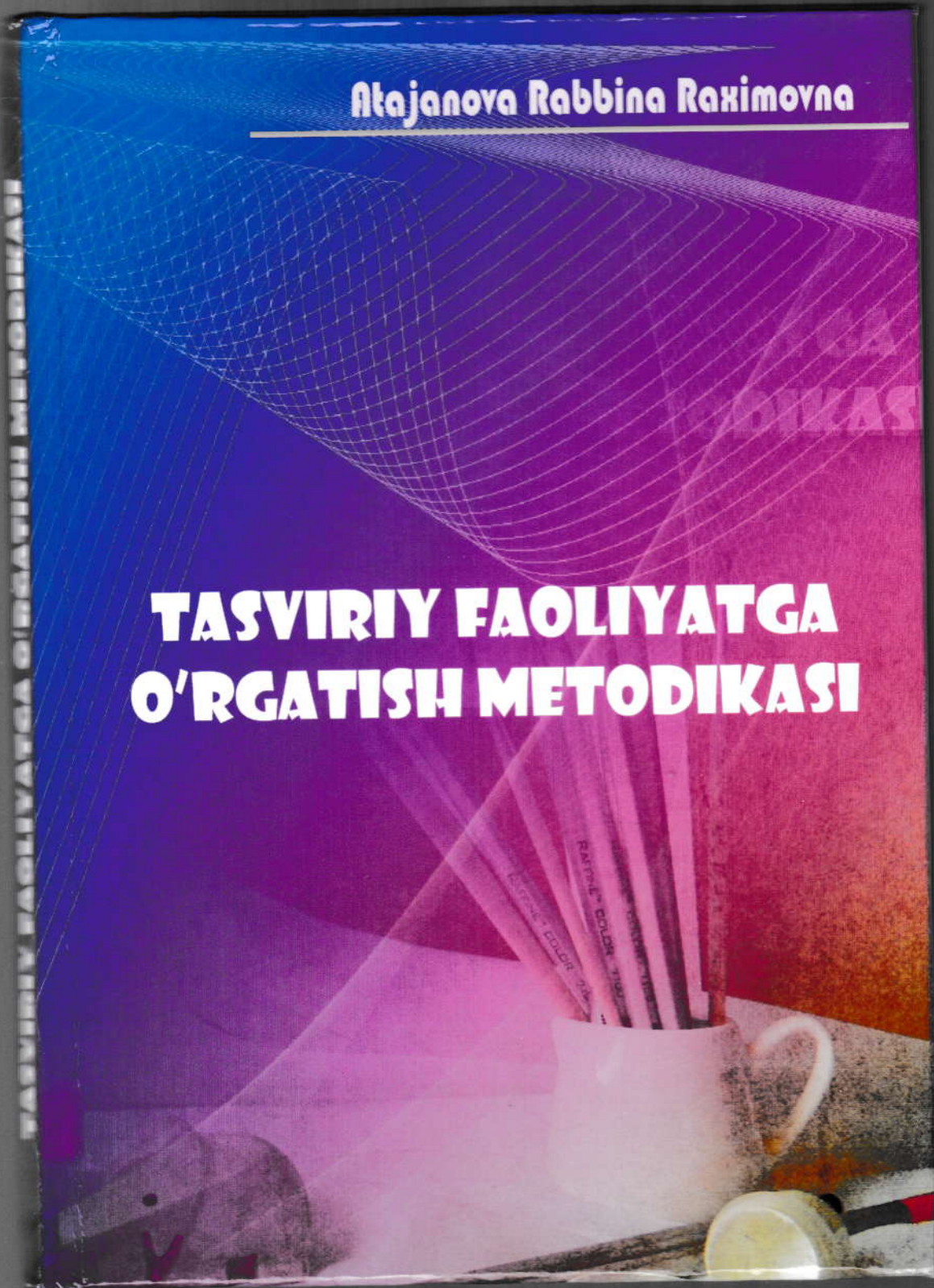
O'QUV QO'LLANMA

CHIRCHIQ – 2023

Atajanova Rabbina Raximovna

**TASVIRIY FAOLIYATGA
O'RGATISH METODIKASI**

TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH METODIKASI

UO'K 373;73/76
KBK 74.102;85.1
A-15

R.R.Atajanova

Tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi // O'quv qo'llanma / R.R.Atajanova.
Toshkent «Olmaliq kitob business», 2023-132 b.

Mazkur o'quv qo'llanmada tasviriy faoliyat tushunchasi, fanning predmeti, maqsadi va vazifalari, tasviriy faoliyat va ularning turlari, tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari, rasm chizish, applikatsiya qilish, kurish-yasash ishlarini bajarish, loydan yoki plastilindan narsa yasash, noananaviy usulda rasm chizishni amalga oshirish jarayonlari haqida so'z yuritilgan.

Mazkur o'quv qo'llanma 60110200 – Maktabgacha ta'limi yo'nalishi bakalavriat bosqichi talabalari, shuningdek Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

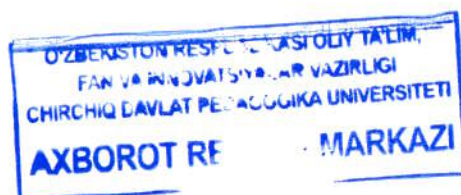
B.B.Boymetov - Chirchiq davlat pedagogika universiteti Tasviriy san'at va dizayn kafedrası professori, p.f.n.

N.J.Mullajonova - Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti San'atshunoslik kafedrası dotsenti

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2023-yil 25 avgustdagi 391-sonli buyrug'iga asosan o'quv qo'llanma sifatida nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-751-05-9

©R.R.Atajanova 2023-y

2

MUNDARIJA

Kirish.....	5
I BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY FAOLIYAT TURLARINING O'RNİ	
1.1.Rasm chizish -tasviriy faoliyat turi sifatida.....	7
1.2.Kichik guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.....	12
1.3.O'rta guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.....	15
1.4.Katta guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.....	21
1.5.Tayyorlov guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.....	25
1.6.Turli yoshdagi bolalar guruhiga rasm chizishni o'rgatish.....	27
1.7.Bolalarga noana'naviy ashyolar va texnik usullar yordamida rasm chizishni o'rgatish.....	41
II BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTI TURLARI (LOYDAN BUYUM YASASH, APPLIKATSIYA, QURISH-YASASH)	
2.1. Tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.....	46
2.2. Kichik guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.....	48
2.3. O'rta guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.....	55
2.4. Katta guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.....	63
2.5. Tayyorlov guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.....	69
2.6. Turli yoshdagi bolalar guruhida tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.....	74
2.7. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qurish-yasash.....	76
III BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARINI TASHKIL QILISH	
3.1. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilish.....	95
3.2. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining o'zaro va boshqa mashg'ulotlar bilan bo'liqligi.....	97
3.3. Mashg'ulotlaridan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat.....	98

3

3.4. Tarbiyachining tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilishdagi kompetentligi.....	104
3.5. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jihozlariga qo'yiladigan talablar.....	114
Glossariy.....	122
Adabiyotlar.....	129

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda "2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2707-sonli qarori ijrosini ta'minlashda bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlarini tatbiq etish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish, ta'lim muassasalarining moddiy texnika bazasini, Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha 2017-2021-yillarga mo'ljallangan dasturida belgilangan vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari rejasini ishlab chiqildi.¹ Maktabgacha ta'limning vazifasi bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va ma'naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash: bolalarda milliy vatanparvarlik hislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o'qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta'lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o'zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog'ligini ta'minlashdan iborat.

Asosiy maqsadlardan yana biri zamonaviy tasviriy san'at orqali bolalardagi qobiliyat hamda imkoniyatlarni aniqlab, ularni to'g'ri shakllantirish va yuzaga chiqarishdir.

Tasviriy san'atning o'ziga xos murakkabliklarini tushunib, uning nozik qirralarini maktabgacha yoshdagi bolalarga ulashish mahoratiga ega bo'la oladigan tarbiyachilarni yetishtirib chiqarish vazifasi turibdi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat vositasida bolalarning estetik qobiliyatlarini shakllantirib rivojlantirishda tarbiyachining o'rni juda kattadir. U chuqur bilim va yuqori malakaga ega bo'lishi, buning uchun muntazam

¹ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 1-son, 11-modda, 35-son, 923-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018-y., 06/18/5483/1594-son; 01.01.2020-y., 07/20/4555/4257-son lex.uz/docs/-3090103

ravishda o'z ustida ishlashi, o'zining ilmiy, nazariy bilim darajasini tinimsiz ko'tarishi, ilg'or tajribalarga asoslanishi kerak.

Davlat umumilliy dasturi ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, uni ham shaklan, ham mazmunan zamon talablariga moslashtirish, ta'lim sifat samaradorligini uzluksiz mukamallashtirib borishga yo'naltirildi.

Tasviriy faoliyati bo'yicha maktabgacha ta'lim tashkiloti dasturi va maktabda tasviriy san'at dasturi bolalarda tevarak atrofga nisbatan, san'at esa bolalarda badiiy-estetik munosabatni tarbiyalash ijodiy qobiliyat va tasvirlashlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti mashg'ulotlarida, maktabda muvaffaqiyatli o'qib va ko'nikib ketishlari uchun kerakli bo'lgan vazifalar va topshiriqlar bajariladi. Rasm, applikasiya, loy ishlarini bajarish jarayonida bolalarda idrok qilishning analiz, sintez, takrorlash, konkretlashtirish kabilar shakllanadi. Shuningdek bu jarayonlarda bolalar jamoada ishlashga, o'z harakatini ho'rtoqlarining harakatiga bo'ysundirishga o'rganadilar. Bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyati mashg'ulotlari bolalarda, o'quv faoliyatida zarur bo'lgan malaka ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat mashg'ulotining birinchi yo'nalishi maktabgacha yoshdagi bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash hisoblanadi.

Bu yo'nalishning natijasi badiiy-estetik yo'nalishning barcha yo'nalishlarini (teatr, musiqa, badiiy adabiyot, rasm chizish, applikasiya va boshqalar.) kompleks tarzda qo'llanilgandagina aniq bo'ladi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'tiladigan "Tasviriy faoliyat" mashg'ulotlari bolalarga beriladigan estetik tarbiya masalalarini xal qilishda asosiy vositalardan biridir. Chunki tasviriy faoliyat o'z xususiyatiga ko'ra badiiy faoliyat hisoblanadi. Badiiy faoliyat mashg'ulotlarining barcha turlari bolalarda go'zallikni anglash uchun, borliqqa emotsional-estetik qarashni shakillantirish uchun keng imkoniyatlarni yaratib beradi.

I BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDAGI BOLALARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISHDA TASVIRIY FAOLIYAT TURLARINING O'RNI

1.1. Rasm chizish - tasviriy faoliyat turi sifatida

Rasm chizish bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda asosiy o'rin tutadi va ucha turga bo'linadi, bular:

- Alohida predmetlarni chizish.
- Sujetli rasm chizish.
- Dekorativ rasm chizish.

Tasviriy faoliyatga o'rgatishning muhim vazifasi – tevarak-atrofdagi borliqni tasavvur va idrok qilishda bolalarga ko'maklashish. Tasviriy faoliyat bolalarda kuzatuvchanlikni rivojlantiradi, estetik go'zallikni his qilish asosida tarbiyalaydi hamda tasvirlab berish yo'llarini o'rgatadi. Bu bilan birga tasviriy faoliyatning eng muhim vazifasi – ma'lum bir yoshga to'g'ri keladigan materiallari yordamida har xil predmetlarning turli ko'rinishlarini yaratish qobiliyatini shakllantirish.

Alohida predmetlarning rasmini chizish. Rassom predmetni yoki narsani chizayotganida birinchi bo'lib asosiy shaklning belgilarini qog'ozda belgilab

oladi. Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolaga, ayniqsa, 3-4 yoshli bolaga chizishning bunday shakli murakkablik qiladi, chunki u predmetni butunligicha ko'z oldiga keltira olmaydi. Unga predmetni sekin – astalik bilan bir tomonga chizish qulayroq. Chizishning

bunday usuli bolaning ishini yengillashtiradi Oldin bitta bo'lagini tanlab olib, naturadagi keyingi bo'lagini eslab yoki ko'rib rasm chizishni davom etadi. Asta-sekinlik bilan bolalarga rasmning umumiy belgilarini qog'ozga tushurib chizishni

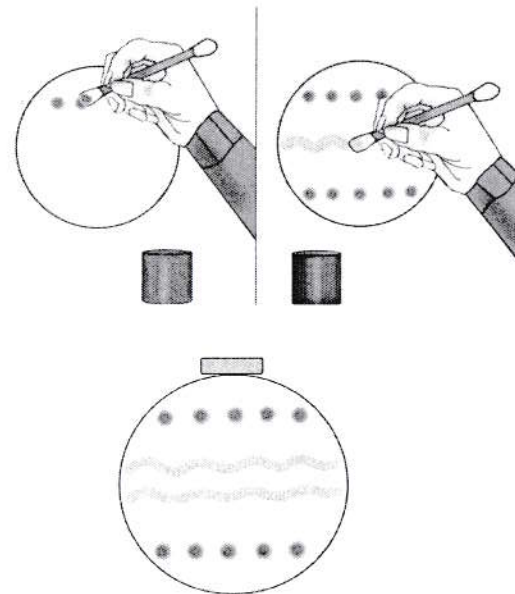
o'rgatish kerak, chunki rasmni bo'laklarga ajratib chizishning o'ziga xos qiyinchiligi mavjud. Bunda kerakli shaklning asosiy bo'laklari va ikkinchi darajali bo'laklarning o'zaro joylashishlari va fazodagi o'rinlarini aniq proporsional holatda chizish qiyin bo'ladi.

Sujetli rasm chizish. Sujetli rasm chizishning asosiy maqsadi bolaning atrof-muhitdan olgan taassurotlarini ifodalashga o'rgatishdir. Sujetli rasm - bu, voqealichni, xis-tuyg'ularni ma'lum bir ranglarda tasvirlanishidir. Shu o'rinda savol tug'uladi. Bolalar qaysi mazmun bo'yicha rasm chizadilar? Bolalar kichik hikoyalar, rivoyatlar, ertaklar asosida va bolalarni o'rab turgan tevarak-atrofni, tabiatni, voqea hodisalarni chizishga, aks ettirishga harakat qiladilar. Bolalar tomonidan chizilgan "Biz oilamiz bilan dam olishda" va "Men sevgan fasl" rasmlari bunga misol bo'la oladi. Bolalar bilan olib boriladigan bunday mashg'ulotlar ularning har tomonlama kamol topib rivojlanishiga va o'zing atrof-muhitga bo'lgan munosabatini, ichki kechirmalarini, xis - tuyg'ularini ifoda etishga yordam beradi. Maskur jarayonda bolalarning aqliy qobiliyati rivojlanadi. Bu jarayon bolada asta-sekinlik bilan rivojlanadi, shuning uchun ham sujetli rasm chizish o'rta guruhdan boshlab kiritilgan. Bunda ham yonma-yon turgan ikki-uchta predmetni tasvirlash o'rgatiladi. Syujetli tasvirda predmetlarning bir-biridan ajratish uchun ularning praporsiyalarini, o'lchamini fazodagi joylashuviga qarab, predmetlarning katta yoki kichikligini o'rgatish lozim. Maktabgacha yoshdagi bola uchun predmetlar orasidagi fazoviy munosabatlarni farqlay olish juda qiyin.

Dekorativ rasm chizish. Dekorativ rasm chizish tasviriy faoliyatning boshqa turlari singari bolada estetik tuyug'uni shakillantiradi. Bolalarni xalq amaliy bezak san'ati namunalari bilan tanishtirishda tarbiyachi ularda vatanparvarlik, insoniylik, g'urur, mehr oqibat singari tuyg'ularni, san'at asarlarini yaratayotgan odamlarning mehnatiga hurmat kabi tuyg'ularni shakillantirishi zarur bo'ladi.

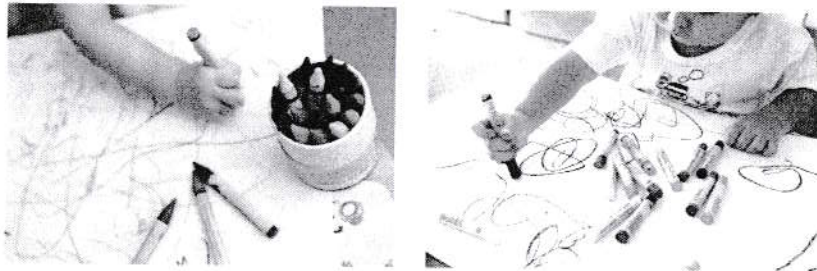
Bolalarni dekorativ rasm chizishga o'rgatishda tarbiyachi ularda naqsh komponentlarining o'zaro bog'liqligini, rangini, kompozitsiyasini forma elementini ko'rishga o'rgatadi. Dekorativ rasm chizishda ranglarni his qilish qobiliyatining rivojlanishi asosiy masala bo'lib hisoblanadi.

1.2. Kichik guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.

Bir yoshdan uch yoshgacha bo'lgan bolalar guruhida rasm chizish malakasining hosil bo'lishi va rivojlanishi. Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida rasm chizishga o'rgatish ikki yoshdan boshlanadi. Bu davr bolalar uchun tasviriy faoliyatga tayyorlash davri xisoblanadi. Bu davrda bolalar qalamni ushlashni va

qog'oz ustida yuritishni o'rganadilar. Bu yoshda bolalar qalamni to'g'ri ushlashni bilmaydi, tarbiyachi esa tarbiyalanuvchilarni qalamlarni to'g'ri ushlashga ko'nikma xosil qildiradi. Qalam bilan to'g'ri turli xil shtrixlar, nuqtalar chizadi, qog'oz yuzida turli harakatlar qiladi, keyin esa sodda chiziqlar murakkablashib boradi. Bu vaqtda bola qog'oz ustiga tushirilgan turli xil izlarni ko'rib xursand bo'ladi. Bu davr bolada tasviriy faoliyatini vujudga keltirishga ko'mak bo'ladi. Bu guruhda maktabgacha ta'lim-tarbiya dasturi guruhli mashg'ulotlarni talab qilmasada, agar bolalar xohlashsa ularni stol atrofiga o'tirib rasm chizdirishga imkon yaratish mumkin.

Bu davrga kelib, bolaning nutqi o'sadi, tasavvur doirasi kengayadi, materiallar bilan mustaqil harakat qilishi tezlashadi. Ushbu guruhda tarbiyachi bolalarni qilayotgan harakatlarini kuzatishga o'rgatadi. Chizayotgan turli chiziqlar bilan predmetlarni turlarini bilishga, ularni ayrim narsalarga o'xshatishga o'rgatadi. Hamma bolalar bir vaqtda o'z harakati natijasida hosil bo'lgan ishida predmet o'rtasidagi o'xshashlikni aniqlay olmaydi, bu xususiyatni o'sishi o'z-o'zidan nutqini rivojlanishiga sabab bo'ladi. Ular chizgan rasmlarni tarbiyachi ko'rsatish orqali oddiy predmet va hodisalarni tasvirlab beradi. Bu orqali ularning nutqi ham o'sadi. Masalan: Yomg'ir yog'ayapti, qor yog'ayapti, barglar uchayapti, daryoda suv oqmoqda va boshqalar.

Uchunchi yilda sekin sekin bolalarda ranglarga qiziqish ortadi. Ular turli ranglardan foydalanib uni predmetga o'xshatadilar. Masalan: katta bo'lmagan qog'oz yuziga qizil bo'yoq bilan bo'yab, "Men gul chizdim" deydi. Bu guruhda tarbiyachi bolalarga predmetning qaysidir bir qismini chizib, tugatishlarni taklif

qiladi. Masalan: sharga ip, bayroqchaga tayoqchani va qizil, yashil, ko'k, sariq ranglarni bilishga va ulardan foydalanishga o'rgatiladi. "Quyosh", "Ko'm-ko'k o'tlar", "Gullar". Bolalar dastlab qalam bilan chizishadi, 3-4 mashg'ulotdan keyin bo'yoqdan foydalanib bo'yaydi, undan foydalanishni o'rgatiladi. Bolalarga quyidagi temalarda bo'yoqlar bilan rasm chizdirish mumkin. Masalan: Barglar daraxtlardan to'kilayapti, uyda chiroqlar yoqildi. Yilning 2-yarmida tarbiyachi bolalarni predmetni oddiy tasvirlashgaga o'rgatadi. Tarbiyachi shar chizadi, bolalarni, tarbiyachi ko'ptok chizadi-bolalar yo'l. Yilning 2-yarmiga bolalar bilan mashg'ulot uyushtirib, uni (mo'yqalam qo'yib olish) qog'irchoqni ko'ylagini yoki dastro'molcha va qo'lqopni dog'lar bilan bezashga o'rgatiladi. Bu yoshdagi bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatishda tarbiyachi turli xil usullardan foydalanadi.

Bolalar chizishni yanada yaxshi o'zlashtirishlari uchun biri passiv harakatlar uladan foydalanish mumkin, ya'ni bunda bola o'zi mustaqil harakat qiladi. Tarbiyachi bola qo'lga qalam berib chizish harakatlarini bajaradi yoki o'yin o'tkazadi. Bolalar qo'l harakatining koordinatsiyasini rivojlantirib borib, tarbiyachi qog'oz yuzida bir xildagi ritmik harakatlarni bajaradi, o'ngga-chapga keyin asta-sekin murakkab harakatlarni bajarishga o'rgatadi. Masalan: ip o'rami yoki tutin chiqayapti va boshqalar.

Tarbiyachining badiiy so'zdan foydalanishi, bolalarga tasvirlanayotgan narsani obrazli tasavvur qilib ko'z oldilariga keltirishga yordam beradi. Masalan: quyosh rasmini chizdirmoqchi bo'lsa quyosh to'g'risida she'r va qoshiqlardan foydalanish usuli muhim usullardan biri xisoblanadi. Birinchi kichik guruhda tarbiyachi bolalar bilan hamjihatlikni keng qo'llaydi. Tarbiyachi katta qog'oz yuzida darsxt chizadi, bolalar esa barglarni, mevalarni chizadi. (mo'yqalamni tikka qog'ozga qo'yish usuli bilan). Bunday mashg'ulotlarni tarbiyachi 5-6 ta bolalar guruhi bilan uyushtirishi mumkin. 2,5 yoshdagi bolalar bilan tipik mashg'ulotlar uyushtirish mumkin. Masalan: bolalarga rasmi kartochkalar berib, unda nimalar tasvirlanganligini aytish kabi o'yinlar o'tkazish mumkin. Masalan: quyosh, bayroqcha, gullar tasvirlangan bo'lishi mumkin. Bolalar ularni aytib

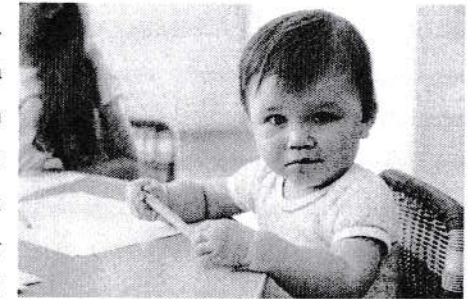
beradi, qiynalgan bolaga tarbiyachi yordam beradi. Tarbiyachi bolalar ishini taxlil qilib ularning ishlarining xilma-xilligi va predmet bilan tasvir o'rtasidagi o'xshashlikni ko'rsatib beradi.

Bu guruhning dasturi keyingi guruhlarning dasturidan bosqichma- bosqich murakkablashib borishi bilan farqlanadi. Rasm chizishning birinchi mashg'uloti qog'oz va qalam bilan tanishtirishdan boshlanadi. Bu materiallarning o'yinchoqlardan bolalarga ma'lum bo'lgan turli xil predmetlardan farq qilishini tarbiyachi bolalarga tushuntiradi. Qalamlar bilan turli faoliyat turlarini bajarish mumkin. Qog'oz toza edi, qalamning harakatlanishidan keyin unda izlar paydo bo'ldi. Qalamning yo'nilgan uchi qog'ozda iz qoldiradi. Ikkinchi uchi esa iz qoldirmaydi. Agar sekin bosilsa, qog'ozda uning izlari ko'rinmaydi. Agar qattiq bosilsa, qog'oz yirtilib ketishi mumkin. Bu yo'l bilan tushuntirish va harakatlarni ko'rsatib berish bolalarda rasm chizishga qiziqishni uyg'otadi. Bulardan tashqari oddiy texnik ko'nikmalarni, qalam, mo'yqalamni to'g'ri ushlash, ulardan tartibli foydalanish. Bo'yoqni mo'yqalamning uchiga olishni bilish kabilarni o'rgatishni dastur o'z ichiga olgan.

1.2. Kichik guruhda rasm chizishga o'rgatish.

Bu guruh bolalar (3 yoshli bolalar) psixologik jihatdan mukamallashadi, turmush tajribalari o'sadi va kundalik bilimlarga ega bo'ladi. Tarbiyachi bu yoshdagi bolalar bilan rasm chizish mashg'ulotini olib borganda bolalarning rasm chizishga bo'lgan qiziqishini yanada orttiradi. Bu guruhda bolalarning rasm ishining sifati emas, balki rasm chizish jarayoni qiziqtiradi. Rasm bo'yicha barcha guruh bolalari tarbiyachining og'zaki ko'rsatmalarini tinglashga, tarbiyachining ko'rsatib bergan usullarini bajarishga o'rganib boradilar. Bu yoshdagi bolalar rasm chizish faoliyatidan tezda o'yin faoliyatiga o'tish bilan ajralib turadi. Masalan: doirachalar chizib, uni ichini qalam bilan urib chiqib, uni qush don cho'qiyapti deb ifodalaydi. Bunda yosh bolalarning rang tanlash ko'nikmasi rivojlanadi. Bolaning diqqatini ularga yoqqan ranglarga qaratadi. Bolalar tasvirlash jarayonida so'z bilan ifodalashga o'rganadilar. Rasmda tasvirlay olmagan voqealarni so'z

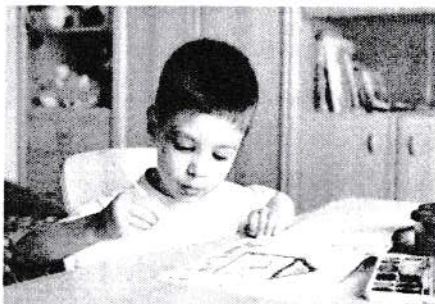
bilan to'ldiradi. Bolalarda mustaqillik, aktivlik o'sadi. Tarbiyachi bolalarga mashg'ulotda olgan bilim va ko'nikmalardan mustaqil foydalanish imkoniyatini yaratib beradi. Agarda birinchi kichik guruhda bolalarni nimanidir tasvirlashga o'rgatilsa, ikkinchi

kichik guruhda bolalarni narsalarni tasviriy usullariga o'rgatib boriladi. Bolalar turli shakldagi predmetlarni tasvirlashga o'rgatiladi, doira, to'g'ri to'rtburchak, uchburchak va turli yo'nalishdagi chiziqlar to'plamidan iborat narsalarni chizadilar. Predmetlarni shaklini to'g'ri tasvirlashga o'rgatish uchun bolalarni qo'llarini shakliy harakat qilishga o'rgatish lozim. Bolalarga predmet shakli bilan qo'lning shakl harakatlari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rgatish kerak bo'ladi. Tarbiyachi predmetni tasvirlashga o'rgatishdan oldin, uni mashg'ulot oldidan ko'rib chiqadi (ya'ni ko'zatish olib boradi). Bolalar jonu-dili bilan turli rangdagi koptoklar, sharlar va archa o'yinchoqlarini tasvirlaydilar. To'g'ri to'rtburchak shaklini tasvirlashga bolalar bu guruhda qiynaladilar, shuning uchun bu shakl yilning 2- yarmida o'rgatiladi. Bolalar archani, daraxtni, gularni, tursa yiqilmas qo'g'irchoqni, aravachani tasvirlaydi. Ranglardan qizil, sariq, ko'k, yashil, qora, oqlarni bilishni boshlashadi. Shuningdek, rang aralashtirishlarni (pushti, havo rang va zarg'aldoq, jigarrang) tavsiya etish mumkin. Bu guruh bolalaridan ranglarni to'g'ri aytish va tasvirlash aniq talab etilmaydi, ammo tarbiyachi sekin sekin predmetlarni rang tusini real tasvirlashga o'rgatib borishi kerak bo'ladi. Masalan: Ko'm-ko'k o'tlar o'smoqda, o'tlarda sap-sariq jo'jalar o'tlab yuribdi va hokazo. Bu guruhda bolalarning mazmun jixatidan juda oddiy va sodda bo'ladi, ya'ni chizilgan rasmlarning mazmuni asosan so'zda ifodalaniladi. Masalan: mashina chizib, so'zlar bilan ifodalab beradi, u bu mashina yurib ketdi yoki yuk olib kelyapti. Mashg'ulot davomida bolalar bir turdagi predmetlarni bir necha marta

tasvirlashni o'rganadilar. Bu esa bolalarni texnik ko'nikmalarini mustaxkamlaydi. Rasm chizish davomida ishini tezda bitirgan bolalarga tarbiyachi rasm mazmunini ochib berish maqsadida yangi vazifalar, g'oyalar berishi mumkin. Masalan: o't ustida yurgan jo'jalar

yonida don yoki turli chuvalchaglarni chizishni tavsiya etish mumkin va bu bilan bolalar chizgan rasmlarini mazmun jihatidan boyitiladi hamda bolalarda ham shunga ko'nikma hosil bo'lil bo'lib boradi.

Hayotni to'rtinchi yilida bola predmetni yaxshi yoki yomon tasvirley olmasalar ham, lekin ular rasm chizishning ma'nosini tushunib olishgan bo'ladi. Ular o'zlari chizgan shaklsiz rasmlarni predmetning biror bir belgisiga asosan o'xshatib chizadilar. Tarbiyachi bolalarning rasm bilan predmetning o'xshash belgilarini topishga urinishini rag'batlantirib turishi hamda shu bilan bir qatorda turli shakllarni to'g'ri tasvirlashga o'rgatib borishi kerak.

Bu guruhda to'g'ri va egrı chiziqlarni to'g'ri chizishga o'rgatish birinchi vazifa bo'lib qoladi. Bunda turli chiziqlarni turlicha chapdan o'ngga, tepadan pastga, kesishgan chiziqni chizishga o'rgatiladi. Bularni, masalan, qatorcha, yo'lakcha, qalam, yomg'ir shaklida chizish mumkin. Ikkinchi kichik guruh bolalariga bir xil shakldan (qorbobo, ikki yoki uch aylanadan iborat) yoki ikki xil shakldan iborat (quyi bitta aylana va birgina to'g'ri chiziqdan iborat) bo'lgan predmetlarni ancha qiyin bo'ladi, chunki uch yoshli bolaning analiz va sintez qilib fikrlashi yaxshi shakillanmagani uchun bu guruh dasturida faqat ikki xil shakldan iborat bo'lgan predmetni, masalan, (quyoshning nurlari, archaning ignachalari) tasvirlash kiritilgan. Shaki qanchalik murakkablashsa rangdan foydalanishi ham shunchalik murakkablashib boradi. Bolalar rasmda aniq narsalarni tasvirlashi

uchun shu narsaga mos rangni ishlata olishni o'rganadilar. Masalan, qizil rang bayroq, sariq rang quyi, yashil rang archa va boshqalar.

1.3. O'rta guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.

Bu guruhda ta'lim olayotgan bolalarga ritmik joylashgan predmetning qismlarini tasvirlash o'rgatiladi. (yuqorida, pastda, bir tomonda, boshqa tomonda) hamda bir qancha proporsional joylashgan narsalarni tasvirlash o'rgatiladi. Bu alohida qismlarni o'zaro solishtirish va tahlil qilish imkoniyatini beradi. Masalan, Qorbobo va archa ikki tomonlama joylashgan novdalari bilan. Bu guruhda tasvirlash qiyin bo'lgan ob'ektni yoki odamni rasmini chizish mashg'ulotlarga kiritiladi. Odamni chizishdan oldin bolalar soddaroq shakllarni qorbobo, tursa yiqilmas, matryoshka, qo'g'irchoqlarini chizishdan boshlashadi.

O'rta guruh bolalariga rasm mashg'ulotlari asosan yil boshidan o'tila boshlanadi, sababi kichik guruh bolalariga qaraganda ular ma'lum mavzu asosida aniq qilib rasm chiza olisha ko'nikma va malakaga egadirlar. Bolalarda rasm chizish malakasini oshirish maqsadida 2-3 predmetni ko'rsatish mashqlari bilan boshlash maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida rasm chizish mazmuni quyidagilardir:

- Tuzulishi jihatdan bir-biriga o'xshash 2-3 predmetli rasm chizdirish.
- Bir necha predmetlarning joylashishini belgilash.

Bola 4 yoshdan boshlab predmetlarning yonma-yon joylanishini odamlarning ko'rinishini faqat old tomondan, hayvonlarning ko'rinishini faqat yon tomondan bir yo'lda chiza olish qobiliyatiga egadirlar. Masalan: "Bolalarnig qishki o'yinlari".

O'rta guruhlarda rasm chizish orqali bolalarning og'zaki nutqini o'stirish bilan ularni o'rab turgan tevarak-atrof bilan ham tanishtirib borish maqsadga muvofiqdir. Bu yoshdagi bolalar uchun quyidagi mavzuda rasm chizishni tavsiya qilish mumkin:

- "Qizcha uy atrofida o'ynayapti".

- "Qishgi o'yinlar".
- "Bo'g'irsoq".
- "Ur to'qmoq".

O'rta guruhdagi bolalar rasm chizishni faqat bir yo'nalishda chizishlaridan tashqari bir varaqni to'ldirib chizish malakalarini ham ostirib boradi. Ma'lum narsani ko'rib tasavvur qilgan holda rasm chizadi, uning aqliy qobiliyati shakillanadi, o'sib boradi. Har bir mashg'ulot bolalarning aqliy, estetik ruhda, go'zallikka oshno qilib tarbiyalashga, jamoat ishlarini bajara olishiga asos bo'ladi. N.K.Krupskayaning fikricha «Bolaga beriladigan ta'lim-tarbiya mehnatni sevishdan, uni e'zozlashdan boshlanadi». Bu mashg'ulotlarni olib borish asosan bolalarning kuzatuvchanligiga asoslanadi, shunda ularning og'zaki nutqi, mustaqil fikrlay olishi, har-xil mavzularda rasm chiza olish ko'nikmalari rivojlanadi. Bolalarda rasm chizish ko'nikmasi asosan og'zaki nutq orqali amalga oshiriladi. Masalan: bola bironta qiz, uy, gul, hayvon rasmlarini chizib, unga kichik ertak ham to'qishi mumkin. Ma'lum maqsadli rasm bolaga ko'rsatilayotganda aniq maqsadga ega bo'lishi kerak. Bola ko'rsatilayotgan rasmni aniq ko'rib chiza oladi, lekin uni yon tomonini, ustini chizishni bilmaydi. Tarbiyachio'zi chizgan rasm namunalari ko'rsatib quyidagilarga alohida e'tibor berishlarini eslatish kerak. Masalan: predmetlarning praportsiyalariga, simmetrik joylanganligiga. Uylar, daraxtlar, samolyotning parvoz qilayotganini chizdirish orqali bolalarda analiz va sintez usulidan foydalanish muximdir.

Yuqorida aytib o'tilganidek, quyidagilarga ahamiyat berish kerak:

- mavzuning mazmuni aniq bo'lishiga;
- ob'ektlar orasidagi bog'lanishga;

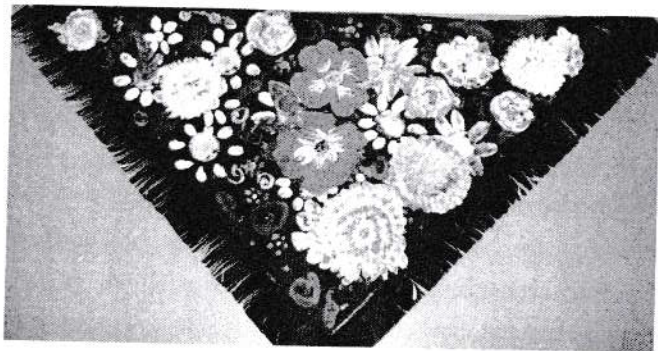
- ma'lum maqsadga yo'naltirilgan mavzu bo'lishiga e'tibor qaratish kerak.

Bu yoshdagi bolalarga rangli qog'ozlar berilib maqsad aytiladi. Masalan, bola ko'k rangda-o'tlarni, havo rangda-suv, sariq rangda-qum ko'rinishida tasvirlay oladilar. Masalan, "Baliqlar suzyapti", "Jo'jalar o't ustida o'ynayaptilar"ni ko'rsatish. Bolalarning aqliy qobiliyatlarini tekshirish maqsadida tarbiyachi bir predmet yoki jismni ko'rsatib uni varaq ustida joylanishini savollar bergan holda suxbat orqali aniq maqsad asosida rasm chizdirishga undashi kerak bo'ladi. Bunda albatta tarbiyachidan katta mahorat talab qiladi. Bolalarning bir yarim yilda chizishgan rasmlarining hajmlari asosan bir xil. N.P.Sakulining tajribasi shuni ko'rsatdiki, bola chizgan rasmlarini past va balandligini ko'rsatish va farqini tushuntirish kerakdir. To'rt yoshli bolalarda rasm chizish ko'nikmalari o'sib boradi, ular kattalar chizgan rasmlarni tomosha qilgan holda taqlid qilib rasm chizishga urina boshlaydilar. Hoh ota-ona, hoh tarbiyachi bola tomonidan chizilgan rasmlarni bola oldida baxolashi kerak. Bolalar o'rtoqlarining chizgan rasmlarini yaxshi, yomon va xatolarini ko'rsatishlari kerak.

Dekorativ rasm chizishga o'rgatish. Dekorativ rasm chizish, tasviriy faoliyatning boshqa barcha turlari kabi, bolada go'zallik xissini shakillantiradi. Xalq dekorativ san'ati asarlari bolalarga yorqinligi, hamda kompozitsiyalarining soddaligi bilan yaqindir. Bolalarni tarbiyachi respublikamizning turli viloyat va xalqlarning dekorativ san'at asarlari bilan tanishtirish bilan birga, vatanga bo'lgan muhabbatni, vatanparvarlik ruhini shakillantirishi, ana shu san'at asarlarini yaratayotgan insonlar mehnatiga bo'lgan xurmatni ham tarbiyalashi zarur. Dekorativ rasm chizish quyidagi vazifalarni o'z ichiga oladi:

- bolalarda turli shakllardagi naqshning tuzilishini kompozitsiya bilan bog'lash xissini rivojlantirish;
- ranglarni xis qilish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- dekorativ san'atdagi usullarni farqlay olishni va alohida elementlarni o'z ijodida qo'llay olishni rivojlantirish;

•mo'yqalam va qalam bilan rasm chizishning texnik ko'nikmalarini shakllantirish;

Bolalarni dekorativ rasm chizishga o'rgata turib, tarbiyachi bolalarda butun naqsh komponentlari, ranglari, kompozitsiyalari, shakl elementlari o'rtasidagi bog'liqlikni ko'ra olish malakasini rivojlantirishi zarur. Bola predmetni shakliga va nima maqsadda ishlatilishiga qarab, uni bezaydigan ornamenti, naqshi o'zgarishini xis qilishi va albatta, tushunishi zarur. Shundan kelib chiqqan holda u naqsh bilan bezashning ahamiyatini, maqsadga muvofiqligini, shakl bilan mazmun o'rtasidagi bog'liqlikni bilib, tushunib boradi. Bolalarni dekorativ rasm solish bilan tanishtira turib, ritm nima va simmetriya nimaligi haqida tasavvur hosil qilishga o'rgatish zarur. Chunki dekorativ san'at olami ritm va simmetriyasiz mavjud bo'la olmaydi.² Dekorativ rasm chizishda asosiy vazifalardan biri - ranglarni xis qilishni shakllantirishdir. Rang - naqsh kompozitsiyasi bilan chambarchas bog'langan, naqsh bezagida ularni bir-biridan ajratib bo'lmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar ranglarning bir-biriga mos kelib, uyg'unlashishini albatta, barchasini o'zlashtira olmaydilar. Lekin, rang xissi ularda bog'chagacha bo'lgan yoshdan boshlab rivojlana boshlaydi. Dekorativ rasmda ranglardan foydalanish vazifasi har bir guruhda murakkablashib boradi: yorqin, kontrast ranglarning moslashuvidan boshlab, iliq va sovuq ranglar jilosi (ottenok)ning turli

uyg'unlashuviga qadar. Bu vazifani amalga oshirishni bolalar eng sodda tasvirlashning shakllarni chizishni o'rganib bo'lganlaridan keyingina, bolalar diqqatini yangi vazifaga konsratsiyalash ya'ni, qaratish lozimdir: bu - shu oddiy, sodda shakllarni naqsh hosil qilish uchun ma'lum bir ketma-ketlikda joylashtirishdir.³

Tasvirlashning boshlang'ich ko'nikmalarga bolalar birinchi va ikkinchi kichik guruhda ega bo'ladilar. Ikkinchi kichik guruhda ayrim vazifalar dekorativ harakterga ega. Masalan: «Ro'molchanning chetini chiziqlar, shakillar bilan bezash». Lekin bunday mashg'ulotning asosiy maqsadi - naqsh hosil qilish emas, to'g'ri chiziqlarni turli yo'nalishda o'tkazish malakasini mustahkamlashdir.

O'rta guruhda dekorativ rasm chizishning kompozitsion vazifasi tayyor shakllarni yelimplashga o'xshashdir. Boshlang'ich mashg'ulotlarda, bolalar mo'yqalam bilan tekis chiziqlar chizib, ularning orasida mo'yqalam yordamida dog'chalar hosil qilishni, nuqtalar hosil qilishni o'rganadilar. Bunda dog'chalarning ranglari va naqshlari murakkablashgan sari, o'rtni o'zgartiradilar. Mo'yqalam yordamida dog'chalar hosil qilish usulini (mazok) bajarish uchun yengil bo'lgan dekorativ elementdir. Bu aniq bir harakatni talab qilmaydi va mo'yqalamni qog'ozga botirib olishdan hosil bo'ladi. Shuning uchun dasturga naqsh chizishda avval botirib olish usuli kiritiladi, so'ngra esa nuqta hosil qilish usuli kiritiladi. Nuqta hosil qilish mo'yqalam bilan ishlashda yangi usulni talab qiladi, mo'yqalamni vertikal holatda ushlar lozim, shu bilan birga bolada koordinatsion harakat yetarlicha rivojlangan bo'lishi kerak, chunki mo'yqalam qog'ozga faqatgina uchi bilangina tekkiziladi. Boshlang'ich rasmlarning

² Xasanboeva O.U. vaboshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2006.

³ Bodiqova Sh. A. Maktabgacha pedagogika. T. Tafakkurbo'stoni2013

kompozitsiyasi ham soddadir, birgina elementni ritmik qaytarib, naqsh chiziladi. Faqatgina insonlar uchun hos bo'lgan qo'lning ritmik harakati, ana shu mashqlarni takrorlashni osonlashtiradi va shakldagi ritmni yetkazib berishga yordam beradi.

Almashinuv – kompozitsiyaning murakkablashgan shaklidir. Chunki u bir nechta shakllarning o'zaro moslashuvidan tashkil topadi. O'rta guruhdagi bolalar uchun ikkitagina elementni shakli va rangi bilan navbatma-navbat almashtirish yetarli bo'ladi.

Dasturdagi materialning mukammallashib borishi qiyinroq kompozitsiya bilan naqshda yangi tasviriy san'at elementlarni kiritish hisobidan paydo bo'ladi. Nuqtalar chizish va mo'yqalamni botirib olish usulidan tashqari, bolalar naqshda doirachalar, halqalardan foydalanib chizishni o'zlashtiradilar. Bolalar bu elementlarni kichik guruhlarda tasvirlashga o'rgananlar.

Dekorativ rasmda bu shakllarni chizish anchagina o'zgaradi. Ular ancha kichik hajmda, chizayotganda shakllar bir-biriga hajmi jihatdan to'g'ri kelishi kerak. Bundan tashqari, bu shakllar predmet obrazi bilan bog'lik emas, bu albatta, bola uchun tasvirlash jarayonini murakkablashtiradi. Bolalar naqshni faqat bir chiziqda emas, balki to'rtburchak shaklda, doirada ham joylashtirishni o'rganadilar. Bu shakllar naqshda boshqa kompozitsiyani talab qiladi. Kvadratda, to'g'ri chiziqda joylashtirilgan naqshni chizish maqsadga muvofiq emas, chunki kvadratning to'rtta tomoni, burchagi, markazi bor. Doirada esa markaz bilan chekka aylana chegarasi mavjud.

Avval bolalar qalam bilan to'g'ri chiziqlarni chizishni va ularni orasiga nuqtalar qo'yishi, ranglarni ketma-ket almashtirib chizishni o'rgatadilar. Bundan tashqari bolalar, dumaloq va aylana shakllarni chizishga o'rganadilar.

1.4. Katta guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.

Katta guruhda rasm chizishga o'rgatish. Bu guruhda bolalarni tasvirlash va yorqin obrazlarni yaratish qobiliyatlarini tasvirlashning har xil usullardan foydalanib chizishga o'rgatiladi.

Bu yoshda bolalar rasmda bir xil predmetni o'xshash va farqli tomonlarini tasvirlash va topishga o'rganadilar. Masalan, ikkita turli olmalar formasi va rangi bilan bir biridan ajralib turadi, yoki lavlagi bilan turup, ular sabzavotlar uchun umumiy bo'lgan dumaloq shaklda. Bu guruhda bolalar yana asosiy spektr ranglar bilan tanishib, rasmda ularning yangi turlarini keltirib chiqarishni o'rganadilar. Bolalar rangli qalamlardan tashqari oddiy qora qalam bilan predmetning umumiy belgilarini chizib olish uchun foydalanadilar.

Bola besh yoshdan boshlab ma'lum bir mavzudagi rasmlarni chiza olish ko'nikmasiga va malakasiga, qobiliyatiga ega bo'ladi. U tevarak-atrofnı o'zgarishlarini ko'z oldiga keltirib tasavvur qila oladi va chizishga urinadi. Bu yoshdagi bolalarga quyidagi mavzudagi rasmlar chizishni taklif qilish mumkin:

"O'lkamizda qish".

"Bog'chadagi qiziqarli o'yinlar".

"Onamga guldasta".

"Quruvehilar qurgan uylar".

"Biz bog'chaga ketyapmiz".

Katta guruhdagi bolalar badiiy asarlardan olingan taassurotlari asosida va o'rtak mazmunini tushungan holda quyidagi mavzularda rasm chizishlari mumkin. Masalan, "Ikki ochko'z ayiqcha", "ayyor tulki", "Etik kiygan mushuk" va boshqalar. Bu chizdirilgan rasmlar aniq va konkret masalada bo'lishiga e'tibor

berish kerak. Masalan, "14 - yanvar- Vatan himoyachilar kuni", "8 mart-Xalqaro xotin va qizlar bayrami", "21 mart - Navro'z bayrami". Katta guruhda o'tkaziladigan rasm mashg'ulotlari qiziqarli, savol va javoblarga boy, asarda qatnashayotgan har bir qahramonga tavsif bergan holda ranglarni tanlay olish va qog'ozga joylashtirish vazifalarini belgilash kerak. Bolalar tomonidan ishlanayotgan har bir rasmda predmetlarning hajmi, o'lchovlarini chamalash bilan birga o'zoq-yaqin, oldinma-кетин, ustma-ust, ketma-ket joylash mumkinligini tushuntirish kerak. Bu yoshdagi bolalar, ayniqsa, ertak va multfilmlarni tomosha qilishni yaxshi ko'rganliklari uchun shu mavzudagi rasmlar chizishni yaxshi ko'radilar. N.P.Sakulinaning fikricha bola rasm chizishni varaqning eng chetidan boshlab chizish bilan birga predmetlarni joylanishini ko'rsatishi kerak va bo'yoqlarni tanlay olishi ham muhim ahamiyatga egadir. Bolani rasm mashg'ulotiga tayyorlash uchun unga kerakli rasm anjomlarini hozirlagan holda, bironta kuy eshittirib akvarel bo'yoq berib ma'lum mavzu va maqsad asosida rasm chizish ishini boshlash lozim.⁴

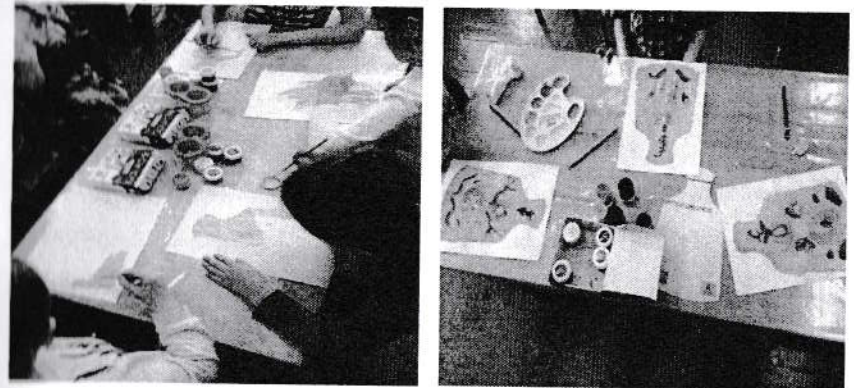
5-6 yoshli bolalarning mavzuli rasmlarining mazmuni ancha boy bo'ladi. Bunda bolalar faqat predmetlarni chizishmaydi, balki predmetlarning tevarak atroflarini ham tasvirlashga harakat qiladi.

Bu yoshdagi bolalarda har bir mavzuning mazmuni oldindan odinlik kiritilgan, aniqlangan bo'lishi kerak. Ularga masalan, "Bayram" mavzusini berish to'g'ri emas, nimaga deganda bola yo mavzuga aloqasi bo'lmagan narsani chizishi, yoki bo'lmasa o'zining imkoniyatiga mos kelmaydigan, kuchi yetmaydigan masalani qo'yishi mumkin.

Katta guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatish. Besh yoshdagi bolalar uchun dekorativ rasm chizishda ancha murakkabroq topshiriqlarni berish mumkin. Chunki bu yoshda bolalarning estetik xisssiyotlarining rivojlanish darajasi ancha yuqoridir.

⁴ Nurmatova M.SH. Xasanova SH.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. "Cho'lpon" T.:2010y.

Boshlang'ich mashg'ulotlarda o'rta guruhda hosil qilingan malakalar mustahkamlanadi. Ular quyidagilardan iborat: turli shakllarda mo'yqalam yordamida to'g'ri chiziq chizish; botirib olish usuli bilan chizish; nuqtalar chizish. Bu - o'rta guruh materialini oddiygina qaytarish emas. Bolalarning ixtiyoriga bir necha xil ranglar, hamda naqshda bir-biriga moslashadigan elementlarning turli sajlari havola qilinadi. Yilning boshida bolalarga doira ichida naqshni chizishning yangicha usuli o'rgatiladi, ya'ni markaz, hamda konsentrik aylana bo'ylab simmetrik elementlar chiziladi. Doira va kvadratdan tashqari naqshni tuzish uchun bolalarga-oval, uchburchak, rozeta (to'pbarggul shaklidagi bezak), oltiburchak kabi shakllar beriladi.

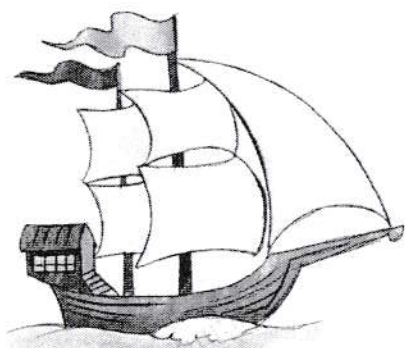
Katta guruhda kompozitsion usul sifatida elementlarni navbat bilan almashib chizish prinsipidan foydalaniladi; bunday usul naqshni yanada dekorativlashtiradi. Navbat bilan almashib chizishda naqsh o'z ichiga turli xil shakldagi va rangdagi 2-3 xil elementni olishi mumkin. Naqshning bezak elementi sifatida bolalar turli chiziq shakllaridan (enli va ensiz chiziqlar, botirib olib chizish, nuqtalar, doirachalar, aylanalar chizish) va murakkabroq bo'lgan-o'simlik shakllari (barglar, mevalar, gullar) dan foydalanishni o'rganadilar. Bunday o'simlik shaklidagi elementlarni bir necha marta qaytarib chizish bolalar uchun ancha murakkablik qiladi. Bolalarga yana mo'yqalamdan foydalanishning yangicha usuli ko'rsatib beriladi, ya'ni qog'ozga mo'yqalamni yon tomoni bilan botirib olish

usulidir. Bunday botirib olish natijasida hosil bo'ladigan bosmalar barg shaklida bo'ladi va ulardan gullarning, barglarning naqshini chizishda foydalanish mumkin. (mo'yqalamning raqamini inobatga olgan holda: № 3, № 5, № 6.)

Katta guruhda bolalar rangli fonga moslashtirgan holda turli ranglar jilosidan foydalanishni o'rganadilar. Dekorativ rasmda mazmunli rasimga nisbatan

fanning rangi juda ham turli xil bo'lishi mumkin. Yorqin ranglarning moslashuvidan tashqari, bolalar ranglarning chiroyini ma'lum bir ranglar majmui (gamma) da (ko'k, xavo rang, oq, qizil, olov rang, sariq va xokazo) ko'rishni o'rganadilar. Bolalar bir xil rangdagi, sidirg'a naqshlarni xis qilish layoqatiga egalar. Masalan: qor parchasining naqshi, turning jimjimador naqshi. Katta guruhda bolalarni xajmli buyumlarda naqshlarni hosil qilishga o'rgatiladi. Bunday

rasm chizishning murakkabligi shundaki, naqsh kompozitsiyasini ko'zatishtirish qiyin, negaki chizuvchi uni qisman ko'ra oladi, va naqsh elementlarining shakli buyumning yuzasi qavariqligidan ozmuncha o'zgaradi. Masalan: ko'zani yoki biror o'yinchoqni bezatish. Shuning uchun bolalarga naqsh bilan bezash uchun beriladigan xajmli buyumlar sodda

shaklga ega bo'lishi kerak. Masalan: Dimkov namunasi foydalanga holda loydan yasalgan-qushlar, otlar. Dimkov o'yinchoqlarining naqshi sodda va ritmikdir-turli kenglikdagi to'g'ri va to'liqinsimon chiziqlar bilan nuqtalarning, doirachalarning, xalqachalarning moslashuvidan iborat. Bu ornamentlar rangi

jihatdan oq fonning bir necha asosiy yorqin ranglar bilan oddiy kontrast (keskin) moslashuvini beradi.

Bolalar to'g'ri to'rtburchakka, aylanaga, kvadratga naqshni chizishni o'rganib boradilar. Bulardan tashqari oval, uchburchak va oltiburchak ichiga naqsh chizishni o'rganadi.

1.5. Tayyorlov guruhdagi bolalarga rasm chizishni o'rgatish.

Olti yoshli bolalarda analitik fikrlash qobiliyati yaxshi shakillangan bo'ladi. Ulardan biron bir turga taaluqli narsalar belgisini ajrata olganliklari kabi, ularning bir predmetni boshqasidan ajratib turuvchi individual xususiyatlarini ham tasvirlay oladilar. Bu esa ijodiy tasavvurni o'stiradi.

Tayyorlov guruhda sujetli rasm chizishga o'rgatish. Bolalar katta guruhda egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni tarbiyachi tayyorlov guruhida vazifalarini birmuncha murakkablashtirib beradi. Buning uchun quyidagilar zarur bo'ladi.

- bolalar rasmlarning mazmunini boyitish berilgan mavzu bo'yicha rasm sujetini bolalar mustaqil holda aniqlashga o'rgatish.

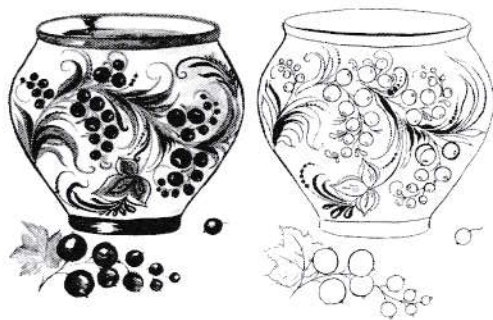
- Kompozitsiyadagi qahramonlarning harakati natijasida narsalarning shakillarini o'zgartirishga o'rgatishi (yugurmoq, o'tirmoq, yotmoq)

- kompozitsion qobiliyatlarni shakillantirish; predmetlarning yaqindagilarini qog'ozning old qismiga, uzoqdagilarini esa yuqoriga joylashtirish

- rang qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil holda kompozitsiyaga mos rangga bo'yashga o'rgatish.

Bu yoshda bolalarning analitik fikrlashi yaxshi rivojlangani uchun tarbiyachiga berilgan mavzuga mos sujetli kompozitsiyani mustaqil holda tanlashga bolalarga imkoniyat yaratib beradi. Masalan, "Qushlar in qurmoqda" mavzusi bo'lsa, bolalar o'zlari qanday in, qanday qushlar quryapti, qayerda kabi savollarga javob beradilar. Bolalar harakatdagi predmetning shakli o'zgarishini bilishadi shu o'zgartirishlarni tasvirlay oladilar.

Tayyorlov guruhda dekorativ rasm chizishga o'rgatish. Maktabga tayyorlov guruhiga dumaloq, to'g'ri burchakli shakllarda naqsh chizishning asosiy prinsiplari bilan tanish bo'lgan bolalar keladi. Ularga yangi shakllar – to'g'ri to'rtburchak va ko'pburchak, hamda turli xildagi yassi shaklli predmetlar: vazalar, ko'za (kuvshin)lar, piyola (chashka)lar, qo'lqoplar, shapkalar tavsiya qilinadi. Bu predmetlar to'g'ri geometrik shaklga ega emas va ularda naqsh chizish turli printsiplardan foydalanishni talab qiladi. (Masalan: ko'zacha bo'ynining chetiga yo'lsimon naqsh chizilsa, yumaloq qismiga esa markazda chiziladigan naqshdan foydalaniladi). Undan tashqari simmetriya haqidagi tushuncha ham murakkablashadi. Bir xil shaklni chap va o'ng tomonga joylashtirishdan tashqari, bolalar ko'zgusimon aks bilan tanishadilar. Ko'zgusimon aksda naqshning qismlari o'z o'rnini o'zgartiradi. Undan so'ng bolalar to'rsimon bezak prinsipi asosida bir turdagi naqsh bilan elementlarni shaxmat ketma-ketligida qaytarib, galma-gal chizish bilan butun shaklni to'ldirish usulini o'rganib oladilar. Bolalar matolar uchun, qo'g'irchoqning ko'ylagi uchun turli naqshlarni chizadilar. Uchburchakdagi naqsh faqat chetlarida, burchaklarida bo'lmay, balki bir burchakdan boshlanib, butun uchburchak bo'ylab tarqalishi mumkin ekanligini o'rganadilar. Bunday hollarda teng tomonli uchburchak shakli emas, balki yon tomonlari teng bo'lib, to'g'ri yoki o'tmas burchakli uchburchak shakli olinadi. Bolalar ularda uchburchak shaklga ega bo'lgan ro'molcha naqshini chizadilar. Naqshni chizish uchun bolalar turli tabiiy shakllardan (o'simliklar, hayvonlar) foydalana boshlaydilar. Maktabga tayyorlov guruh bolalari xalq dekorativ naqsh bezaklarining elementlaridan o'z kompazitsiyalarida foydalanishlari mumkin. Bunda asosiy usul saqlangan holda, tarbiyachi bolalarni xalq san'atining

namunalari qarang, naqsh jim-jimadorligini, mayda va yirik shakllarni o'zaro bog'langanligini, ularni o'tsimon bezak bilan bezashni, berilgan naqshga hos ravishda ranglardan ma'lum bir ritm asosida foydalanishni o'rgatadi. Dimkov namunasi ostida loydan yasalgan o'yinchoqlarni bezashdan tashqari, bolalar yana papye-mashedan yasalgan katta-kichik tarelkalarni, stakanlarni xohlaganicha fantazyalariga tayanib bezashlari mumkin.

Tayyorlov guruhda bolalar faqat bo'yoqdan emas, balki rangli qalamlardan ham foydalanishni o'rganadilar. Kichikroq guruhlarda rangli qalamlardan faqat mazmunli rasm mashg'ulotlarida foydalanishgan edi, chunki bolalar qalam bilan kerakli ranglarni hosil qila olmasdilar, bu esa dekorativ rasmda juda katta ahamiyatga ega. Ozoda, bir tekisda yorqin shtrixlash kabi texnik qiyinchiliklar bolalardan diqqat hamda kuch talab qilar edi. Tayyorlov guruhidagi bolalarda ma'lum ko'nikmalar mavjud bo'lib, ular qalamdan turli rang jilolarini hosil qila oladilar. Masalan, gulning har bir gulbargini markazdan qalam bilan turli xil bosimda shtrixlanadi. Bolalar faqat yorqin ranglarning moslashuv go'zalligini emas, balki nozik, sokin va bir vaqtning o'zida ko'zlar uchun yokimli bo'lgan ranglarning go'zalligini ko'rishga o'rganadilar. Tayyorlov guruhida bu vazifa qalam hamda bo'yoqlar bilan chizishdan hosil bo'ladi. Dekorativ rasmda barcha guruhlarda faqatgina guashdan foydalaniladi, chunki guashda bir rang ustiga boshqa rang bilan chizish imkoni bor; Dekorativ rasmda ko'pincha bunday ustma-ust chizish talab qilinadi va akvarel bo'yoq bunday xususiyatga ega emas.

1.6. Turli yoshdagi bolalar guruhiga rasm chizishni o'rgatish.

3-4 yosh. Bolaning tasviriy faoliyati uning predmet haqidagi tasavvurlariga bevosita bog'liqdir. Bu yoshda ular shaxs sifatida shakllana boshlaydilar. Garchi tasavvurdagini amalga oshirish usul va vositalari yetarlicha shakllanmagan chala, grafik jihatdan qashshoq bo'lsa-da, u tasavvuridagi narsa tasviriga tayana oladi. Bu vaqt o'tishi bilan chuqurlashib, sekin-asta tasavvurdagi grafik timsollar miqdori o'sib, tasvirlanadigan predmet miqdori kengayib boradi. U o'z ishlarida turli ranglardan foydalana boshlaydi.

Kattalar ko'magida kichik yoshidagi bolalar sodda predmetlarni yopishtirish layoqatiga ega bo'ladilar.

Ushbu yoshdagi bolalar jo'ngina applikasiya turlarini qo'llay oladilar.

Qurish-yasash mashg'ulotlarida na'munaga ko'ra yoki tasavvurlaridagi murakkab bo'lmagan qurish-yasash ishlarini amalga oshiradilar.

Bolalarning hissiy idroklariga taalluqli estetik tuyg'ularini rivojlantirish, ularni atrof-olam va san'at asari go'zalligini his etishga undash, ularda o'ziga yoqqan rasm, illyustratsiya va timsolli o'yinchoqlarni tanlash va tomosha qilish istagini o'stirish.

Bolalarda shakliy-timsolli hatti-harakatlarni rivojlantirish, rasmlari, yasagan narsa-buyumlari, applikasiyalari orqali narsa-hodisalarning uncha murakkab bo'lmagan timsollarini tasvirlashga o'rgatish.

Tasviriy faoliyatning barcha turlari bo'yicha texnik ko'nikma va malakalarini rivojlantirish (rangli qalam, flomaster, akvarel bo'yoq va mo'yqalamda bo'yash, loydan turli narsalar yasash, narsalarning qirqib olingan qismlarini yopishtirish kabilar). Mazkur jarayonda bolaning har ikkala qo'lidan foydalanishga, narsani qo'llari bilan qamrab, ushlab ko'rish. Uni tabiat ob'ektlari, hayotiy narsa-hodisalar, kiyim-kechaklar, kitob illyustratsiyasi, o'zbek xalq o'yinchoqlardagi go'zallikni sezish va ko'ra olishga o'rgatish. Xalq amaliy san'ati va bolalar ijodiy ko'rgazmalarini uyushtirish orqali xalq tasviriy san'at asarlari, taniqli rassomlar tomonidan ishlangan san'at na'munalariga bolalar diqqatini jalb etish va ularda mazkur narsalarga qiziqish uyg'otish.

Bolalarda tasviriy faoliyat mashg'ulotlariga nisbatan barqaror qiziqishlarni shakllantirish, ularni individual va jamoaviy kompozitsiyalar yaratishga o'rgatish.

Bolalarni rasm vositasida tabiat hodisalari timsollarining go'zalligini (havo rang osmondagi oq bulutlarni), kuzda istirohat bog'ida turli ranglardagi barglarning to'kilishi, mavjudotlarni tasvirlashga o'rgatish.

Qalam, flomaster, mo'yqalam kabilarni to'g'ri ushlashga, barmoqlar bilan qattiq siqmay, qog'oz ustida qalam va mo'yqalamni erkin va bema'lol

harakatlantirish, mo'yqalamga yetarli darajada bo'yoq olish, boshqa rangdan foydalanish uchun mo'yqalamni suvli stakanga tiqib yaxshilab yuvish, bo'yoqni bankacha chetiga silqitib tashlashga o'rgatishni davom ettirish. Mo'yqalamni qog'oz salfetka yoki doka bo'lakchasi yordamida quritish. Bo'yoq, dog', shtrix, chiziq kabilarning ritmik harakatlanishini so'zlar va o'yin harakatlari orqali tasvirlash ("Yomg'ir-yomg'ir, chak-chak!", "Daraxt barglari to'kilmoqda - shitir-shitir").

Ularni turli yo'nalishlar bo'ylab (uzun-qisqa) to'g'ri chiziqlar chizishga o'rgatish (tasma, yo'lakcha, devor).

Murakkab bo'lmagan narsalarni chizishga, oddiy chiziqlar, ilgaklar nuqsalarini ko'chirishga o'rgatish. Turli shakllarda doiralar hosil qilib, (aylana, to'g'ri burchak) narsalar va ularning turli shakl va chiziqlarini tasvirlash (qorbobo, jo'ja, vagoncha).

Jonivor va narsalarni birgalikda tasvirlash (Qorbobo va o'rindiq) hamda murakkab bo'lmagan syujetlar yaratishga o'rgatish (o'yinchoqlar o'ynashmoqda).

Narsalarni to'g'riburchak shaklida ifodalashga o'rgatish (vagoncha), to'g'ri burchakli va dumaloq shakllardan yasalgan narsalar tasvirini chizish (bayram bayroqchalari, aravachalar).

Hamro buvi o'yinchoqlari siluetlarini (qo'zichoqlar, qushchalar, tulporlar va h.k.) tarbiyachi qirqib, tayyorlab bergan milliy bezaklar bilan bezashga o'rgatish.

Ularni rasmda ranglarning ifodaviyligidan to'g'ri foydalanishga o'rgatish, ranglar haqidagi bilimlarini mustahkamlash (qizil, ko'k, sariq, oq, qora), muayyan narsa-hodisalar (yashil archa, oq qor)ni tasvirlash uchun muvofiq rang tanlashga o'rgatish. Rang tanlashga qiynalayotgan bolalarga yordam berish.

Hohishiga ko'ra o'yinchoq va turli tasvirlar rasmini chizish, jamoa bilan ishlashga o'rgatish (kapalak uchmoqda, bog' va chiroyli gul).

4-5 yosh. Mazkur yoshda tasviriy faoliyat shiddat bilan rivojlanadi. Bolalar taqdim etgan g'oya va fikrlar tugallanmagan, qat'iy bo'lmasa-da, ular chizgan va yasagan rasm, applikasiya va qurish-yasash ishlari yanada turli-tuman syujetlarga

boy bo'la boradi (ular predmetli va ko'p detalli bo'la boradilar). Mazkur yoshda mayda motorika tizimida ijobiy o'zgarishlar amalga oshadi (chaqqonlikning ortishi, ko'z harakatini qo'l harakati bilan uyg'unlashtira olish, barmoq harakatlarini kuzatish kabi).

Bolalarda atrof-olamni estetik idrok etish va axloqiy-estetik tuyg'ularni rivojlantirish, tabiat bilan muloqot, illyustratsiya va rasm syujetlariga faol munosabatni shakllantirish, oilasi, qadrdon uyi, bolalar maktabgacha ta'lim muassasasi, tug'ilgan yurtini sevish va ardoqlashni tarbiyalashni davom ettirish.⁵

Bolalarning turli tasviriy faoliyat turlariga, xalq amaliy san'atiga nisbatan barqaror qiziqishlarini shakllantirish va rivojlantirish, ularda chizayotgan rasmlarida ifodali timsollarni chuqurlashtirish va kengaytirish, plastik materiallar bilan ishlash, applikatsiyalar yaratishga nisbatan qiziqishni yanada orttirish. Bolalarda o'z g'oyalari ustida o'ylay bilishga taalluqli amaliy malakalar, timsollarni taqdim etishda tasviriy vositalarni to'g'ri qo'llay bilish, rasm, applikatsiya, illyustratsiya, o'zbek xalq o'yinchoq va qo'g'irchoqlarini bilish, ularning nomini aytish, ulardagi ifodali vositalar: shakl va ranglarni anglay bilish malakalarini shakllantirish, ularning jamoa bilan birga rasm chizish, applikatsiya qilish, qurish-yasash ishlarini amalga oshirish. Bolalarni rassomlar, amaliy bezak san'ati ustalari mehnati bilan tanishtirish. Bolalarda san'atning muayyan turi bo'yicha bilimlarni tarkib toptirish: masalan, surat-reproduksiya, haykaltaroshlik (tasviriy san'at, arxitektura), o'yinchoq (amaliy bezak san'ati, otonalari bilan birga muzeyga borishni uyushtirish).

Tasviriy faoliyat turlari bo'yicha bolalar mehnatini baholashda do'stona muloqot muhitini yaratish.

Rasm chizishda aylana, yassi, to'g'riburchak va uchburchakli shakllarga ega (meva va sabzavotlar, o'yinchoqlar) rasmni chizishga, rasmda narsalarni yagona

⁵ успех. Примерная образовательная программа дошкольного образования: проект <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24178836>

gorizontal chiziq bo'ylab tasvirlanishiga yoki qog'oz varag'ini to'liq egallashiga⁶, bolalarni narsalarning hajmini rasmda to'g'ri ifodalashlariga erishish.

Rang va bo'rtma ko'rinishlar haqida bolalarning bilimlarini kengaytirish va mustahkamlash. Tanish ranglarga qo'shimcha ranglar kiritish: to'q sariq, jigarrang, havo rang, pushtirang, och yashil rang kabilar. Bolalarni turli ranglarni bir-biriga qo'shib, yangi rang hosil qilishga o'rgatish. Qalam, flomaster, mo'yqalam kabilardan to'g'ri foydalanishga o'rgatishni davom ettirish, bo'yash jarayonida mo'yqalamni bir yo'nalishda tekis yuritishga o'rgatish (chapdan o'ngga, agar bola chapaqay bo'lsa, aksincha, yuqoridan pastga), rasmlarni qalam va flomaster bilan bo'yash, ularni qog'oz ustida yengil yuritish, bunda qog'oz konturidan chiqib ketmaslik, keng chiziqlarni mo'yqalamda boricha, tor chiziq va nuqtalarni mo'yqalam uchida qo'yishga o'rgatish.

Ularga obrazga xos xarakter xususiyatlarini ko'rsatish (paxmaygan jo'ja, zirhli tipratikan). Bolalarni to'g'ri chiziq, kvadrat, aylana, to'g'ri burchak (burchaklarga va tomonlarga), tasma, kvadrat, doira, to'g'riburchak (o'rtasi, burchak va tomonlari)ga, ritmik izchilligi va simmetriyasiga rioya qilgan holda, naqsh elementlari chizishga o'rgatish.

Borliqning turli hodisalarini tasvirlash (xazonrezgi, qorbo'ron), ranglar haqidagi bilimlariga asoslanib, qismlardan muayyan narsa tuzish va bo'yash ko'nikmalarini shakllantirish (yangi yil archasi, bayramona bezatilgan uy).

Rasm va illyustratsiyalar ko'rsatish orqali bolalarning narsalar estetik sifatlari haqida tasavvurlarini kengaytirish.

Bolalarning turmushdagi mavjud narsalarni (taom, kosa, ro'mol, gilamchani) ifodalovchi siluetlardan naqshlar tuzish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Bolalarga narsalar va personajlarning shakli, o'ziga xos xususiyatlari, shaklan turli-tumanligi, qog'oz varag'i yuzasida joylashtirilishini o'rgatish. Ushbu narsalarning yagona mazmunga qamrab olinishi, narsa va hodisalarning ifodali tasvirlanishiga erishish (uyda shamlar yonmoqda, baliqlar suzib yuribdi).

⁶ успех. Примерная образовательная программа дошкольного образования: проект <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24178836>

Bezakli kompozitsiyalar tuzishda ranglarning to'g'ri uyg'unlashtirilishiga erishish (qo'g'irchoqni chiroyli kuylak va yangi ro'mol bilan yasantiramiz).

Dastur bo'limlari bo'yicha olingan bilimlardan foydalanish va ushbu bilimlarni rasmlar orqali o'z taassurotlarini ifodalashda qo'llash.

Estetik idrokni shakllantirish va rivojlantirish uchun xalq ustalari tomonidan yasalgan o'yinchoqlardan foydalanish zarur. Bolalarni estetik idrokni rivojlantirishga qaratilgan naqshlar yaratishga o'rgatish uchun namuna sifatida xalq ustalari yaratgan o'yinchoqlardan foydalanish lozim (naqsh o'rnida qog'ozdan qirqib olingan, bolalar tomonidan loydan yasalgan o'yinchoq siluetlaridan foydalanish mumkin. Bolalarni milliy matolar – beqasam, xonatlas, adras bilan tanishtirish. Milliy matolarda o'z aksini topgan o'zbekona an'analar, ularga xos ranglar, ranglar uyg'unligini ta'kidlab ko'rsatish, mazkur ranglarning qanday atalishi, elementlari haqida ma'lumot berish. Kundalik turmushda keng ishlatiladigan buyumlar (taqsimcha, tovoqcha, gilamcha) ko'rinishida ishlangan narsalar shakli ichiga naqshlar to'qish, shuningdek, naqshlarni doira, to'rtburchak shaklida yaratish.

5-6 yosh. Bu yoshda bolalar rasm solishni yaxshi ko'rishlari bilan ajralib turadilar. Rasmlar mazmunan keng bo'lib, hayotiy va xayoliy tasavvurlarga asoslanadi, ularda kitob illyustratsiyalari yoki multfilm qahramonlari tasvirlanishi mumkin. Rasmlar qiziqarli kompozitsiya yechimlarini taqdim etib, ularda muvozanat holati yoki dinamik holat tasvirlanadi. Inson tasvirida proportsiya va detallashtirish xususiyatlari aks etadi, rasmda tasvirlangan kishining jinsi va ruhiy holati o'z ifodasini topadi.

Bolalar yog'och konstruktor detallari nomlarini biladilar va undan foydalana oladilar, qurish ishlarida detallarni almashtirishdan foydalana oladilar. Qurilishning asosiy jihatlarini ajrata biladilar, ularning konstruktorlik ishlarida sxema, reja va shart-sharoitlardan foydalana olish xususiyatlari nazarga tashlanadi.

Ular qog'oz va tabiiy materiallardan foydalanib, konstruktsiya ishlarini amalga oshiradilar. Rang, shakl, kenglik, narsalarning qurilishi kabilarni idrok

etishlari ancha mukammallashadi, nafaqat asosiy rang-tuslar, balki oraliq ranglarni, shuningdek, to'g'riburchak va yassi shakllarning nomlarini biladilar.

Bolalarda tasviriy faoliyat, xalq amaliy va bezakli san'atiga nisbatan qiziqishni shakllantirishni davom ettirish. Tasviriy san'at asarini idrok etish layoqatlarini rivojlantirish, ularning xarakteri, muallif kayfiyatini aks ettirish holati, tasviriy vositalarini his etish va aniqlashga o'rgatishni davom ettirish. Rasm solish, plastik materiallar bilan ishlash, applikasiya va konstruktsiyalashga oid malakalari, shuningdek, badiiy-ijodiy layoqatlarini o'stirish, rangni his etish, shakl va kompozitsiya uyg'unligini idrok etish, atrof-olam go'zalligini his qilish, fikriy operatsiyalar-tahlil, qiyoslash, o'xshashlik va farqlilikni idrok etish, umumlashtirish kabilarni rivojlantirishni davom ettirish. Tabiat hodisalarini kuzatish, ularning kundalik va mavsumiy o'zgarishlarini, narsalarning quyosh nurida va soyada qanday o'zgarishlarini bilish xususiyatlarini rivojlantirish.

Xalq amaliy bezak san'ati (kulolchilik, to'qimachilik) bilan tanishtirishni davom ettirish, milliy o'yinchoqlar, shuningdek, hududiy xususiyatlarni nazarda tutgan holda, milliy-amaliy bezak san'ati haqidagi tasavvurlarini kengaytirish. San'at asarlarining janr va turlarini farqlash haqida boshlang'ich tasavvurlarni tarkib toptirish, asarlar mazmunini eslab qolishga, tasviriy vositalar turli-tumanligini anglashga oid mashqlar o'tkazish.⁷

O'z ish o'rnini tayyorlash, tartibli ishlash, toza saqlash ko'nikmalarini shakllantirishni davom ettirish.

O'zining va boshqa bolalarning ishlarini tahlil qilish ko'nikmalarini o'stirish, bolalarni o'z ishi natijalaridan zavqlanishga o'rgatish.

Bolalarda, xususan, bahor yoki kuz bo'yoqlarini o'zida ifodalagan tabiat hodisalari tasvirlangan (O.T.Tansiqboevning "Kuz" rasmi), tantana (Z.Kovalevskiyning "O'zbek hovlisi" rasmi), zavq (O.Korovtsov "Siren" rasmi) kabi tasviriy san'at asarlarini idrok etishga asoslangan estetik didni rivojlantirish.

⁷ Символика и эстетика декора алтайского национального костюма. <https://www.elibrary.nur.kem.asp?id=26375131>

Bolalarning chizgan rasmlari orqali atrof-muhit voqea-hodisalari, adabiy qahramonlarni taqdim eta olishga oid bilim, ko'nikma, malakalarini o'stirish. Bolalarni naturaga qarab va tasavvurga tayanib, meva, sabzavot va gullar rasmini chizishga o'rgatish. Ularni tasvirlanayotgan narsa-hodisalarni dinamik harakatda ko'rsatishga, makoniy kenglikda narsalarni turli-tuman joylashuvi, jonivorlar va odamlarni (turlicha holatda) tasvirlashga (narsalarning yotgan va turgan holatlari) o'rgatish (mas., shamol esayotgan vaqtda daraxt shoxlari bukiladi, uning barglari yerga uchib tusha boshlaydi). Kuz tabiati (kuzda bog', yomg'irli kun), kattalar mehnati (paxta terimi, uy qurilishi), muhim ijtimoiy bayram va hodisalar (Mustaqillik bayrami, mushak otish), ifoda vositalarini qo'llash (kompozitsiya, kolorit, proporsiya).

Narsalar hajmi va proporsiyasini sezish va taqdim etishni o'rgatish (baland-past uy, katta-kichik uy). Oyoq-qo'l holatini o'zgartirib tasvirlash orqali inson tanasining unchalik murakkab bo'lmagan harakatlarini tasvirlashga o'rgatish (Kachal polvon do'stlariga yordamga shoshildi, bolalar sport bilan shug'ullanmoqdalar). Bolalarning turli tasviriy materiallardan (rangli va oddiy qora qalam, akvarel va guashli bo'yoq, sangvin (maxsus yumshoq, to'q qizil qalam), mo'yqalam kabilar) foydalanib, rasm solishning turli texnik usullarini o'zlashtirishlarini rivojlantirish.

Oddiy qalamda, uchini qattiq bosmay ishlashga o'rgatish.

Tegishli yil fasli va kunini qog'oz yuzasida to'liq aks ettirish uchun mos rangga ega bo'lgan qog'ozni ishlatishni o'rgatish. Akvarel bo'yoq bilan ishlash malakalarini rivojlantirish (ranglarning tiniqligi va o'ziga xosligi).

Tasavvur yoki naturaga ko'ra narsalar, o'simliklar, gullar, butoqlar, chinor shoxlari, o'rik, siren kabilarning rasmlarini ishlashga o'rgatish.

Bahor tabiati tasvirini ishlashga o'rgatish (bog', qushlarning uchishi), bayramlar va odamlar mehnati (Mustaqillik, Navro'z, bayramona bezatilgan ko'chalar), ertak, qo'shiq, she'rdan lavhalar ishlash.

Yangi rang va bo'rttirib tasvirlangan o'rinlarga ega bo'lish uchun ranglarni aralashtirish, guash va akvarellarning oq va qizil ranglari ozroq suvda aralashtirilsa, pushti rang hosil bo'lishi haqida tushincha berish. Bolalarda ranglar haqidagi mavjud bilimlarni mustahkamlash va yangi bilimlarni rivojlantirish (siyoh, och binafsha va sarg'ish rang).

Bolalarda avval egallangan bilim, ko'nikma va malakalardan foydalanishga intilish hissini uyg'otish. Egallangan ko'nikma va malakalardan xotira va tasavvurga ko'ra individual rasmlar yaratishda foydalanish. Bo'yoqlarni aralashtirib, yangi bo'yoq hosil qilishga va undan soyalar chizishda foydalanishga o'rgatish.

Xalq ustalarining (masalan: kulol Rahimov sulolasi, Hamro buvi va b.) ishlariga hurmat bilan qarashni tarbiyalash. Naqsh elementlari, ranglarni uyg'unlashtirish, o'zbek va boshqa xalqlarning tasviriy amaliy bezak san'ati bilan tanishtirish. Rangli va oq fondan foydalanib, bezakli naqshlar yasashga o'rgatish. Bolalarda qalam va bo'yoqdan foydalanish texnikasini rivojlantirish (shtrixlarni bir tekis ishlash, qalamni siqib ushlamaslik, nozik chiziq va nuqtalarni ishlaganda mo'ybo'yoq(cho'tka)ni qog'oz ustida to'g'ri tutishga o'rgatish).

Xalq o'yinchoqlari, ularning xususiyati – rang-tusi, tasvirning aniqligini ta'minlovchi elementlari haqidagi bilimlarni chuqurlashtirish, o'zbek do'ppisi, ayollar va erkaklar do'ppilari, ularning o'ziga xos farqlari (erkaklarnikida garmdori gullari, ayollarnikida gul, barg va qushlarning tasvirlanishi, ranglarning o'ta yorqin va boyligi) haqida bilim berish.

1. O'zbek xalq milliy chinni buyumlari (choynak-piyola, kosa, obdasta, lagan) silueti (shakli)ga naqshlar (ilmoq, gajak, chiziqchalar, tayoqchalar) chizish. Mo'yqalam, qalam bilan ishlashning texnik malakalarini shakllantirish (uni uchi bilan to'g'ri, to'lqinli, egri, aylana chiziqlar chizish, oddiy chiziqlar, ilgaklar nusxalarini ko'chirish, bunda qalam yoki cho'tkani to'g'ri ushlashni o'rgatish).

2. Bolalarni bosh kiyimlar va liboslarning ayrim qismlari (do'ppi, to'n, kuylak, so'zana) aks ettirilgan qog'oz siluetlarni bezashda naqshlarni uyg'unlikda

ishlatishga o'rgatish, o'zbek bezakli matolari va an'analariga asoslanib, turli naqsh elementlaridan foydalanishga o'rgatish (bo'yoq surtib, to'liqinli, yoysimon chiziqlar yordamida paxta chanog'i, gullar, yaproqlar, mevalar).

3. Oldin o'zlashtirilgan malakalarga tayanib, xalq ustalari an'analariga asoslangan holda, naqshlar chizish va bezash.

6-7 yosh. Ushbu bosqichda tasviriy faoliyat mazmunan yanada murakkablashadi, rasmlar detallashtirilgan xarakterga ega bo'ladi, ularning rangli gammasi kengayadi.

Inson qiyofasi detallashtirilgan holatga ega bo'ladi, qo'l barmoqlari, ko'z, og'iz, burun aniq chizgilarga ega bo'ladi, tasvirlanayotgan inson egnidagi libosi mufassal detallar bilan bezatiladi. Mazkur yoshda bolalar qurilish materiallaridan osonlik bilan simmetrik va proporsional konstruksiyalar qura oladilar, bunda ularga ko'ruv nazorati xususiyati ko'mak beradi, uning yordamida bolalar zarur materiallarni tez va to'g'ri tanlab oladilar, shuningdek, ular qurilish ishlarini ko'rsatilgan namuna va ko'rsatma asosida yoki o'z rejalariga ko'ra amalga oshira oladilar.

Bu yoshda bolalar narsalarning qismlarini to'g'ri idrok etadilar, murakkab shakl xususiyatlarini ilg'aydilar, yaxlit badiiy kompozitsiyaning rang-tus va makoniy uyg'unligini anglaydilar, narsalarning istiqbolda qanday o'zgarishlarga uchrashi mumkinligini idrok etadilar.

Bu davrda estetik tarbiya bolalarga san'at asari va voqelikdagi go'zallikni anglatish, ularda uyg'unlik tuyg'usini estetik idrok etish, estetik baholash, estetik did, atrof-borliqdagi san'at asarlari va badiiy faoliyatga estetik munosabatni shakllantirish va rivojlantirishga qaratiladi.

Shuningdek, bolalarda badiiy madaniyat asoslarini shakllantirish, san'atga nisbatan qiziqishni rivojlantirish katta ahamiyat kasb etadi.

San'at turlari (tasviriy san'at, adabiyot, musiqa, amaliy dekoratsiya, arxitektura, teatr, raqs, kino, sirk) bo'yicha bolalar bilimini mustahkamlash.⁸

⁸ успех. Примерная образовательная программа дошкольного образования: проект.

O'.Tansiqboev, N.Qoraxon, A.Abdullaev, P.Benkov kabilarning san'at asarlari bilan tanishtirish.

Bolalarning xalq amaliy-bezak san'ati (sopolchilik, gilamdo'zlik, to'quvchilik), milliy o'yinchoqlar haqidagi bilimlarini kengaytirish va rivojlantirish.

Bolalarni me'morchilik san'ati bilan tanishtirishni davom ettirish, binolarning turli o'ziga xos vazifalari haqida bilimlar berish (turar joylar, kinoteatrlar, do'konlar, bolalar maktabgacha ta'lim muassasasi, maktablar).

Bolalarning ijodiy faoliyati haqidagi bilimlarini oshirish: san'at namoyondalarining kasbi (rassomchilik, bastakorlik, aktyorlik, raqs, qo'shiqchilik), shuningdek, san'atning boshqa turlarida faoliyat yuritadigan kishilar (skripkachi, rejissyor, me'mor) haqida ma'lumot berish.

San'at tarixi, turlari, kasbiy yo'nalishdagi va xalq san'atini o'zaro farqlashga o'rgatish.

Ota-onalar bilan birga ko'rgazma, teatr, muzey va sirkka sayohat tashkil etish.

Kattalar rahbarligida bolalarning badiiy faoliyatda faol ishtirok etishga nisbatan qiziqish va ishtiyoqlarini oshirish.

Ishdagi xatolarini ilg'ash va ularni tuzatish ko'nikmalarini shakllantirish.

Rasm orqali bolalarda shakl, qurilish, rang, qismlar ifodaviylikni oshirish, tasvirlarni varaqda to'g'ri joylashtirish, narsalarni predmetning o'ziga ko'ra yoki tasavvurga asosan chizish, shuningdek, bolalarda kompozitsiyalash ko'nikmalarini takomillashtirish. Xomaki chiziqlar asosida narsalarni tasvirlash: varaq o'lchamiga mos tarzda narsa-hodisa tasvirining umumiy chiziqlarini chizib olib, so'ngra detallar ishlashga o'tish

Sujetli rasmlarda tasvirlarning hajm mutanosibligini ta'minlashga e'tibor berish (daraxt baland bo'ladi, gul esa daraxtdan ancha kichik qilib chizilishi kerak). Narsalarni keng tekislik bo'ylab hajman muvofiqligini ta'minlash.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=24178836>

Rasmda erta kuz manzarasi va uning keyingi bosqichlarini tasvirlash, ushbu mavsum koloritining go'zalligini idrok etish, sezish va undan zavqlanish. Bolalar bilan birga tasviriy obrazlarning mustaqil variantlarini topishda tashabbus ko'rsatish.

Kattalar mehnatini tasvirlash (hosil yig'im-terimi, paxta terish, maktab va bolalar maktabgacha ta'lim muassasasi qurilishida ishlash).

Mamlakatda keng nishonlanadigan bayram kunlaridan lavhalar chizish (Mustaqillik, Navro'z). Chizilgan yorqin ranglar orqali kayfiyatni berishga intilish (sabzi rang, sariq, yashil va b.)

Engil harakatlar bilan rasmni bo'yashga o'rgatish, tasvir shaklidan kelib chiqqan holda, bo'yashni to'g'ri rejalashtirish.

Mahsulotning ifodali xususiyatlarini hisobga olgan holda, turli tasviriy texnologiyalarni mustaqil ravishda qo'llash: yengil shtrixlarni qalamda chizish mumkin, akvarelda bo'yoqlarni quyuq va yarqinroq tusda berish mumkin va h.k.

Predmetning o'ziga ko'ra chizish, bunda narsaga xos rang va shaklni taqdim etish, unchalik murakkab bo'lmagan naturmort ishlash (bir dasta paxta chanoqlari, xushbo'y mevalar, onalar uchun bayram guldastasi). Hajmiga ko'ra narsalarni varaq bo'ylab chiroyli qilib, gorizontali yoki vertikal holatda joylashtirish.

Rasmda tasviriy materiallardan foydalanishga intilish kuchayadi, oddiy va rangli qalam, akvarel bo'yoq, quruq va yog'li qalam (rassomlar ishlatadigan rangdor, yumshoq qalam), sangvin (maxsus yumshoq, to'q qizil qalam), gel ruchka kabilardan foydalanish ko'nikmalarini egallash lozim, bolalarga bir rasmda bir necha tasviriy materiallardan foydalanishni o'rgatish kerak. Ijodiy topshiriqlarni bajarishda rasmda turli ranglarni uyg'unlikda foydalanish uchun bo'yoqlarni aralashtirib qo'llash usulini ishlata bilish. O'zbek manzarachi rassomlari illyustratsiyalarini tomosha qilgach, bir xil ranglarni uyg'unlashtirib, qish manzaralarini taqdim etishga qaratilgan mustaqil peyzaj yaratish ustida ishlash ("Sovuq qish kuni", "Tog'larda qish").

Zarur hajmga muvofiq qog'oz tanlab, rasm kompozitsiyalarini mustaqil belgilash (albom varag'i yoki katta formatli qog'oz).

Bolalarning tasvir go'zalligini rasmda taqdim etilgan aniq shakl, muloyim nafasat, narsalar joylashuvidagi uyg'unlik, liniyalarning oqilona kesishishi va soyalarning to'g'ri qo'yilishi orqali idrok etishlariga erishish lozim.

Ularga ob-havodagi o'zgarishlar tabiat rang jilosidagi o'zgarishlarga bevosita ta'sir ko'rsatishini anglatish kerak (quyosh porlab turganda osmon tiniq havoda bo'ladi, qishda bulutli kunda esa uning rangi kul rang tusga kiradi, demak, yilning mazkur vaqtlari mavsumiy xususiyatlarini ilg'ash lozim).

Ranglar nomini bilish, tabiatning to'qroq ranglarda yaqqol ifodalangan qismlarini ajrata olish va ularni rasmda aks ettirish.

Ranglarning nomini bilish, ajratib ko'rsatuvchi soyalarni farqlash va ularni rasmda ifodalashga o'rgatish.

Predmetning o'ziga ko'ra (o'rik yoki olma shoxi) xarakterli detallari va qurilishini taqdim eta olish. Tasavvur va kuzatishlar asosida bayram lavhalari chizish («Toshkent-bizning poytaxtimiz», «Navro'z»). Peyzaj tasviri orqali zarur kolorit, ranglarning qarama-qarshi va tekis tovlanishini taqdim etish.

Predmetning o'ziga ko'ra daraxt, meva, sabzavot va gullar rasmini chizish.

Tasviriy san'at asari – peyzaj va naturmortlarni mustaqil kuzatish, ularga hissiy-estetik jig'atdan baho berish, tahlilda tasviriy terminologiya (peyzaj, naturmort, me'morchilik kabilari) dan foydalanish.

Bolalarning bezakli rasmlar solishga oid ijodlarini rivojlantirish, ularni o'zbek xalq an'analari asosida naqsh yaratishga o'rgatish (xon atlas, do'ppi).

Ro'zg'or asboblarini (gilamcha, so'zana, kuylakni) aks ettiruvchi narsalarni to'rtburchak, aylana naqshlar bilan ishlatish orqali bolalarni ranglarni his qilishga o'rgatish.

Bezakli rasm elementlarining nomlarini bilish – jimjimador va bodom naqshli. Yangi ranglar uyg'unligini hosil qilish uchun ranglarni aralashtirib yangi

rang yasashni bilish. Rangli, qora va oq fonda mustaqil naqshlarni kompozitsiyalash ustida bosh qotirish.

Turli hajmdagi siluet qog'ozlarga, jumladan, ro'zg'or buyumlari va liboslarni ifodalovchi siluettarga mayda va yirik elementlardan naqshlar chizish.

1-2 xil rangli va rang-barang naqshlar chizishda ranglarni his etish layoqatini rivojlantirish. Individual va jamoaviy bezakli kompozitsiyalar yaratish.

O'zbek va boshqa xalqlar amaliy san'ati an'analari asoslanib, turli fonda va har xil hajmda bezakli naqshlar chizish.

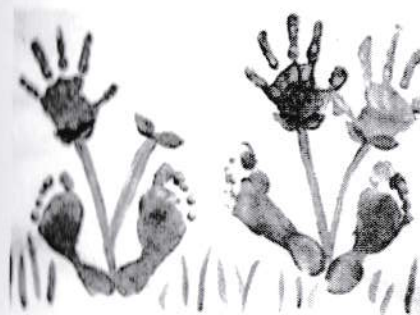
Naqshlar kompozitsiyasiga o'simliklar elementlarini (ranglar, mevalar, yaproqlar, jimjima naqshlar) kiritish, qush va hayvonlar tasvirini rang va naqsh elementlari bilan uyg'unlashtirib taqdim etish.

Fikran milliy naqsh elementlaridan foydalanib, bezakli kompozitsiyalar tuzish, yassi shaklli naqshlar ishlash, jamoa mehnatida qatnashish. Kompozitsiyalarni yakka o'zi va 3-4 kishilik kichik jamoa bilan birga ishlash.

O'zbek xalq milliy chinni buyumlari (choynak-piyola, kosa, obdasta lagan) silueti (shakli)ga naqshlar (ilmoq, gajak, chiziqchalar, tayoqchalar) chizish.

1.7. Bolalarni noana'naviy ashyolar va texnik usullar yordamida rasm chizishga o'rgatish.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida barcha yosh guruhlarida ishtirok etadigan

bolalarning asosiy faoliyatidan biri rasm chizish hisoblanadi. Ushbu yo'nalishga qiziqish uyg'otish va bolaning ijodiy salohiyatini shakllantirishga ko'mak berish uchun an'anaviy bo'lmagan rasm chizish usullarini qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalar faqat an'anaviy bo'lmagan rasm chizish bilan tanisha boshladilar, shuning uchun sinflarda ularni eng oddiy usullar bilan tanishtirish yaxshiroq: qo'l bilan tortish va shtamlash.⁹

Agar bolalar mo'yqalam bilan ishlay olmasa, ularga qo'llari yordamga keladi. Eng asosiysi, bolalar bunday faoliyatdan juda ko'p zavq olishadi, chunki qaysi bola o'z barmoqlari bilan chizishni yoqtirmaydi? Bundan tashqari, ijodkorlik jarayonida bola qo'llarning kichik motorli ko'nikmalarini rivojlantiradi, fantaziya va mavhum fikrlashni o'rganadi, shuningdek ranglar va shakllarni ajratib ko'rsatadi.

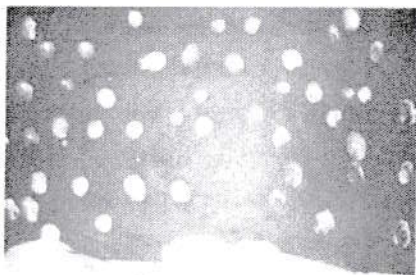
Qo'llar bilan gullarni chizish.

Bolalarni jalb etadigan eng oddiy rasmlaridan biri guldir. Barmoq yordamida ranglarni bo'yab, bolalar qo'llarini qog'ozga bosadilar. Bolaning qo'lidan olingan iz chiroyli ochilgan gulga va ikkita yashil bargga o'ralgan

⁹ <https://uz.tierlent.com/bolalar-bogchlasida-noananaviy-chizish/>

bo'ladi. Bundan tashqari, bargni yoki gulni chizish va bargni aylantirib, palma bosimlarini bir doira ichida qoldirishingiz mumkin.

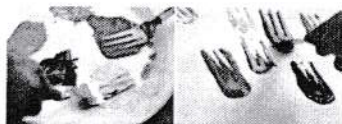

Bunday darslar uchun quyidagilar kerak: oq qog'oz, cho'tkalar, bo'yoqlar guasha, qo'llarni artib olish uchun mato. Ushbu rasmning mohiyati: cho'tkaning o'rniga qo'lni va uning qismlarining izlarini qoldirib, qiziqarli rasmalar chizish: panjara, quyosh, yoki oddiygina barmog' bilan bosib chiqarish mumkin.

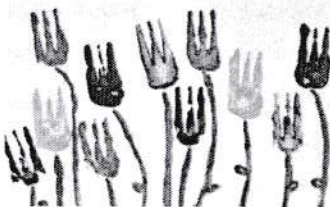
Bolalar muhrlangan narsalarni juda yaxshi ko'radilar, shuning uchun ular istagan raqamning konturini qilishadi. Agar so'ralsa, bu raqamlar kerakli tafsilotlar bilan chizilgan bo'lishi mumkin.¹⁰

Ushbu davr davomida bolalar o'z qo'llari bilan chizishni davom ettiradilar, turli mavzularni (barglar, paxta, gullar va boshqalar) chizish va bosib chiqarish bilan tanishishdi.

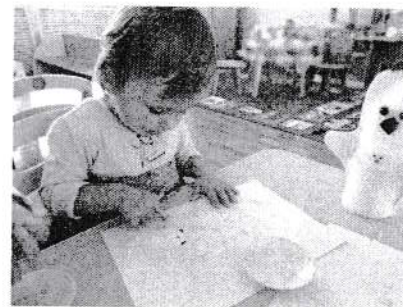
Bosib chiqarish. Bolalar ko'pikli kauchuk, burmalangan qog'oz, ko'pik, barglar, paxta kurtaklari va boshqalardan foydalanishingiz mumkin.

Bolalar ob'ektni tampon-paxta yostiqchani bo'yoqqa botirib olib, keyin oq qog'ozga bosib izini qoldirishi natijasida yuzaga keladi. Rangni o'zgartirish uchun shtaplarni tozalashi va idishni bo'yoq bilan almashtirishi kerak bo'ladi.

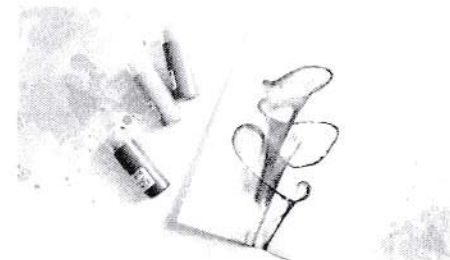
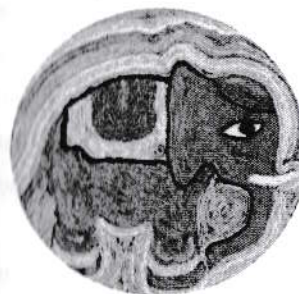

¹⁰ <https://uz.terlent.com/bolalar-bogchasi-da-noananaviy-chizish/>

Nitografi. Bunga quyidagilar kerak bo'ladi: ip, cho'tka, piyola, guash bo'yog'i, oq qog'oz.

Chizishning bu usuli juda oson: bolaning qog'ozining yarmi, so'ng tanlangan rangga ip botiriladi, qog'ozning bir tomoniga yoyadi, ikkinchisi esa yuqori qismini qoplaydi, so'ngra ipni tortib olishadi. Qog'oz ochilganda, tasvirni tugatilishi mumkin bo'lgan ba'zi tasvirlar olinadi.

Qattiq cho'tka bilan urish usuli. Quidagilar kerak bo'ladi: qattiq cho'tka, guash bo'yog'i, qalam chizilgan konturli oq qog'oz.

Eski guruhda bolalar ko'proq murakkab usullar bilan tanishishadi: qum, sovun pufakchalari, blotting, stenciling, monotyping, plastilin, bo'yoq mumi yoki sham bilan akvarellarni aralashtirish, buzadigan amallar.¹¹

¹¹ <https://uz.terlent.com/bolalar-bogchasi-da-noananaviy-chizish/>

Akvarellarda mum chirog'i yoki shamchalak bo'yoqlari bilan bo'yash.

Bunga quyidagilar kerak bo'ladi: asal mumlari yoki sham, qalin oq qog'oz, akvarel, cho'tkalar.

Tasvirlash usuli: bolalar oldin, bo'yoq mumi yoki oq rangli shamni tortib, so'ngra bo'yalganini bo'yoq bilan bo'yashadi. Bo'yoq yoki sham bilan chizilgan oq rangli bo'lib qoladi.

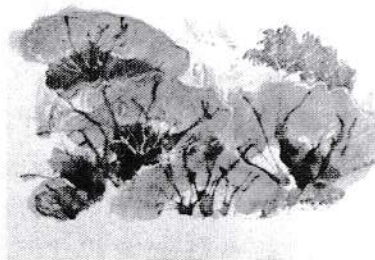
Monotip. Bunga quyidagilar kiradi: oq qog'oz, cho'tkalar, bo'yoq (guash yoki akvarel).

Qo'lga olish usuli: bolalar yarmida oq qog'ozni yarmiga, bir tomonda berilgan ob'ektning yarmini tortib, so'ngra bargni yana bir marta o'rang va yaxshilab dazmollanadi, shuning uchun hali quritilgan siyoh qatlamning ikkinchi yarmida chop etiladi.¹²

Kleksografiya. Bunga quyidagilar kiradi: suyuq bo'yoq (akvarel yoki gouache), cho'tka, oq qog'oz.

Rasm chizish usuli: bolani cho'tka ustiga bo'yoq yozib, ma'lum bir balandlikdan qatlamning o'rtasiga tushadi, so'ngra qog'oz turli yo'nalishlarda puflab yuboriladi.¹³ Keyin bolalar rasmni nimaga o'xshaganligi haqida hikoya qilishadi.

Bolalar maktabgacha ta'limtashkilotlarida an'anaviy bo'lmagan rasm chizishdan foydalanish bolalarning ijobiy his-tuyg'ularini o'stiradi, chunki bolalar xato qilishdan qo'rqmaydi, o'zlarining qobiliyatlariga ko'proq ishonadilar va bo'yoqlarni qo'rqmasdan ishlatishadi.

¹² <https://uz.tierlent.com/bolalar-bogchasida-noan'anaviy-chizish/>

¹³ O'sha manbaa

II BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTI TURLARI (LOYDAN BUYUM YASASH, APPLIKATSIYA, QURISH-YASASH)

2.1. Tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.

Rasm chizish, loydan buyumlar yasash va applikatsiya — bu tasviriy faoliyat mashg'ulotlari turlari bo'lib, ularning asosiy vazifasi tevarak-atrofnii obrazli aks ettirish hisoblanadi. Tasviriy faoliyat maktab yoshidagi bolalarni har tomonlama tarbiyalashda katta ahamiyatga egadir.¹⁴ Birorta predmetni chizish yoki yasash uchun albatta u bilan oldindan tanishish yoki kuzatib chiqish, uning shaklini, katta-kichikligini, qismlarning joylashishini, rangini bilish kerak bo'ladi. Bu jarayonda ko'rish, sezish, qo'l harakatlarisiz amalga oshmaydi. Bolalar predmet va hodisalarni kuzatish va ko'rib chiqish mobaynida narsalarni katta-kichik guruhlarga bo'lib, uning shaklini o'zgartirib, ranglarini turli xil qilib tasvirlaydilar. Shuningdek, tasviriy faoliyat jarayonida bolalar turli xil material (qog'oz, bo'yoq, bo'yoqlar) bilan ularning o'ziga xos xususiyatlari, ulardan foydalanish usullari bilan tanishadilar, bu esa bolalarning aqlan o'sishiga sabab bo'ladi. Tasviriy faoliyat bolalarda fikrlash qobilyatlari (tahlil, sintez, taqqoslash umumlashtirish)ning shakillanishiga imkoniyat yaratadi, bu, o'z navbatida, bolalarning aqlan rivojlanishiga olib keladi. Bu jarayonda bolalarning nutqi shakillanadi. Sensor tarbiyani amalga oshirishda tasviriy faoliyatning ahamiyati katta. Chunki bolalar predmetlar bilan xar doim bog'lanishdalar, ularning o'ziga xos sifatleri, shakli, ko'rinishi, rangi bilan, katta-kichikligini o'rganadilar, ularning bir biridan farqini, o'xshash tomonlarini bilib oladilar, bu esa bolalarni sensor tarbiyalashga, ko'rgazmali, obrazli fikr yuritishga katta yordam beradi. Tasviriy faoliyat bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalaydi. Chunki bolalar o'z ishlarida kundalik hayotimizda, jamiyatimizda bo'layotgan voqea-hodisalarni tasvirlashadi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatleri — boshlagan ishini oxiriga yetkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga intilish,

¹⁴ <http://uz.denimetr.com/docs/768/index-71901-1.html?page=3>

qiyinchiliklarni yengish, o'rtog'lariga yordamlashish kabi xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, kelishib ishlash kabi sifatlar tarbiyalanadi. Bolalarda, ishni baholash jarayonida, bolalar o'rtog'larining ishga nisbatan real munosabatda bo'lish, to'g'ri baholash, o'z ishidan va o'rtog'larining ishidan xursand bo'lish kabi axloqiy sifatlar tarbiyalanadi.¹⁵ Tasviriy faoliyat - bu bolalarni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini bajarishda to'xtamasdan mehnat qilishga undovchi faoliyat turi hisoblanadi. Tasviriy faoliyatning asosiy vazifasi bolalarga estetik tarbiya, go'zallikka oshno qilish va tasavvurni rivojlantirish hisoblanadi. Har bir narsaning katta-kichikligini, uning rangini, shaklini, qanday joylaganini anglash, estetik hisning bir bo'laklari hisoblanadi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi — bu rangi, ritmi, proporsiyani chuqurroq sezish bilan bog'liqdir. Bolalar rangni, shaklni, uning rang-barangligini sezsa, yoki his etsa, u ranglar aralashmasini ifoda eta oladi va hahramand bo'ladi. Bolalarda estetik sezgining rivojlanishi, ularning predmetga va uning ba'zi sifatlariga nisbatan estetik baho berishdan boshlanadi. Ularda tasviriy san'at asarlarini tushunishga, ularga nisbatan his-tuyg'uni, munosabatni tarbiyalaydi. Tasviriy faoliyat bolalarni badiiy-ijodiy o'stirishda asosiy o'rin egallaydi. Bolaning badiiy-ijodiy o'sishi, obrazli fikr yuritishni, estetik idrok etish va obraz yaratishda zarur bo'lgan malaka, ko'nikmalarga ega bo'lish hisoblanadi. Masalan, zoopark yoki bog'da sayir, kuz oylarida tabiyat qo'yniga sayr uyushtirish. Bolalar narsalar yoki tevarak-atrofnii kuzatganida vujudga keladigan estetik his-tuyg'u yordamida, atrof muhitga, kishilar mehnatiga to'g'ri baho berish, vatanga nisbatan mehr-muhabbat kabi sifatleri tarbiyachi shakillantirib boradi. Bolalarni o'z ishini yanada go'zal hamda yaxshi bajarishi, boshqalarga yoqadigan, ular ko'rganda ko'zlari quvonadigan qilib yasash, bu badiiy va axloqiy tarbiyalashning vazifasi hisoblanadi. Bolalarni maktabga tayyorlashda tasviriy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Rasm chizish, loydan buyum yasash, qurish-yasash materiallari bilan ishlash bilim, malakalari, maktabda tasviriy san'at

¹⁵ <http://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-ta'lim-tashkilotlarida-bolalarni-tasviriy-faoliyat-mashg'ulotlarida-tadqiqobilyatni-shakillantirish>

hamda texnologiya fanlarini muvaffaqiyatli davom ettirishda muhim ahamiyatga egadir.

Ularni o'quv faoliyatiga tayyorlaydi: o'qituvchini eshitishga, uning tavsiyalarini bajarishga o'rgatadi. Bolalarning tasviriy faoliyat jarayonida o'z ishini nazorat qilib borishi, maktabda vazifalarni maromiga yetkazib bajarishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bola tasviriy faoliyat jarayonida psixologik jihatdan ham tayyorlanib

boradi. Maktabga qiziqish, yangiliklarni bilishga intilish, maqsad sari harakat, tartibli shug'ullanish va shuga o'xshashlar. Shunday qilib, tasviriy faoliyat jarayonida olgan ko'nikma va malakalar bolalarni maktab hayotiga tezda kirishib ketishiga yordam beradi.

2.2. Kichik guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari

Kichik guruhda loydan buyum yasashni o'rgatish. Maktabgacha tarbiya tashkilotlarida loy ishlari birinchi kichik guruhdan boshlanadi. Bu guruhda bolalarning loy ishlari, boshqa guruhlardan ajralib turadi va o'ziga xos xususiyatga egadir. Bolalarning tasvirlovchi shakllari tushunarsiz, noaniq bo'ladi, chunki bu yoshda bolalarning qo'l harakati yaxshi rivojlanmagan bo'ladi, qo'l muskullari hali to'la o'smagan, shuningdek, ishlarni kuzatib, nazorat qilib borish xususiyatlari hali rivojlanmagan bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar uchun loy bilan ishlashda eng muhimi loyning xususiyatlari bilan tanishishdir, ya'ni loy yumshoq, yopishqoq va hokazo. Shu sababli bolalar bu guruhda loyning xususiyatlari bilan o'yinlar o'ynab tanishib boradilar. Shuning uchun bu davr

(tasvirlashgacha bo'lgan davr deb ataladi. Bu davr quyidagi harakatlar bilan xarakterlanadi: bolalar loyni bir necha bo'lakka bo'ladi, birini ikkinchisini ustiga joylashtiradilar, taxta ustida aylantirib, uni taxta ustida yapaloqlashadi, ammo bu harakatlarni (o'z oldiga) hech qanday maqsadsiz bajaradilar.¹⁶ Bolalar sekin-sekin tarbiyachining rahbarligida loyni ikki kaft orasida doirasimon, uzunasiga harakatlantirib, sodda shakllarni yasashni o'rganib boradilar. Masalan: nok, shohalar, non, qo'ziqorinlar, sabzi.

Birinchi kichik guruhda bolalarni loy bilan ishlashda qator vazifalar turadi: bu guruhda bolalarda loy ishlariga nisbatan qiziqishni tarbiyalash, loyning xususiyatlari bilan tanishtirish, u bilan to'g'ri ishlashga va eng oddiy texnik usullarni o'zlashtirishga o'rgatish vazifalari kiradi. Kichik guruhda ko'proq takroriy mashg'ulotlar rejalashtirilib, asosiy maqsad bolalarni oddiy texnik usullarni yaxshilab egallashlariga qaratilgandir. Ammo tarbiyachi takroriy mashg'ulotlar uyushtirganda, bitta dastur mazmuni asosida xilma-xil variantda mashg'ulotlar uyushtirishi lozim.¹⁷ Masalan: bolalarni jamoa bo'lib ishlashga, loy bilan ishlaganda iflos qilmaslikka, ishlayotganda yenglarini ko'tarib ishlashga, ishlab bo'lgandan keyin qo'llarini yaxshilab sovunlab yuvish va boshqalar. Mashg'ulotlarning muvaffaqiyatli o'tishi mashg'ulotda tarbiyachining foydalanadigan metod va usullariga bog'liqdir. Bu guruhda tarbiyachi ko'proq informatsion-retseptiv va ko'rgazmali qurollardan foydalanadi. Tarbiyachi bolalar bilan birga turli xil o'zlariga tanish narsalarni ko'rib chiqadilar va shu narsalarni qo'li bilan ushlab ularning katta-kichikligini va hajmini, fakturasini barmoqlar bilan his qilishni o'rganishadi. Shuningdek, bolalar bilan bir nechta qismli

¹⁶ <http://uz.dnemetri.com/docs/768:index-71091-1.html?page=8>

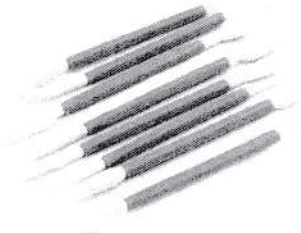
¹⁷ O'z ma'no

narsalarni ham ko'rib chiqish mumkin. Tarbiyachi dastavval bolalarning diqqatini o'sha predmetning yirik qismlariga, uning mayda qismlariga, shakliga, rangiga jalb etadi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi tasvirlashning texnik usullarini ko'rsatib tushuntirib beradi. Shuningdek, tarbiyachi bolalarni loydan narsalar

yasashda ko'proq o'yin usullaridan foydalanadi. Bu guruhda loy mashg'ulotlari predmetli xarakterga ega bo'ladi, ya'ni bolalar alohida, yakka predmetlarni yasaydilar, bu guruhda bolalar ishiga yoki faoliyatiga baho berish ham muhim usullardan hisoblanadi. Tarbiyachi albatta bolalarni, ular qanday ishlaganlarini va ishni qanday bajarganlarini aytib o'tish lozim.¹⁸ Birinchi kichik guruhda loy mashg'ulotlari har hafta bir marta o'tkaziladi. Masalan: pechene, non, xalqachalar barmoqchalar bilan yoki alohida maxsus steklar bilan ya'ni turli xil shaklga ega bo'lgan steklar: kvadratli, doirachali, chuqurchali, ko'pburchakli shakillarni hosil qilib uni bezatadilari mumkin.

Bolalar shar, silindr, aylana shaklini yasashni egallab olishgach, ular bir necha bo'lakka ega bo'lgan narsalarni yasashni o'rganadilar. Masalan: vertalot, ayozbobo, koptok yoki silindirlardan minoracha, quyuncha, qo'g'irchoq, pandacha va boshqalar. Bu narsalarning bo'laklari ikki yoki uch bo'lakdan oshmaydigan bo'ladi. Masalan: vertalot uch bo'lakdan ayozbobo katta va kichik shardan va vakazo. Yoz davomida bolalar turli xildagi mevalarni, sabzavotlarni yasab, kerakli bo'lgan malaka va ko'nikmalarni ega

¹⁸ <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=40460083>

bo'ladilar. Bu guruhda tarbiyachi ko'rgazmali qurollardan keng foydalanadi. Bolalar bilan birgalikda sharlar, koptok, mevalar, qalamlar va boshqa narsalarni yaxshilab o'rganib ko'zdan kechirib chiqadilar. Eng asosiysi bu narsalarni qo'l bilan ushlab ko'rishlari zarur. Shu sababli tarbiyachi mashg'ulotlardan oldin bolalarga o'ynash uchun o'yin tafsiyasi etiladi. Xuddi shu tarzda uch-to'rt bo'lakdan tashkil topgan narsalarni ushlab, har tomonlama u bilan tanishib chiqadilar. Bu narsalarni ko'rib chiqishda tarbiyachi oldin o'sha predmetning qismlariga va har bir bo'lakning shakliga, tuzilishiga diqqatini jalb qiladi. Shu bilan birga bo'laklarning hajmiga e'tibor berishadi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi narsalarni loydan uch bo'lakka ajratib yasab berishni ko'rsatib, tushuntirib beradi. Tarbiyachining ko'rsatib tushuntirib beradi, bolalarga bu ma'lumotlar aniq va tushunarli bo'lishi kerak yoki bu narsalarni yasashdan oldin, yasash usullarini mashq qilish mumkin. Ko'rsatib, tushuntirib berish 3-4 min oshmasligi kerak. Agar yasashning texnik usuli bolalarga tanish bo'lsa, ularning mustaqil ishlashini o'stirish maqsadida bolalarning o'ziga ishlashni itavsiya qilish mumkin.

Ikkinchi kichik guruhda loydan buyum yasashni o'rgatish. Ikkinchi kichik guruh bolalari loy ishlariga nisbatan ancha tayyorroq bo'ladilar. Ular loy va uning xususiyati bilan tanish bo'ladilar. Loydan narsalar yasashning oddiy texnik

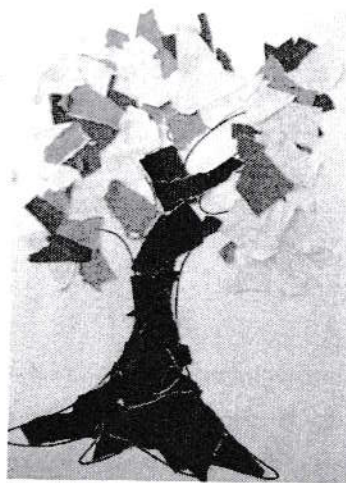

usullarini biladilar. Lekin shu bilan birga bu guruh bolalarida hali qo'l harakatlari, shuningdek, o'ylagan fikrlarini ro'yobga chiqarishda qat'iylik bo'lmaydi. Loy bilan ishlashda malakaviy texnik ko'nikmalar yetarli rivojlanmagan bo'ladi. Shu sababli bu guruhda tarbiyachi bolalar egallagan tasviriy uquvi va malakasini mustahkamlash ustida ishlashadi. Bu guruhda bolalarni loy ishlariga o'rgatish vazifalari 1 yarim yillik bo'lib berilgan. Bu

vazifalarga quyidagilarni kiritish mumkin:¹⁹ bolalarda loydan narsalar yasash xohishni uyg'otishni, shu bilan bog'liq holda estetik hislarini o'stirish loy bilan ishlash jarayonida o'z diqqatlarini narsaning ko'rinishiga va hajmiga jalb qilishga o'rgatish va shu kabilar bolalarni oddiy narsalarni hassacha, qalamchalar yasashga o'rgatiladi, bu predmetni yasash vaqtida bolalar ikkala kaft, qo'l barmoqchalari bilan ishlashga o'rganadilar. So'ng sekin bolalar bilan keyingi bosqichga o'tiladi bunda bolalar o'zlariga tanish bo'lgan predmetni o'zgartirib boshqasini hosil qilishni o'rganadilar. Masalan: tayoqchani buklab, halqacha hosil qilish yoki bublik hosil qilish tanish narsalarni yasashda bolalar qo'l kaftlari bilan ishlashdan, qo'l barmoqlari bilan ishlashga o'tadilar, shu bilan birgalikda loy bilan ishlash qoidalarini o'rganib boradilar: stol ustini va o'z kiyimini kir qilmaslik, loy bilan ishlaganda yenglarini bukib olish, taxtacha ustida ishlash, ishdan so'ng qo'lni yuvish va boshqalar.

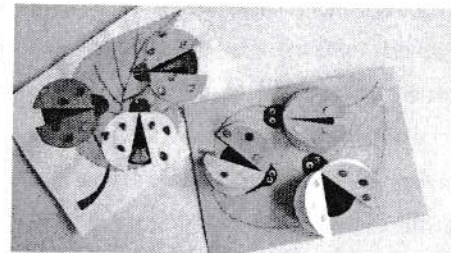
Bolalar doiracha va tayoqchasimon narsalarni yasashni o'zlashtirib olgandan keyin, dumaloq shaklga ega bo'lgan narsalarni yasashni o'rgana boshlaydilar, ya'ni loy bo'lagini qo'l kaftlari orasida dumaloq yoki aylanaviy harakat qilishga o'rgatiladi. Masalan: shar, olma, apelsin, olcha, koptok.²⁰ Bolalar yassi predmetlarni yasashni o'rganadilar, ya'ni oldin loyni ikki kaft orasida sharsimon shakliga kiritib, so'ng ikki kafti orasida yapaloqlash.

Kichik guruhlarda applikasiya qilishni o'rgatish. Applikasiya so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, «joylashtirish» degan ma'noni bildiradi. Applikasiyada ishlatiladigan ashyolar o'ziga xosligi bilan boshqa turlardan ajraladi. Qog'oz, somon, gerbarilar turli xil yelim bilan

¹⁹ <http://uz.denemert.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>
²⁰ <http://uz.denemert.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>

yopishtiriladi. Mato, charm, jun, paxta esa ularga tikiladi. Applikasiya bir xil rangli yoki turli xil rangli bo'ladi. Uni ham buni ham badiiylik desa bo'ladi. Rang applikasiyani ifodalash darajasini oshiruvchi vositadir. Shuning uchun applikasiya ishida ranglarning uyg'unlashuviga mos tushishi xayoliy va dekorativ kompozitsiyaning ifodaliligi garmoniyasini izlab topishdir. Applikasiya qog'ozda kompozitsion o'quvni bilishga sharoit yaratadi. Tarbiyalanuvchi tayyorlagan applikasiya ishi estetik talabga javob berishi kerak. Applikasiya predmetning umumiy, tipik va individual belgisini ko'ra olishini o'rgatadi, ularni o'zaro bog'liqligi, butun, qismlar, simmetrik chamalash rivojlanadi, predmetning shaklini, rangini bosqichma-bosqich ko'rsatish malakasini ko'rsata oladi.²¹

Maktabgacha ta'lim
 tashkilotlarida applikasiya
 mashg'ulotlari birinchi kichik

guruhdan boshlab o'tiladi. Bu guruhda barcha mashg'ulotlarda bolalar tarbiyachi oldindan tayyorlab qo'ygan shakllarni qog'ozga o'zi hohlaganicha terib chiqadi so'ngra ularni yopishtirishadi. Bu guruhda asosiy vazifalardan biri - bolalarni yelimlash usullarini o'rgatishdir. Kattalarga oddiy bo'lib tuyulgan bu malaka bir qator harakatlarni to'g'ri bajarishdan iborat, ya'ni yelim uchun maxsus kistni to'g'ri ushlab, unga kerakli yelimni olish, shaklni orqa tamonini aylantirish, yelimni shakilning hamma joyiga tekis qilib surtish, yelimni surayotganda shakilning bir qismini barmoqchasi bilan ushlab turish, surtib bo'lgandan keyin mo'yqalamni extiyot qilib qo'yish, shaklni extiyotkorlik bilan o'ngiga aylantirib, qog'oz yuzasining kerak joyiga qo'yish va salftka bilan sekinlik bilan bosish, chetlaridan chiqib qolgan ortiqcha yelimni extiyotkorona artib olish.

Bu yoshdagi bolalarga ana shu harakatlarni egallab olish, albatta oson emas. Eng sodda shakl - kvadrat va doira uning uchun shu shakllardan ishni boshlash

²¹ <http://uz.denemert.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>

lozim. Yil davomida bolalar shu shakllarning nomini to'g'ri aytishni egallab olishlari lozim. Lekin butun yil davomida o'tkaziladigan applikasiya mashg'ulotlarida faqat shu shakllar bilan kifoyalanib qolish bo'lmaydi. Bu guruhda bolalarda dastlab bir; keyin 2-3 qismdan tuzilgan predmetlarni (qo'ziqorin, bayroqcha, qorbobo, uy) yopishtirishni o'rganadilar. Shuningdek, yil oxiriga borib bolalar olti-yetti xil rangni qizil, ko'k, sariq, yashil, jigarrangni to'g'ri aytib berishlari lozim. Bu guruh bolalariga qaychi berilmaydi, chunki bolalarning qo'l harakati yetarli taraqqiy etmagan va hali qurish nazorati yetarli bo'lmaganligi sababli bolalar qo'lidagi qaychi xavf tug'dirishi mumkin.²² Kichik guruhda bolalarga applikasiya bajarish uchun beriladigan ishchi qurollar va mashg'ulotni tashkil etish kata ahamiyat kasb etadi. Materiallarning rang - barangligi bolalarni diqqatini tortib va chalg'itadi. Shuning uchun dastlabki mashg'ulotlarda materiallar mavzu tushuntirilib bo'lgandan so'ng bolalarga tagdim etiladi. Tarbiyachi materiallarni tarqatilib bo'lgach, bolalar materialni topshiriqqa mos ravishda terib chiqadilar. Tarbiyachi dastlab elementlarni qo'yib chiqilganini tekshiradi, shundan keyin bolalarga yelimlar berib chiqiladi. Bu guruhda bolalarga namunani ko'rsatish jarayonida tarbiyachi shaklning rangini aniq aytilishi uni barmog'i bilan ko'rsatib, shu shaklning xususiyatlarini bolaga ko'rsatib berishi kerak. Tarbiyachi tomonidan vazifani bajarilishini ko'rsatib borishi, bolalarni turli bilim va malakalarini paydo bo'lishida ahamiyatga egadir. Yana tarbiyachi ish jarayonini ham boshidan ko'rsatib beradi. Qaysi shaklni oldin olish kerakligini, qanday qilib olib unga yelim surtishni va hokazo. Tarbiyachi har bir bajarayotgan ishini aytib bo'rishi kerak.

Kichik tarbiya yoshidagi bolalar esa tayyor shakllarni va ularning rangini bir-biriga moslab, tanlab yopishtiradilar. Juda yaxshi estetik effekt bilan qilingan ishlar, ayniqsa dekorativ bezaklar guruh xonasini bezatish mumkin. Shunday qilib, olib borilgan tekshirish ishlari shuni ko'rsatadiki, yaxshi uyushtirilgan applikasiya mashg'ulotlari, bolalarni boshqa mashg'ulotlarga, dekorativ,

²² <http://uz.denerment.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>

predmetli va syujetli mashg'ulotlariga ijobiy ta'sir etadi. Bolalarda sensor madaniyat oshadi, qo'l bilan tahlil qobiliyati o'sadi va badiiy didlari shakllanadi.²³

2.3. O'rta guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.

O'rta guruhda loydan buyum yasashni o'rgatish. O'rta guruhda bolalar rivojlanish jihatdan kichik guruhdan farq qiladi. Bolalar hayotining 5- yilda ham jismoniy, ham psixologik jihatdan o'sadi. Ular narsalarni bir biridan farqlay oladilar, tarbiyachining o'zaki tushuntirib, ko'rsatib berishini tinglay oladigan bo'lishadi, lekin yasagan ishlari kichik guruhdan uncha farqi bo'lmaydi. Bolalar o'z ishlariida proporsiyaga rioya qilmaydi, shakil qismlarini bir biriga birlashtirmaydi, chunki bolalar tasvirlashining hamma usullarini egallamagan va predmet haqida keng tasavvurga ega bo'lmaydi. Tarbiyachi bu guruhda ham bolalarda loy mashg'ulotiga nisbatan qiziqish uyg'otish, qo'l harakatini

boshqarishni tarbiyalash, aktivligini o'stirish bo'yicha mashqlarni davom ettiradi. Bolalarni narsalarning shakli to'g'risidagi tasavvurlarini yana ham o'stirish, uning mayda qismlarini to'g'ri tasvirlash ustida ish olib boradi.

Masalan: odamning boshi dumaloq, uning yuzida ko'zi, burni, og'zi bor va boshqalar. Bu guruhda quyi guruhga nisbatan predmetni, uning tuzilishini aniqroq tasavvur yoki idrok etishga, simmetriyaga rioya qilish proporsiyani to'g'ri tasviriy kabi sifatlarni o'stirishga kattaroq va ko'proq ahamiyat beriladi. Shu bilan birgalikda bu guruhda tarbiyachi loy bilan ishlash usullari va xillarini o'zlarida mustaqil ravishda qo'llashi ustida ko'proq ish olib boradi. Loy bilan ishlashning texnik usullaridan foydalanishga nisbatan ham talab ortadi: bolalar barmoq bilan,

²³ O'sha manbaa. <http://uz.denerment.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>

uning uchlari bilan ulashga qismlarni mustahkam yopishtirishga, yopishtirgan qismlarini, mayda qismlarini chimdib chiqarishga va hokazo. Bolalar loy bo'lagini aylanaviy va uzunasiga harakat qildirib, barmoq uchi bilan chimdib chiqazadilar, ya'ni I yarimyillikda bolalar asosan takror ishlaydilar. II yarim yillikda bolalar butun loy bo'lagidan sabzavot-mevalar, shuningdek bir necha qismdan tuzilgan figuralar yasashni o'rganadilar. Ular qo'g'irchoq, mushuk, quyon, o'yinchoq ayiq, qorboboni yasaydilar. Ikkinchi kichik guruhda ikkita shardan yasagan bo'lishsa, o'rta guruhda esa katta-kichik uchta shardan, shuningdek, qo'l va boshqa detallarni ham qo'shib yasaydilar.²⁴ Bolalarni loy bo'lagidan mayda qismlarini cho'zib chiqarishga, barmoq bilan chuqurcha hosil qilishga, buklashga, biriktirilgan qismini mahkam qilib yopishtirishga o'rganadilar.

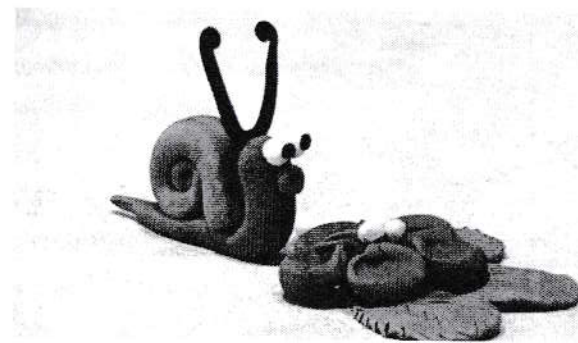
Chimdib chiqarishni bolalar jo'ja, qushlarni yasashda o'rganadilar. Shu jarayonda bolalar predmetlarni, ularning qismlarini, shaklini, kattalik jihatdan taqqoslashga o'rganadilar.

Masalan: baliqni loy yasashdan oldin tanasini oval shaklida yasab oladilar, so'ng baliqning bir tomonini salgina cho'zib va dumaloqlab, baliqning boshini, qarama-qarshi tomonini ko'proq cho'zib chiqarib, yapaloqlab, uning dumini yasaydilar, suzgichlarini chimdib chiqaradilar. Shuningdek bolalar loy bo'lagini bir necha bo'lakka bo'lishni o'rganadilar Masalan: Qushni yasashda yuqoridagilardan tashqari idishlar yasashni o'rganadilar. Ular idishlarni yakka usulda: ya'ni yumaloqsimon va silidsimon shakllarni barmoq bilan bosib chuqurcha hosil qilish, bandini esa alohida loy bo'lagidan yoki asosiy loy bo'lagidan cho'zib chiqarib yasash mumkin. Bolalar olgan bilim va malakalarni o'stirib mustahkamlaydilar. Bolalar bu kvartalda butun yil davomida o'rgangan

predmetlarini yasaydilar, shu bilan birga tarbiyachi bolalarni tipratikan, sichqon, meva solingan idishcha, qo'ziqorin solingan savatcha kabilarni ham loydan yasashni o'rgatib boradi.²⁵ Yil davomida o'tiladigan mashg'ulotlar asosan mavzu asosida olib o'ladi va bu mashg'ulotlar jarayonida bolalar boshlagan ishlarini tugatish, mustaqil ravishda ishlashga, o'z ishlarini yangi elementlar bilan to'ldirishni o'rganadilar.

Yuqorida aytib o'tilgan loy bilan ishlash mashg'ulotlarini bolalar o'zlashtirishlari uchun tarbiyachi turli xil metod va usullardan foydalanadi. Tarbiyachi guruhda yoki sayr vaqtida tevarak atrofdagi narsalarni kuzatishni taklif etadi. Kuzatish va narsalarni ko'rib chiqish vaqtida bolalar predmetning asosiy ko'rinishiga, uning bo'laklariga, tuzilishiga, proporsiyasiga e'tibor beradi. Shu bilan birga tarbiyachi bolalarning diqqatini hayvonlar, parrandalarning harakat

qilishi natijasida gavdasi ham o'zgarib turishiga qaratadi. Bu guruhda tarbiyachi narsalarni ko'rib chiqish vaqtida uni qo'l barmoqlari bilan ushab, paypaslab

ko'rsatib beradi va bolalardan ham shuni takrorlashini talab qilishlari kerak, chunki bu sensor tarbiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Bu guruhda yuqoridagi metodlardan tashqari tarbiyachi, ko'rsatib, tushuntirib berish usulidan foydalanadi. Bu guruhda kuzatish ko'rsatish qisman yoki to'liq bo'lishi mumkin. Shuningdek, mashg'ulot kuzatishdan tashqari predmet yoki o'yinchoqlarni tarbiyachi tomonidan yasalgan kichik haykaltaroshlik asarlaridan foydalanish mumkin. Shu bilan birgalikda tarbiyachi mashg'ulot jarayonida o'yin

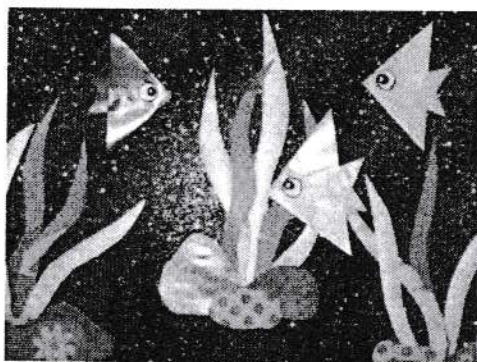
²⁴ <http://uz.demirecit.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>

²⁵ <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46460083>

usulidan ham foydalanishi mumkin. Masalan: qo'g'irchoq uchun shirinliklar va boshqalar.

Bolalarni mashg'ulot jarayonida qiziqishlarini saralash maqsadida tarbiyachi mashg'ulot jarayonida yoki mashg'ulotgacha loy ishiga mos keluvchi she'r, topishmoq, qisqa ertaklar o'qib berishi mumkin. Yasalayotgan ishni yana ham obrazli qilish uchun stekdan foydalanish mumkin. Masalan: quyoning ko'zini. Bu guruhda bolalar ixtiyoriy loy ishlarini ham uqtiradi. Bunda tarbiyachi savollar bilan bolalar yasaydigan temalarni aniqlay oladi, ularni yasash usullarini eslab oladilar. So'ng bolalarning o'zlari ishga kirishadilar. Bolalarning mustaqil ishlari jarayonida tarbiyachi bolalarga maslahatlar, ko'rsatmalar bilan yordamlashib boradi.²⁶

O'rta guruhda applikasiya qilishni o'rgatish. Bola hayotining 5 yoshida

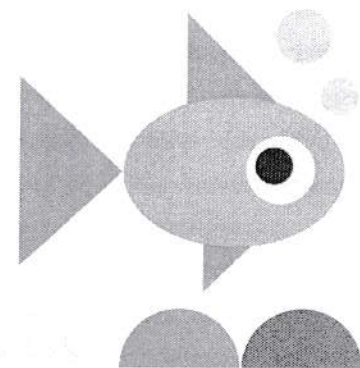

ham psixologik, ham jismoniy tomondan o'sadi. Bu esa bolaning applikasiya bo'yicha bajaradigan ishining sifat jihatidan o'zgarishiga olib keladi. Bolalar tuzilish jihatdan ancha murakkab bo'lgan predmetlarni tasvirlashni o'rganadilar. O'rta guruh

bolalari kichik guruhga nisbatan malaka va ko'nikmalarini ancha egallagan bo'ladilar. Bu guruh bolalari 2-3 qismli emas, balki 4-5 qismdan iborat predmetlarni tuzishni o'rganadilar. Dastlab, bu guruhga qaychi bilan ishlash kiritiladi. Bolalar qaychini to'g'ri ushlashni, uni yopishni va ochishni to'g'ri qirqim olishni o'rganadilar. Buning uchun oldin eskiz, keyin esa enli yoki keng qog'oz lentalar qirqishni o'rganadilar. Bu guruhda bolalar yelimplash malakasini egallashni davom ettiradilar. Bola hayotining 5 - yilida doira, kvadratdan tashqari

²⁶ <http://uz.demonet.com/docs/768/index-71091-1.html?page=8>

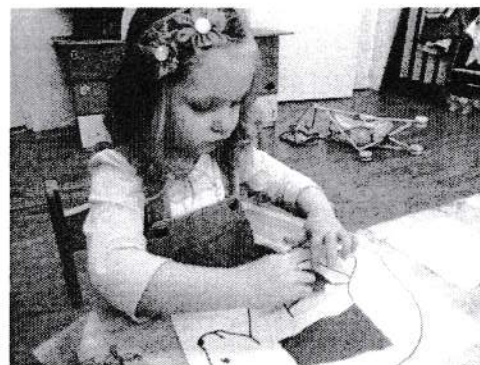
uchburchak, oval, uzun to'g'ri to'rtburchakni biladilar. Trapetsiya shaklini esa kichik guruhda bo'lgani kabi obrazli tasvirida davom etadi. Masalan: tom, qayiqcha, kichik guruhga yana qo'shimcha havo rang, pushti, kul rangni sezishni va to'g'ri aytishni o'rganadilar. Ular qog'oz varog'ida tez va osonlik bilan mo'ljal olishni o'rganadilar. Ular orqada, ketma-ket, teng masofada va boshqa fazoviy tushunchalarni egallaydilar. Bolalar to'g'ri kesmalar qirqishdan tashqari aylanaviy shakllar qirqishni o'rganadilar. Ular kvadrat va to'g'ri to'rtburchakning burchaklarini dumaloqlashni o'rganadilar. Ana shu qirqib olingan aylanaviy shakllardan qo'ziqorin, minorcha, qorbobo kabi predmetlarni hosil qilishni o'rganadilar.

Yopishtiriladigan qismlar soni ham ko'payadi, masalan: uychani tasvirida faqat devori emas, balki eshik va derazalarni ham tasvirlaydilar. Shakl va rang bilan ishlash ham rivojlanadi: to'rtburchak, kvadrat, doira, uchburchak, pushti rang, kulrang, havo rang va boshqalar. Bu guruhda qog'oz varog'ida to'g'ri mo'ljallashni o'rganadilar va quyidagi tushunchalar bilan tanishib boradilar. Masalan, orasida, chekkada, bir xil masofada va boshqalar. O'rta guruhda tarbiyachi o'zining asosiy diqqatini bolalarni qaychi bilan ishlashga qaratadi. Yil davomida tarbiyachi bolalarni qirqishning turli usullari bilan tanishtiradi. Tarbiyachi qaychini, qog'ozni to'g'ri ushlashni o'rgatib boradi. Yopishtirish malakasi esa mustahkamlanib boradi. Bu guruhda asosiy vazifa bolalarni qirqish texnikasini egallab olishga qaratilgandir. Bu guruhda tarbiyachi bolalarni predmetli dekorativ, mazmunli applikasiyani o'rgatib boradilar. Sodda predmedlardan murakkab predmedlarni tasviriga o'rgatiladi. Tarbiyachi bolalarni qaychi bilan ishlashni, uni to'g'ri ushlashni o'rgatib boriladi. Bolalar qaychi bilan ishlashni darhol o'zlashtira olmaydi. Shuning uchun tarbiyachi qaychi bilan

ishlashni o'rgatishda dastlab enli, ensiz kesmalar qirqishga o'rgatib, mashqlantiradi, har bir applikasiya mashg'ulotlarining mavzu va mazmuni turlicha bo'lishi lozim. Masalan: dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalarga «do'kon» uchun chipta, cheklar qirqishni taklif etadi. Qirqilgan kesmalardan uycha, daraxt, panjara, narvon kabi predmetlarning oddiy ko'rinishini tasvir etishi mumkin. Bu esa, bolalarni mashg'ulotga qiziqishini oshiradi va mashg'ulotni bir xil tarzda bo'lishini oldini oladi. Bir-ikkita mashg'ulotni o'tkazgach, keyingi mashg'ulotlarni bolalarning ijodiy faolligini o'stirish uchun tavsiya etish mumkin. Masalan: bolalarni o'zlari qirqib olgan rangli kesmachalardan turli xil predmedlarning ko'rinishini tasvir etadilar. Masalan: yulduzlar, bayroqchalar, gullar. Keyingi applikasiya mashg'ulotlarida bolalarni to'rtburchak, kvadratni diagonal bo'yicha, trapetsiya va uchburchak hosil qilishni o'rgatiladi. Sharf, sochiqni kvadrat va uchburchaklar bilan bezaydilar, shuningdek, kvadrat - gilamga, dastro'molcha, doira-taqsimchani ham bezaydilar. Tayyor shablonlar ham berish mumkin. Bolalar oval va doira shaklni hosil qilib, qirqishga ancha qiynaladilar. Ular doiraviy shakldagi predmetlardan: tursa yiqilmas qo'g'irchoq, meva-sabzavotlar, piramida va boshqalarni qirqib yopishtiradilar. O'quv yilining davomida bolalarga mazmunli applikasiya ishlarini ham taklif etishi ham mumkin. Masalan: Bo'g'irsoq yo'ldan dumalab ketyapti, o'tloqdagi jo'jalar, qo'ziqorinlar va hokazo. Bu guruhda bolalarni jamoa bo'lib ishlashga o'rgatamiz. Masalan: katta gilam yoki sabzavot mevalardan tashkil topgan vitrinani yoki havoda, osmonda samolyotlarni tasvir etishlari mumkin. Bundan tashqari bolalar o'z xohishlari bo'yicha xilma-xil applikasiya ishlarini bajaradilar. Masalan: onam uchun sovg'a, tayyor siluetni naqshlar bilan bezatish mumkin. Masalan: fartuk, qo'lqop, shapkani qirqib yopishtirish yoki bezatish mumkin. Tarbiyachi bu guruhda ham xilma-xil metod va usullardan foydalanadi. Tarbiyachi bu guruhda ko'proq bolalarning o'zlariga tasvirlayotgan predmeti haqida gapirib berishni, uning sifat, belgisini konkret aytib berishga, tasviriy yo'llarini mustaqil bilishga o'rgatib boradi. Bolalar predmetning tasvirini tuzish orqali, o'sha predmet

shaklni qirqishga, uning tuzilishini to'g'ri tasviriga, qismlarning kattaligini to'g'ri berishni o'rganib boradilar. Bu guruhda qirqish birinchi marta kiritiladi. Shuning uchun eng muhim diqqat-e'tiborni qaychini ushlashga, qirqish usullarini ko'rsatishga bog'liq bo'ladi. Dastlabki mashg'ulotlarda tarbiyachi qaychi bilan qanday ishlash kerakligini ko'rsatib beradi (richagini ochib, yopishni qanday, qayerdan ushlashni ko'rsatib beradi). Qog'oz qirqishni bolalarga namoyish qilish orqali qaychini oldinga qanday qilib harakat qilishni ko'rsatadi. Bolalarni kvadratlardan doiraviy shakllar qirqishda ularning faqat burchaklarini qirqish kerakligini ko'rsatish kerak va qog'ozni qo'lda biroz harakat qildirish kerakligini namoyish qilib beradi. Bu usulda bolalarga oq qog'oz, so'ng rangli qog'oz berish tavsiya etiladi. Tarbiyachi tanish bo'lgan qirqish usullarini birorta Bolani chaqirib,

bolalar uchun namoyish qilib berishni taklif etish mumkin. Har bir harakatni tarbiyachi so'zi bilan tushuntirib borishi kerak.

Agarda murakkab applikasiyani tuzish kerak bo'lsa, tarbiyachi flanigrafdan o'sha narsani illyustrativ rasmlarni ko'rib chiqishni taklif etish mumkin. Masalan: qo'ziqorin, uning oyoqchasi va shapkachasi bor, oyoqchasi pastda, shapkasi yuqorida joylashgan. So'ng tarbiyachi bolalarga savollar beradi, obrazli so'zlardan foydalanadi, qo'l bilanshkl ko'rinishini tasvirlovchi harakatlarni bajarishlari mumkin. Shuningdek, tarbiyachi namuna ko'rsatishdan foydalanadi. Mashg'ulotda eng muhim metodlardan biri yopishtirishni ko'rsatish va tushuntirish hisoblanadi. Yopishtirish jarayonini hamma bolalarga ko'rinadigan qilib, namoyish qilish lozim. Buning uchun doska yoki molbertdan foydalanish mumkin. Shuningdek, yopishtirish jarayonida ketma-ketlikni bolalar yaxshilab o'zlashtirib olishsa, uni bolalarning o'zlariga taklif etish mumkin yoki ko'rsatishni

o'rniga, faqatgina og'zaki tushuntirish bilan kifoyalanib qolish mumkin. Bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda o'yin usuldan keng foydalanish mumkin va lozim. Chunki bu usul bolalarni mashg'ulotga nisbatan qiziqishni uyg'otib, ularni faollashtiradi. Bu yoshdagi bolalar bilan ishlashda individual ishlash, muhim rol o'ynaydi. Tarbiyachi bir bolaga yopishtirishni ko'rsatsa, ikkinchisiga nimasini qilish kerakligini tushuntirib beradi. Bolalar ishini ko'rib chiqish ham muhim metod va usullardan biri bo'lib hisoblanadi. Tarbiyachi bolalar ishini ko'rib chiqish va tahlil qilish faqatgina barcha bolalarni ishini maqtash lozim. Keyingi mashg'ulotlarda tarbiyachi bolalar ishini tahlil qilishda ishning ozoda bajarilganligi, rangining to'g'ri tanlanganligi va qog'ozda to'g'ri joylashtirilganligini hisobga olib, tahlil qiladi va bolalarni ham shunga o'rgatib boradi. Masalan: bolalar tursa yiqilmas qo'g'irchog'ini ichida chiroyli, singillari ham borligini aytishni o'rganadilar. Bunga tarbiyachi bolalarni yilning II yarimidan boshlab o'rgatib boradi. O'rta guruhda bolalar tayyor shakllardan applikasiya tuzish bilan birga o'zlari ham mustaqil qirqib yopishtiradilar. Naturni tahlil qilishda bolalarni diqqati faqatgina rang va shaklga tortilmay, balki qismlarning o'lchami va soniga ham tortiladi. Masalan: tursa yiqilmas qo'g'irchoq u sharchalardan katta, o'rtacha va ikki shardan iboratligini aniqlaydilar. Murakkab topshiriqlarni bajarish jarayonida ularga material alohida beriladi. Masalan, uyni yopishtirish. Uning devor, tom va oynaga mos bo'lgan o'lchamdagi rangli qog'ozlar beriladi. Bu guruhda naturni ko'rib chiqish namunasi bilan birga olib borilishi shart emas. Namuna tahlilini o'zi yetarli bo'ladi. Namunani ko'rib chiqishda tarbiyachi bolalarining diqqatini uni yaxshilab ko'rib chiqishga tortib, quyidagi savollarni beradi: Predmet qanday shakllardan tuzilgan? Bu qanday shakl? Rangi qanday? va boshqalar. Tarbiyachi predmetning qismlarini yoki naqsh elementlarini yopishtirish tartibini ko'rsatib beradi. Bu guruhda tarbiyachi faqatgina qismini ko'rsatib berishdan ham foydalanadi. Masalan: uyni yopishtirishda uni tomini qirqishni ko'rsatib beradi xolos qolganini bolalarning o'zlari bajaradilar. Bu guruhda alohida ahamiyat qaychi bilan ishlashga beriladi.

Tarbiyachi bolalarga qaychi bilan ishlash texnikasini ko'rsatib tushuntiradi. Qo'lni qaychining richagini qanday harakatlantirishini o'rgatadi. Qaychi bilan dastlabki mashqlarni yaxshisi 8-10 bola bilan o'tkazgan ma'qul, chunki ularni kuzatish va o'z vaqtida yordam ko'rsatish mumkin bo'ladi. Mashg'ulotning oxirida tarbiyachi bolalar bilan birgalikda bajarilgan applikasiyani ko'rib chiqadi: predmetga o'xshaydimi, shakllar toza yopishtirilganmi? Tarbiyachi bolalarning tahliliga yakun yasab, bolalar diqqatini yaxshi ishlarga jalb etadi.

2.4. Katta guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.

Katta guruhda loydan buyum yasashni o'rgatish. Bola hayotining 6-yilida uning tevarak-atrof haqidagi bilimlari, turmush tajribasi kengaya boradi.

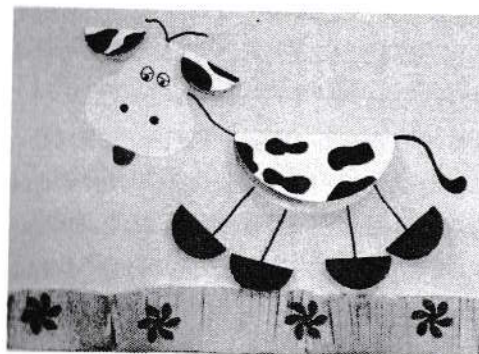
Uning qo'l muskullari mustahkamlanib taraqqiy etadi. U qo'l barmoqlari bilan nozik harakatlarni bajara oladigan bo'ladi. Uning psixikasida ham sifat o'zgarishi yuz beradi. Xotirasi o'sadi, barqaror bo'ladi, diqqat ham tobora barqaror bo'ladi. Bolalar oldin predmetni yasashda uning qismlarini va qismlarning shakli, uning xususiyatlarini aniq tasavvur eta oladilar. Shu bilan birgalikda katta guruhda bolalar predmetlarni ko'proq harakatda tasvirlashga harakat qiladilar. Bu guruhda bolalarni loy ishlariga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi: predmet shaklini, proporsiyasini, uning tuzilishini, xarakterli detallarini va harakatini tasvir etish va boshqalardir. Bu guruhda dekorativ loy ishlari bo'yaydi ish davom ettiriladi. Bolalar idishlar yasab, so'ng uni bo'yaydilar, dekorativ plastinkalar yasab ularni bezaydilar. Bu guruhda bolalar syujet mazmun asosida yashlaydilar. Texnik usullar ham bu guruhda murakkablashadi. O'rta guruhda qismlardan yasashsa, katta guruhga kelib butun bir loy bo'lagidan yasaydilar. Shu bilan birga stek bilan ishlashga ham keng imkoniyat yoki o'rin ajratiladi. Bu kvartalda bolalar dastavval

o'zlariga tanish bo'lgan sodda predmetlarni yasaydilar. Ular loy bilan ishlashning ikki usuli: konstruktorlik va haykaltaroshlik usullaridan foydalanib, turli xil meva va sabzavotlar yasaydilar. Bodring, lavlagi, sabzi, olmaning ikki xil navi. Bolalar shu ikki usulda odam, figurasini va hayvonlarni yasaydilar. Tarbiyachi bolalarni predmetning sifatlarini loydan tasvirlashga o'rgatib boradi. Masalan: uzun, qisqa, ingichka, kalta, shuningdek, predmetlarni vertikal, tik holatda o'rnatadilar, qismlarni mahkam birlashtirilgan qismlarni silliqlashni o'rganadilar. Bolalar asta-sekin o'z ishlariga mazmun berishni keng tadbiiq etadilar, asosan bir butun loy bo'lagidan haykaltaroshlik

usulida yasaydilar. Masalan: mushuk, kuchuk, quyon va boshqalar. Ikkinchi yarim yillikda butun bir loy bo'lagidan idishlar yasaydilar, so'ng ularni bezaydilar, lentasimon usuli bilan. Bolalarni tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari kengayadi loy bo'yicha bilim, malakani egallashgan bo'ladi, ishlash ishlari yana ham sifatli bo'ladi. Bolalar harakatdagi odam yoki hayvonlar figurasi temasida turli xil loy ishlarini bajaradilar. Masalan: raqsga tushayotgan petrushka, "Ikki qizg'anchiq ayiq" ertagi asosida va boshqalar. Idishlar yasashda yangi usulni qo'llaydilar. Bu idishning tagi disk ko'rinishida bo'lib, devori esa yassilangan loy bo'lagidan iborat bo'ladi. Bolalar o'zlariga tanish texnik usullar yordamida turli narsalarni yasaydilar. Masalan: xo'roz, tovuq, o'rdak, jo'ja va boshqalarni yasab, parrandalar formasi mazmunida ishlaydilar. Bu kvartalda bolalar ko'proq natura asosida, ixtiyoriy loy ishlarini bajaradilar. Katta guruhda tarbiyachi loy mashg'ulotini uyushtirganda ko'p metod va usullarni qo'llaydi. Bu guruhda ham tarbiyachi dastavval predmetni yoki naturani kuzatib, ko'rib chiqadilar. Uning shaklini, qismlarini, proporsiyasini. Bu guruhda ham bolalar predmetni barmoq harakatlari

bilan ko'rib chiqishlari mumkin. Agarda bolalar yasash usulini bilishsa, unda mustaqil yasaydilar, agarda bilishmasa, unda tarbiyachi qisman ko'rsatib berishi mumkin, shuningdek, tarbiyachi bu guruhda ham bolalar bilan ko'proq kuzatishlar olib boradi, badiiy adabiyotdan foydalanadi, rasm, haykaltaroshlik asarlari ustida kuzatishlar olib boradi. Savol-javoblar uyushtiradi, ko'rsatmalar, maslahatlar beradi, bola juda qiynalsa, alohida loy bo'lagida yasash usulini ko'rsatib boradi, topishmoqlardan keng foydalanadi. Bolalar ishni tahlil qilish ham muhim usullardan hisoblanadi. Bolalar bilan taxlil, suhbat sifatida uyushtiriladi. Bolalar

har biri chiqib ishni qandayligini, to'g'ri yasalganmi, yasash usuli to'g'ri tanlanganmi, shakl to'g'ri berilganmi, qismlari, ularning proporsiyasini to'g'ri berilganmi, shular haqida so'zlashadi. Taxlilni har xil formada uyushtirish mumkin: bolalar o'z joyida o'tirib, alohida bolani doskaga

chiqarib, ishni sifatini taxlil qilishlari mumkin. O'yin usulidan ham foydalanishi mumkin.

Katta guruhda applikasiya qilishni o'rgatish. Katta guruhlarda ko'pincha mashg'ulotining ma'lum bir qismi ikki va undan ortiq bolalar bilan birga ishlaydigan jamoa ishi sifatida tashkil etish lozim. Bolalar birgalikda oldida turgan vazifani muhokama qiladilar, ish tartibini rejalashtirishadi, bir-birlariga yordam ko'rsatadilar. Applikasiya mashg'uloti shartsiz ravishda bolalarda ijodiy qobiliyatlarining o'sishga ta'sir ko'rsatadi. Bola hayotining 6-yilida kuzatishlar, o'yin sensor tarbiyaning ta'siri ostida bolalarda predmetning rangi, shakli, kattaligi va boshqa sifatleri to'g'risida bilim va tasavvurlari shakllana boradi. Bu yoshga kelib bolalarda tasviriy o'quvi va texnik usullari mavjud bo'ladi, qo'l muskullari rivojlangan bo'lib, qaychi bilan qiladigan harakatlari ancha aniq va ishonchli

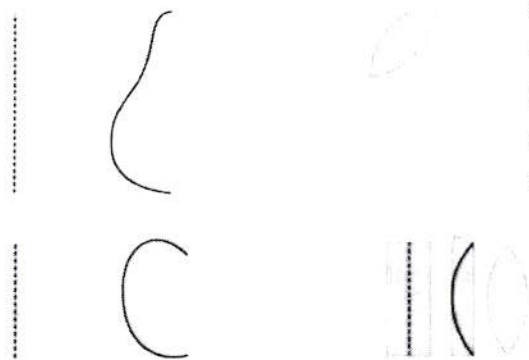
bo'ladi, bu esa o'z-o'zidan applikasiyaga o'rgatishning ancha murakkab vazifalarini hal etishni taqozo etadi. Applikasiya mashg'ulotlari jarayonida predmet to'g'risida xilma-xil ma'lumotlar berib boriladi. Bolalar xilma-xil shakllarni atashga, kvadrat, to'rtburchakni bir-biridan farq qilishga, ularning asosiy belgilarini to'g'ri atashga o'rgatib boriladi. Shuningdek, bolalarni oval, doira, uchburchakni to'g'ri ajratishga farq qilishni o'rgatadi. Shunday qilib, bolalar faqat shakllar bilan emas, balki ranglar bilan tanishib boradilar. Masalan: och, to'q, yorqin ranglar va boshqalar. Bular orqali bolalar rangni sezishni, uni tanlay bilishni o'rganib boradilar. Applikasiya jarayonida figuralarni bir-biri bilan taqqoslashni o'rganadilar, baland-past, keng-tor ya'ni qalin-ingichka kabi tushunchalarni egallab, tushunib boradilar. Shuningdek, qog'oz varag'ini mo'ljallay bilish bilan bog'liq bo'lgan tushunchalar, tepada, pastda, o'rtasida, ketma-ket tushunchalarni egallashga harakat qiladilar. Bu ishda bolalarni qaychi bilan qirqish usullariga o'rgatib borish davom ettiriladi. Bu bilan o'rgatib borish davom ettiriladi, bu bilan bolalar o'rta guruhda egallagan qirqish usullarini takrorlab, mustahkamlaydilar va yangi qirqish usullarini egallaydilar. Bular quyidagilar: qog'ozni ikki buklab bir xil shaklda qirqish usuli, simmetrik shakllarini ham bir necha marta buklab (garmoshka qilib taxlab) qirqishni o'rganadilar. Masalan: gullar, barglar va hokazo. Bu guruhda tarbiyachi bolalarning diqqatini doimo ishning sifatiga qaratib boradi. Chunki qirqish va yopishtirishning sifati, applikasiyaning sifatiga ta'sir etadi. O'quv yilining boshida bolalar bilan doiraviy shakllarni qirqish ustida ishlanadi, chunki bolalar bu usulni o'rta guruhda yetarli darajada egallamagan bo'ladilar. Bolalar predmetlarni qismlarga bo'lib, qirqib yopishtirishni o'rgangach, ular qirqishning ratsional usuli, ya'ni garmoshka usulida qog'ozni buklab qirqishni o'rganadilar. Ammo yilning boshida dumaloq shaklidagi predmetlarni qirqishni mustahkamlashga tarbiyachi quyidagi mavzularda ishlar berishi mumkin. Masalan: kuzgi barglar, sabzavot, mevalar, qo'ziqorinlar va hokazo. O'quv yili davomida bolalar predmetli applikasiya ishlarini bajaradilar. Masalan: samolyot, raketa, mashina va hokazo.

Qog'ozni garmoshka usulida buklab qirqishga turli xil predmetlarni taklif qilish mumkin. Masalan: bargli shoxcha, gullar, archa o'yinchoqlari. Shuningdek, dekorativ applikasiya bo'yicha ham shar, sochiq, kvadrat, gilam, doira, tarelka va shuningdek tayyor siluetlarni soyabon, choynak, fartuk kabilarni bezatishni taklif etish mumkin. Bolalarga simmetrik figuralarni qirqishni o'rgatishda tarbiyachi simmetrik tuzilishga ega bo'lgan predmetlarni taklif etadi. Masalan: guldon, nok, kapalak, masxaraboz va hokazo. Bolalar predmetli, dekorativ applikasiyadan tashqari mazmunli applikasiya ham bajaradilar.

Masalan: quyoning bo'g'irsoq bilan uchrashuvi, qor bosgan uycha, qiz bayroq ushlab turibdi va hokazo. Katta guruhda bolalar o'z ixtiyorlari bilan ham applikasiya ishlarini bajaradilar. Bolalar olgan bilim, malakalar asosida o'zlari mustaqil applikasiya ishlarini bajaradilar. Applikasiya mashg'ulotlarida bolalar jamoa bo'lib ishlar bajaradilar. Gullar va afsonaviy qushlar tasvirlangan gilam, sevimli o'yinchoqlari va boshqalar. Katta guruhda ham applikasiya mashg'ulotida tasvirlash kerak bo'lgan predmetlarni tahlil qilishga katta o'rin ajratiladi va unda bolalarni savollar bilan faollashtirilsa, katta guruhlarda esa bolalarni mustaqilligini ko'proq ta'minlaydi. Tahlil jarayonida bolalar predmetning shakliga, rangiga, turli xil xususiyatlariga e'tibor berishi lozim. Xalq amaliy san'ati asarlarini ko'rib tahlil

qilishga, bolalarga ranglar garmoniyasining go'zalligini sezishga, ko'pincha kompozitsiyaning mazmundorligini ochishga o'rgatiladi. Bu guruhda namudan ayrim hollarda, ya'ni ishning yakunini namoyish qilishda foydalanish mumkin. Har bir qirqish usullarini ko'rsatib berish maqsadga muvofiq bo'lmadi. Tarbiyachi ko'proq bolalarning o'zlarini faollashtirib, bolalarning o'zlariga mustaqil ravishda qirqish yo'llarini, yopishtirish tartibini qidirib topishga undaydi. Agarda yangi

qirqish yo'llari kiritiladigan bo'lsa, tarbiyachining o'zi qirqish yo'llarini ko'rsatib beradi. Masalan: qat-qat usulida qirqish, ayniqsa, simmetrik figuralarni qirqishda

bolalar ancha qiynaladilar. Shuningdek, tarbiyachi ayrim predmetning qog'ozdagi tasviridan foydalanish mumkin (qo'l harakatlari bilan yurgizib chiqish). Dastlab tarbiyachi «predmetning yarmi» deb tushuntirish asosida bolalar usulni tushunib yetadilar. Bu guruhda bolalar qog'ozni qo'l bilan yirtib, mayda bo'lakchalardan foydalanib tasvirini hosil qilishga o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarni mustaqil, ijodiy ishlashga o'rgatib, mazmundor applikasiya yaratishga, tayyorlov guruhga o'tgach ularning applikasiya bo'limi ancha murakkablashadi. Ular qirqimning yangi usullarini egallay boshlaydilar. Bu usullari - bir necha marta buklangan qog'ozni qirqish va siluet qirqish hisoblanadi. Shu bilan bu guruh bolalarni turli xil shakllarda dekorativ naqsh tuzishni va bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni tuzishni hamda mazmunli applikasiya tuzishda predmetlarni joylashtirishni o'rganadilar. Shu bilan birga rang spektrining barcha ranglaridan foydalanishni o'rganadilar.

Siluet qirqish - eng murakkab usullardan biridir. Siluet kiritish jarayonida bola doimo predmetning obrazni xotirasida tutib turishga va uning konstruksiyasi va proporsiyasini kuzatib turishga, qo'l harakatini hosil qilinayotgan shaklning yo'nalishiga moslashishga to'g'ri keladi. Shuning uchun bolalarni siluet kirishga o'rgatishni sodda shakllaridan baliqlar, sabzavot, mevalardan boshlash lozim. Katta guruhda bolalarni applikasiya qilishga o'rgatishda quyidagi vazifalar turadi: Bolalarni to'g'ri harakat bo'ylab qirqish, dumaloq shakllarni va ikkiga buklangan qog'ozni qirqishga o'rgatiladi. Bir nechta qismdan tuzilgan predmetlarni hosil qilishni, geometrik shakllaridan chiroyli dekorativ naqsh tuzishni o'rganadilar. Demak, bu guruhda asosiy vazifa qirqishning xilma-xil usullarini egallashdan iborat ekan. Oldin bu guruhda ham o'rta guruhdagi kabi mavzularda, faqat qismlar soni ko'paytirilib qorbobo, qalpog'i boshida yoki qo'lida xaltasi bilan, samolyot esa qanotlarida yulduzi bilan va qorboboning yuz qismidan mayda qismlarini: burun, ko'z va boshqalar. Bu usullarni ishlatilishi vaqtini ancha tejaydi va chiroyli mazmun yoki kompozitsiyani tayyorlash mumkin. Qog'ozni ikkiga buklab qirqish, bir-biriga simmetrik shakllarni qirqishni osonlashtiradi. Bu usuldan foydalanib bolalar vaza, barglar, sabzavot va mevalarni shaklini qirqadilar. Katta guruhda bolalar shakllarni qog'ozning uchini qo'li bilan tekislab, barmoqlarda qirqishga o'rganadilar. Katta guruh bolalarning ishlaydigan ish mazmuni shu bolalarda qirqishning ko'nikma va malakasini rivojlantirishdir. Dekorativ applikasiya ishlarida esa, bu guruhda faqatgina tayyor geometrik shakllar berilmay, balki xilma-xil o'simlik shakllaridan barg gullar va boshqa elementlari kiritiladi.

2.5. Tayyorlov guruhdagi bolalarda tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari.

Maktabga tayyorlov guruhda loydan buyum yasashni o'rgatish. Tayyorlov guruh bolalarida loy ishlari xilma-xil va qiziqarlidir. Bunga sabab bola ham jismoniy, ham fiziologik rivojlanadi. Bolalar predmetlar formasini aniq tasviriy, proporsiyasini to'g'ri berishni o'rganadilar. Bu guruh katta guruhga nisbatan bir bo'lak loydan cho'zib chiqarish usuli orqali ko'proq ishlaydilar. Shuningdek, stekdan keng foydalanadilar. U bilan har xil operatsiyalar bajaradilar.

Tayyorlov guruhda loy ishlarini o'rgatish dasturi xilma-xil va murakkabdir. Bolalar predmetlarning shakllarini ko'rib, tuyib idrok etishni o'rganadilar. Bu guruhda bolalar mustaqil ravishda tasviriy faoliyatning texnik usullaridan keng va erkin foydalana olishlari kerak. Shuningdek, bolalar tasviriy faoliyatning haykaltaroshlik usulidan keng foydalanadilar. Tarbiyachi bolalarning ijodiy aktivligini o'stirib, ularni mustaqil ishlash uchun keng sharoit yaratib berib, ularni o'zlarini mustaqil mavzu topib, tasviriy usullarini ham mustaqil o'ylab topishni

o'rgatib boradi. Tarbiyachi bolalarni harakterli, shakldagi predmetlarni loydan yasashga taklif etadi. Masalan: sabzavot, mevalar. Agarda katta guruhda turli sabzavot va mevalarni loydan yasashga o'rgatilsa, tayyorlov guruhda ancha murakkab vazifa topshiriladi. Masalan: turli xil shakldagi bir xil guruhga kiruvchi predmetlarni,

olmaning ikki sorti krem va antonovka va bodringning bir necha sortlari. Bu kvartalda bolalar o'yinchoqni, haykaltaroshlik usullari asosida harakatdagi predmetlarni loydan yasashni o'rganadilar. Masalan: bo'ynini cho'zib qichqirayotgan xo'roz, koptok o'ynayotgan mushukcha va boshqalar. Bundan tashqari bolalar bu kvartalda tasavvurlari asosida turli hayvonlarni yasaydilar. Shuningdek bolalar odam figurasini yasashda davom etadilar. Masalan: asosan Dimkova qo'g'irchog'i. Bu Dimkova qo'g'irchoqlarini yangi texnik usul asosida yasaydilar, ya'ni boshi va ko'ylaklari alohida loy bo'lagidan, yubkasini esa, alohida boshqa loy bo'lagidan, loyni yassilab konussimon shakl asosida yasayadi. Bolalar o'z tasavvurlari asosida mavzu bo'yicha "Qiz bola yoki bola bayroqcha ko'tarib ketyapti", "Bola maktabga ketyapti" ishlarini yasaydilar. Bolalar, ertak qahramonlarini yasaydilar: yalmog'iz kampir, chipollino va boshqalar. Bunday

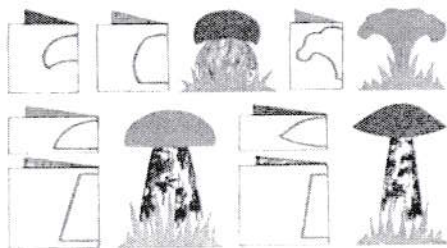
ishlarni bajarish esa bolalarda ijodiy aktivlikni, mustaqillikni, tasvir etishning yangi vositalarini o'ylab topishga yordam beradi. Bolalar bu kvartalda butun bir loy bo'lagidan yasash ustida izlanadi va dekorativ loy bo'yicha keng imkoniyatlar yaratiladi. Masalan: asosan o'yinchoqlari, idishlar, dekorativ plastinkalar yasaydilar. Tayyorlov guruhida bolalar idishlarni yangi usulda yasaydilar. Bu idishlarni halqachalar hosil qilib yasash va stek yordamida loyni olib tashlash usulidir. Halqachalardan yasalishida, halqachalar yasalib, ustma-ust qo'yilib, bir-biriga mustahkam o'rnatilib, so'ng ichki va tashqi tomonidan ulangan qismlari tekislanib, silliqanib chiziladi. Loyni stek bilan o'yib olib tashlash usulida, chap qo'l bilan silindrsimon, sharsimon formalardan o'sha predmet ushlanib, o'ng qo'l stek bilan ichki qismidan loy olib tashlanadi. Masalan: halqachalar usulida, krujka, tog'oracha, gullar uchun vaza, chashka, ikkinchi usul bilan: kuvshin, ko'zachalarni, xumlarni, ya'ni dumaloq va silindrsimon predmetlar yasash mumkin. Bolalar jamoa loy ishlariga o'rganadilar. Masalan: parrandalik fermasi, hayvonot bog'i. Bular

jarayonida bolalar bilan tasviriy va texnik vazifalar ham o'tilishi shu bilan birga, tarbiyaviy xarakterdagi vazifa ham ko'proq hal etiladi, chunki guruh loy ishlari bilan shug'ullanganda, ularga yaxshi imkoniyat yaratib beriladi. Shuningdek bolalar tasavvurlari asosida, naturaga qarab loy ishlarini bajaradilar. Bolalar loy bo'yicha olgan bilim malakalari asosida ishlab o'yinda foydalanish uchun turli xil predmetlarni yasaydilar. Masalan: vazalar, turli xil idishlar plastinkalar va boshqalar. Bu tayyorlov guruhda predmetni, mazmunli, dekorativ loy ishlarining turlari uyushtiriladi. Bularning barchasi ixtiyoriy ravishda ham uyushtirilishi mumkin. Bu guruhda tarbiyachi mashg'ulotlar uyushtirganda, bolalar bilan

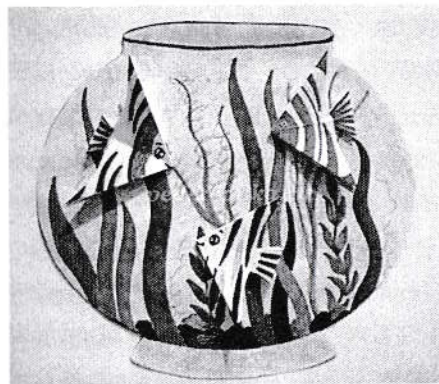
birgalikda kuzatish va predmetlarni ko'rib chiqish usulidan keng foydalanadi. Kuzatish va ko'rib chiqish jarayonida tarbiyachi bolalar diqqatini predmetning shakliga, xarakterli xususiyatiga, holatiga qaratadi. Kuzatish, ko'rib chiqish vaqtida tarbiyachi bolalarga savollar bilan murojaat qiladi. Shuningdek bolalarga turli xil illustrativ kitobchalar, rasmlar ko'rsatib, birgalikda ko'rib chiqish mumkin. Odam figurasi tasviri ancha murakkab jarayoni hisoblanadi. Shuning uchun tarbiyachi bolalar bilan birgalikda turli xil qo'g'irchoqlarni sanitarka, kosmonavtni ko'rib chiqadilar. Sayr vaqtida kuzatishlar uyushtiriladi. Predmetlarning harakat vaqtidagi vaziyatiga, holatiga bolalar diqqatini tortadi. o'ynchoqni ko'rib chiqish vaqtida bolalar diqqatini harakatning plastikligiga, uning qaysi usul bilan yasalganligiga jalb etadi. Shuningdek hali o'yinchoqlari bilan yangidan tanishtirish maqsadida bolalar bilan o'yinchoqlar magazini degan didaktik o'yinlar uyushtiriladi. O'yinchoqning xususiyati haqida so'zlanadi. Idishlarni yasashda tarbiyachi bolalar diqqatini idishning shakliga qanday usullardan foydalanib yasash mumkinligi haqida so'raladi. Xalq amaliy dekorativ san'at muzeyiga ekskursiyaga olib borishi mumkin. Bolalarni predmetli yoki mazmunli loy ishlariga o'rgatishda, shuningdek badiiy adabiyotdan keng foydalanadi. Shunday asarlarni tanlab o'qib berish kerakki, bolalar eshitib ularning tasvirlamoqchi bo'lgan qahramonlari aniq ko'z o'ngida gavdalanadi. O'qib berib bo'lgach, bolalar bilan birga

qaysi personajni yasashlari, haqida suhbatlashib oladilar. Bu guruhda ham o'yin usullaridan foydalanadi. Masalan: bolalar turli xil idishlar yasashganda ustaxona o'yinini uyishtirish mumkin, natijada bolalar qiziqish bilan ishlaydilar.

Tayyorlov guruhida applikasiya qilishni o'rgatish. Tayyorlov guruhga o'tgach, ularning applikasiya bo'limi ancha murakkablashadi ular qirqishning

yangi usullarini egallay boshlaydilar. Bu usullar bir necha marta buklangan qog'ozdan qirqish va siluet qirqish hisoblanadi. Shu bilan birga bu guruh bolalarini turli xil shakllarda dekorativ naqsh tuzishga va bir necha qismdan tuzilgan predmetlarni tuzishga hamda mazmunli applikasiya tuzishda predmetlarni joylashtirishni o'rganadilar. Shu bilan birga spektrning barcha ranglaridan foydalanishni o'rganadilar. Siluet qirqish - eng murakkab usullaridan biridir. Siluet qirqish jarayonida bola doimo predmetining obrazini xotirasida tutib turishga va uning konstruksiyasi va proporsiyasini kuzatib turishga, qo'l

harakatini hosil qilishayotgan shaklining yo'nalishiga moslashishga to'g'ri keladi. Shuning uchun bolalarni siluet qirqishga o'rgatishni sodda shakllardan (baliqlar, sabzavot va mevalar)dan boshlash lozim. Katta guruh bolalarini applikasiya qilishga o'rgatishda qirqimning turli usullarini egallash muhim ahamiyatga egadir.

Bolalarning tasavvuriga asoslangan

holda tarbiyachi bolalar bilan naturani, uning qismlari, tuzilishini tahlil qilib, alohida qismlarga ajratib ko'rsatadi. Namunada bolalar predmetni birinchi marta tasvirlayotgan bo'lishsa foydalanish mumkin. Uni tahlil qilishni bolalarning o'ziga topshirish mumkin bo'ladi. Agar bolalar o'zlariga tanish predmetni bir necha qismlari bilan tasvirlanayotgan bo'lishsa, namuna o'rmini natura bilan almashtirish mumkin bo'ladi. Masalan, oddiy uyni emas, afsonaviy uyni yoki bayramga bezatilgan uyni; katta va tayyorlov guruhlarda bir necha namunalardan foydalanib, ko'rsatish tavsifa etiladi. Chunki bu narsa bolalarning ijodiy faolligini tarbiyalaydi. Bu guruhda bolalar qog'ozni ingichka buklab simmetrik shakllar qirqishni o'rganadilar. Bu albatta qiyin usul, shuning uchun I.A.Gusakova bolalarni bu usul bilan dastlab tanishtirishda qog'ozni buklab chizilgan kontur

berishni tavsiya etadi. Bolalar bu usulni egallab olgach ularni qunt bilan chamalab qirqishga o'rgatiladi. Katta guruhda jamoa bo'lib applikasiyalar bajariladi. Masalan: «Akvariumdagi baliqlar», «O'tloqdagi gullar», «Ko'chadagi uy va mashinalar». Har bir bola ishning qaysidir qismini bajaradi. Keyin har bir qism umumiy fondga birlashtiriladi. Tarbiyachi ishni bolalarni xohishiga qarab taqsimlaydi. Ba'zi jamoa ishlarni bajarishda bolalar 4-5 ta bo'lib, guruhchalarga birlashishadi.

Tayyorlov guruh bolalari bilan dasturda mazmunli applikasiyalarni berish ko'zda tutiladi. Ular ko'cha, akvarium kabi mavzularda shuningdek, «Bo'g'irsoq» kabi ertaklarga illyustratsiyalar bajarishlari mumkin. Tayyor shakllarni yopishtirish tayyorlov guruhidam davom ettiriladi. Simmetrik shakllardan naqishlar tuzishda ularga turlirazmer va rangdagi tayyor shakllar beriladi va bu guruhda ham katta guruhdagikabi qog'ozni qo'l bilan yirtish usulidan foydalanish davom etadi. Tayyorlov guruh bolalari bilan dasturda mazmunli applikasiyalarni bajarish ko'zda tutilgan. Ular «Ko'cha», «Akvarium» kabi mavzularda, shuningdek, «Bo'g'irsoq» kabi ertaklarga illyustratsiyalar bajarishlari mumkin. Tayyor shakllarni yopishtirish tayyorlov guruhida ham davom ettiriladi. Simmetrik shakllardan naqishlar tuzishda turli o'lcham va rangdagi tayyor shakllar beriladi. Bu guruhda ham katta guruhdagi kabi qog'ozni qo'l bilan yirtish usulidan foydalanishi davom etiladi.

2.6. Turli yoshdagi bolalar guruhida tasviriy faoliyat mashg'uloti turlari

Turli yoshdagi bolalar guruhida loydan buyum yasashga o'rgatish. Maktabgacha tarbiya muassasalarida loy ishlari birinchi kichik guruhdan boshlanadi. Bu guruhda bolalarning loy ishlari, boshqa guruhlardan ajralib, o'ziga xos xususiyatga ega bo'ladi. Bolalar tasvirlovchi shakllari noaniq bo'ladi, chunki bu yoshda bolalar qo'l harakati rivojlanmagan, qo'l muskullari hali o'smagan, shuningdek, ishlarni ko'zatib, nazorat qilib borish xususiyatlari hali rivojlanmagan bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar uchun loy bilan ishlashda eng muhimi loyning xususiyatlari bilan tanishishdir, ya'ni loy yumshoq, yopishqoq va hokazo. Shu

sababli bolalar bu guruhda loyning xususiyatlari bilan o'yinlar o'ynab talashib boradilar. Shuning uchun bu davr tasvirlashgacha bo'lgan davr deb ataladi. Bu davr quyidagi harakatlar bilan xarakterlanadi: bolalar loyni bir necha bo'lakka bo'ladilar, birini ikkinchisini ustiga joylashtiradilar, taxtacha ustida aylantirib, uni taxta ustida yapaloqlashadi, ammo bu harakatlarni o'z oldiga hech qanday maqsadsiz bajaradilar. Bolalar asta-sekin tarbiyachining rahbarligi orqali loyni ikki kaft orasiga doiraviy, uzunasiga harakatlantirib, sodda, yakka predmetlarni yasashni o'rganib boradilar. Masalan: olma, tayoqchalar, halqachalar, qo'ziqorinlar.

Kichik guruhda bolalarni applikasiya qilishni o'rgatishga ish uchun beriladigan materiallar va mashg'ulotni tashkil etish muhim ahamiyatga egadir. Materialning rangi bolalarni diqqatini o'ziga tortib ularni chalg'itadi. Shuning uchun dastlab mashg'ulotlarda material alohida paketlarda tushuntirilib bo'lgandan so'ng tarqatiladi. Tarbiyachi mavzuni tushuntirib bo'lgandan so'ng material tarqatilib, bolalar materialni topshiriqqa mos ravishda qog'oz varag'ida terib chiqadilar. Tarbiyachi dastlab elementlarni qo'yib yig'ilganligini tekshiradi, shundan keyingina bolalarga yelim ishlatish uchun beriladi. Bu guruhda tarbiyachi bolalar bilan naturani kuzatishi namuna bilan birgalikda olib borishi kerak. Namunani ko'rayotgan jarayonida tarbiyachi shaklning rangini aniq atashi va barmog'i bilan uni ko'rsatib, shu shaklning xususiyatlarini bolaga aniq ko'rsatib beradi. Tarbiyachi tomonidan ishni bajarilishini ko'rsatib berilishi bolalarni turli malaka va o'quvini vujudga kelishida muhimdir. Shuningdek, tarbiyachi ish tartibini ham boshidan ko'rsatib beradi. Qanday shaklni oldi, qanday qilib qo'yib yelim surtdi va boshqalar. Tarbiyachi o'zining har bir harakatini so'z bilan birgalikda olib boradi. Tayyorlov guruhda ishning dastur materialiga siluet qirqish usuli kiritiladi. Shuning uchun o'rgatish usullarining xarakteri bir muncha o'zgaradi. Naturani tahlil qilishda tarbiyachi ularning diqqatini predmetning konturiga tortadi, barmoq harakati orqali. Bunda harakatni qirqish qaysi qismdan boshlanadigan bo'lsa o'sha qismdan boshlash lozim. Bu guruhda bolalar endi

predmet konturiga qandaydir qism qirqishni o'rganadilar (tipratikan ignalari bilan). Albatta bolalarga bu qiyin. Shuning uchun bu ishda ikki etapdan foydalaniladi. Oldin tayyorlangan qog'ozdan umumiy kontur qirqiladi. So'ngra uning qismlari, masalan: oyog'i yoki suzgichlari qirqiladi. Ba'zi vaqtlarda siluet qirqish oldindan chizilgan kontur asosida qirqiladi. Bu narsa ko'proq murakkab o'simlik elementlaridan dekorativ shakllar tuzishda qo'llaniladi. Bu guruhda qog'ozni ikkiga buklab qirqishning murakkabroq usuli bilan tanishtiriladi. Masalan: archa, odam, hayvon shakllari. Yana bu guruhda qirqishning murakkab usuli-qog'ozni bir necha marta buklay orqali qirqishga o'rgatish usuli o'rgatiladi. Bu usul salfetka, qorparchalari hosil qilishda qo'llaniladi.

2.7. Maktabgacha ta'lim muassasalarida qurish-yasash

Qurish-yasash lotin tilidan olingan bo'lib, turli predmetlarni, qism va elementlarni ma'lum bir holatga keltirish, degan ma'noni bildiradi. Bolalarni

qurish-yasashida qurilish materiallaridan, qog'ozdan, karton, daraxt va boshqa materiallardan turli xil o'yinchoqlar yasash o'rgatiladi. O'z xarakteriga ko'ra bolalar qurish-yasashi ko'pincha tasviriy va o'yin faoliyati bilan o'xshashdir—bu tevarak atrofda aks etadi. Bolalarning yasagan narsalari asosan amaliyotda ishlatiladi. Masalan: o'yinlar, archani yasatish uchun, onalarga sovg'a uchun.

Qurish-yasash faoliyati—amaliy faoliyat bo'lib, oldindan belgilangan, biror maqsadga qaratilgan real voqelikdir. Qurish-yasash faoliyatiga o'rgatish jarayonida bolalarda aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi yanada shakllanib boradi, hamda ularda tevarak-atrofdagi predmetlarni tahlil qilish ko'nikmasi, mustaqil fikrlash, badiiy did, shaxsning irodaviy sifatlaridan (maqsadga intilish,

qat'iylik va hakoza) tarkib topa boshlaydi, bularni barchasi bolalarni maktabda o'qishga tayyorlaydi.

Maktabgacha tarbiya muassasalarida bolalarga qurish-yasash faoliyatini o'rgatishda qurilish materiali, konstruktor, qog'ozdan, tabiat, tashlandik materiallaridan va boshqalardan foydalaniladi. Materialni turi qurish - yasash turini aniqlab beradi.

Qurilish materiali—mayda va yirik-geometrik figuralardan (kub, silindr, prizma va hokazo) iborat. Mashg'ulotlarda qurilish materiallaridan turli xil mayda naborlardan foydalaniladi: M.P.Agapovning № 2, 3, 4, 5, 6, 7. Mazmunli to'plamlar: «Kosmodrom», «Temir yo'l vokzali» va boshqalar. Mashg'ulot paytida materiallar ko'p bo'lishi kerak. Tarbiyachi qurilish materiallaridan qurish-yasash faoliyatini tashkil etayotgan odam, xayvon, o'simlik va transportni ifodalovchi mayda o'yinchoqlarni tanlashi maqsadga muvofiqdir.

Maktabgacha

tarbiya yoshidagi bolalar tevarak atrofda konkret narsalarni, ya'ni quyon uchun uy, mashinalar va yo'lovchilar uchun ko'prik yasaydilar. O'yinchoqlarni qurish-yasashda ishlatish katta

ahamiyatga ega, o'yin faoliyatini rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Qurilish materiallarni ma'lum bir shakllarda, tartib bilan saqlanadi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mashg'ulotdan tashqari konstruktorlardan (taxtali, plastmassa, metall va keramika) foydalanadilar. Bu naborlar orqali turli konstruksiyalar yasash mumkin. Tarbiyachi rahbarligida bolalar oddiy birlashtirish usulidan suratlar bo'yicha turli xil harakattli konstruksiyalar yasaydilar. Asosiy diqqat bolalarga ma'lum qismlarini

birlashtirish malakalarini shakllantirishga qaratiladi. Bunda bolalar qo'llarining muskullari ishtirok etadi, bu yoshda qo'l muskullari xali yaxshi rivojlanmagan bo'ladi. Tarbiyachi avval konstruktor yig'ishni metodik ko'rsatmalarini o'rganadi. Tarbiyachi rahbarligida qurilish materiali va konstruktorlar bolalarga ketma-ket beriladi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalar mashg'ulotdan tashqari vaqtda turli xil konstruktorlardan: yog'ochli, platmassali va metaldan tayyorlangan konstruktorlardan foydalanadilar. Bu naborlar yordamida detallarning joylashtirilishi ancha murakkab bo'lgan qurilmalar yasaydilar. Tarbiyachi rahbarligi ostida bolalar yangi birlashtirish yo'llarini va turli xil xarakterdagi konstruksiyalarni rasmga, chizmaga qarab yaratishni o'rganadilar. Bu ishlarni bolalarga taklif etishdan oldin, tarbiyachining o'zi bu konstruktorlar, ularga berilgan metodik ko'rsatmalar bilan yaxshilab tanishib, o'rganib chiqishi zarur. Bolalarga qurilish materiallari va konstruktorlar to'plami hammasi birdaniga berilmaydi, balki asta-sekin, ketma-ket bolalarning o'zlashtirishlariga qarab beriladi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida bolalarda qurilish materiallari yordamida o'yin va mashg'ulotlar o'tkazishning ahamiyati katta. Yosh avlodni har tomonlama tarbiyalashda maktabgacha ta'lim muassasasida qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta o'rin egallaydi. Bolalarning qurilish o'yinlari rollarga bo'linib, o'ynaladigan o'yinlarning ajralmas bir qismi xisoblanadi. Qurilish o'yinlarida ham bolalar tevarak atrofdagi narsalarni, kattalarning faoliyatlarini aks ettiradilar. Qurilish o'yinlarining mazmunini bolalarning o'zlari yaratadilar. Bolalar ko'pincha kattalarning qurilishdagi

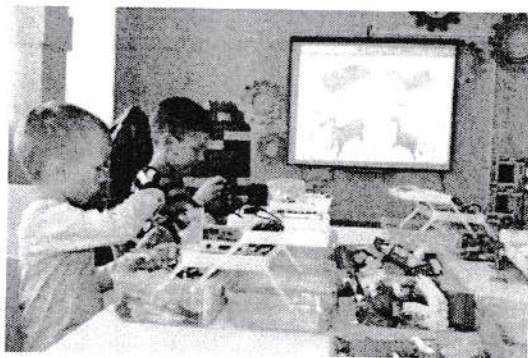
faoliyatlariga taqlid qilib, «Quruvchi ishchi» rolini bajaradilar. Bolalarning qurilish o'yinlari qiziqarli ijodiy faoliyatdir. Ular o'z o'yinlarida qurilishlarda transport harakati, kattalarning mehnati haqidagi taassurotlarini aks ettiradilar. Bunday o'yinlar bolalarda tashabbuskorlikni uyg'otishga, ularni fikr yuritish va harakat faoliyatlarini aktivlashtirishga keng imkon yaratadi. Mashg'ulot va o'yin vaqtida bolalar bir-birlari bilan turlicha munosabatda bo'ladilar. Ular rollarni o'zaro bo'lishib oladilar, ishlarni bajarishda bir birlariga yordam beradilar va maslahatlashadilar. Qurilish o'yinlarida harakat elementlari ko'p bo'lib, u bolalarning harakat qilishga nisbatan bo'lgan talablarini qondirishga yordam beradi. Bola biror narsani qura boshlaganda qurilish materiallarini tegishli joyga olib boradi, ularni stol yoki pol ustiga joylashtiradi, engashadi, bu vaqtda uning qo'llari aktiv harakat qiladi, ya'ni ma'lum miqdorda jismoniy kuch sarflaydi. Mayda qurilish materiallari bilan o'ynaganda qo'lning mayda muskullari yaxshi rivojlanadi. Qurilish o'yinlari o'ynash natijasida bolalarning kuzatuvchanligi ortadi, texnikaga bo'lgan qiziqishlari o'sib boradi. Bundan tashqari ular o'yin jarayonida oddiy geometrik shakllarning tuzilishi bilan ham tanishadilar. Qurilish o'yinlarining tarbiyaviy ta'siri bolalar aks ettiradigan hodisa va narsalarning g'oyaviy mazmuni o'z aksini topadi.

Maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarda tafakkurning tahlil va sintez, taqqoslay bilish kabi qobiliyatlari hali sust rivojlangan bo'ladi. Qurilish materiallari yordamida o'tkaziladigan o'yinlar esa bolalarning tafakkurini, ijodiy qobiliyatini o'stiradi. Tarbiyachining ko'rsatgan narsasini esda saqlab qolish va uni qayta esga solish bolalarda narsalarni bir-biriga solishtirishga, tahlil va sintez qilishga, o'xshashini topib qo'yishga va farqini ajrata bilishga majbur qiladi va qurilishdagi vazifalarni pala-partish bajarmaslikka, tasodifiy xulosa bilan qoniqib qolmay, balki maqsadga muvofiq yo'l tutishga o'rgatadi. Bolalar bilimni sistemali ravishda qurilish o'yinlari faqat tevarak-atrofnii bilib olish vositasigina bo'lib qolmay, balki axloqiy sifatlarni tarbiyalovchi vosita hamdir. Bolalar doimo atrofda qurilayotgan yangi turar joylarni, maktablar, bolalar bog'chalari, magazinlarni

kuzatib boradilar va tarbiyachidan partiya va hukumatimizning xalqlarga qilayotgan g'amxo'rligini eshitadilar. Bolalar bevosita kuzatayotgan qurilishdagi konkret misollar bolalarning o'zbek xalqi o'z mehnatini qanchalik sevishini tushunishlariga yordam beradi. Qurilish o'yinlari orqali tarbiyachi bolalarda mehnatsevarlik, mustaqillik, o'z ishiga javobgarlikni hissini tarbiyalab borishga harakat qiladi.

Bolalar jamoasini to'g'ri tashkil etishda qurilish materiallari bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar katta ahamiyatga ega. Qurilish materiallari

bilan o'tkaziladigan o'yin va mashg'ulotlar bolalarni maktabga tayyorlash ishini amalga oshirishda ham yordam beradi. Bu o'yin va mashg'ulotlar jarayonida bolalarda diqqatni bir joyga to'plash, oldiga qo'yan maqsadga chidam va sabot

bilan erishish, olgan bilimi va malakasi asosida ijodiy tashabbuskorlik ko'rsatish xususiyatlari shakllanib boradi. Qurilish haqidagi asosiy bilimni bolalar qurish-yasash mashg'ulotida egallaydilar. Ana shu mashg'ulotlarda ular narsalarning elementar ko'rinishlarini, qurilish detallaridan maqsadga muvofiq foydalana olishni o'rganadilar va qurilishni badiiy jihatdan bezashning oddiy usullarini o'zlashtirib oladilar. Maktabgacha tarbiya yoshidagi kichik bolalar qurish-yasashga bir necha bor urinadilar, ular faqat qurilish to'plamlaridagi materiallarni yapaloq tomoni bilan qo'yib terib chiqadilar yoki bir-birining ustiga qo'yadilar. Tarbiyachi bolalarni har xil narsalar qurishga o'rgatgan bo'lsa, kichik yoshdagi bolalarning qurilish o'yinlarida u o'z aksini topadi.

Bolalar qurish texnikasini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun guruhlarda zarur shart-sharoitlarni yaratish lozim. Buning uchun avvalo guruhda yetarli miqdorda

qurilish materiallari bo'lishi, ya'ni hamma bolalar bir vaqtda yoki hech bo'lmaganda yarim guruh bolalari mashg'ul bo'la oladigan darajada material bo'lishi zarur. Namunaga qarab qurish mashg'ulotida ham bolalarni materialdan cheklab qo'ymay, balki har kimga keragini taqsimlab berish lozim. Material har doim zarur bo'lganini olib ishlata bilishni o'rgansinlar. Bolalar qurish-yasash malakalarini endigina egallay boshlaganlirida, ya'ni ikkinchi kichik guruhdan boshlab qurish mashg'ulotlarini o'tishga ruxsat beriladi. Mashg'ulotlarda qurish-yasashga o'rgatish uchun stol ustida o'ynaladigan qurilish to'plamidan foydalangan ma'qul, chunki bu qurilish materiallari bir vaqtning o'zida ko'pchilik bolalar bog'chasining uchastkasida qurib o'ynash uchun yirik qurilish materiallaridan foydalaniladi. Bu materiallar bolalarni ko'pchilik bo'lib qurishga, o'ynashga o'rgatadi. Guruhdagi bolalarning hammasi qurish usullarini yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun mashg'ulot vaqtida stollarni har xil joylashtirish mumkin. Qurilishni yakka-yakka bajarayotganda stollarni odatdagi tartibda yoki P harfi shaklida terib qo'yish mumkin, agar bolalar bir qurilishni guruh bo'lib bajarsalar, 2-3 stolni birlashtirib qator qilib qo'yish kerak. Mashg'ulot vaqtida bolalarga qurilishning eng zarur usullari ko'rsatiladi, shuning uchun mashg'ulot uzoq cho'zilmaligi (10-12 minutdan oshmasligi) kerak. Qurish-yasash mashg'ulotlarini o'quv yilining birinchi yarmida o'tkazish maqsadga muvofiqdir, ikkinchi yarmida esa o'yinlar bilan chegaralansa ham bo'ladi. Bolalarni qurish-yasashning hamma usullarini ko'rsatishdan iborat. Qurilishni qurishda qurish-yasashning hamma usullari ko'rsatish va harakat bilan tushuntirish, tayyor qurilgan narsani ko'rsatish va unga kirgan elementlarni tahlil qilish. Namuna sifatida qurilish materiallaridan nimalar yasash mumkinligini ko'rsatuvchi tayyor qurilishdan foydalanish. Bolalar bino, inshootni qurishni bilib olishlari uchun (baland poydevorning ustini qanday bekitish, bir detalni qanday qilib boshqasi bilan almashtirish, tekislikni qanday kengaytirish va shu kabilar) qurilishning ayrim detallarini ko'rsatish. Tarbiyachi tomonidan bajarilayotgan qurilishning ayrim qismini davom ettirishni bolalarga taklif qilish. Quriladigan ob'ekt xaqida

tushuncha berish, masalan, qurilishning hajmini (katta–kichikligini) aniqlash, bunda qurilishning o'yinchoqlarga mos bo'lishini aytish. Bolalarni o'zlari ijod

qilib qurishga o'rgatish uchun zarur sharoitlar va ashyolar bilan ta'minlangan bo'lishi kerak.

Birinchi kichik guruhda bolalarni 8-10 oddiy bo'lgan qurilmalarni barpo etishga o'rgatiladi, (stol, stul, divan, krovat, minoracha, ko'prikcha,

uycha, tramvay) kabilarni qurishga o'rgatiladi. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalar oldingi guruhda bajarilgan qurilmalarni qaytatdan qurdilar, so'ng mebel qurishni o'rganadilar. Oldin bu predmetlar alohida turli xil variantlarda quriladi, so'ng bolalarga birato'lasiga 2-3 ta qurilmalarni qurish taklif etiladi. (stol, stullar, stol va divanlar) bu qurilmalar bilan bolalar o'yin o'ynashlari uchun bolalarga turli xil qo'g'irchoqlar, idishlar beriladi.

Keyingi mashg'ulotlarida bolalar uycha, qurishlar uchun 3-4 kubikdan bir-birining ustiga qo'yish 3 yoqli prizma bilan ustini qoplash orqali ko'radilar. So'ng kubikdan yoki g'ishtdan yukoriga tahlash orqali narvoncha quradilar. Bolalar bu qurilmalarni qurish yo'llarini o'zlashtirib olishgach, ular tarbiyachining so'zi orqali qurilmalarni qurishga 2 ta kubikdan plastinalar va ikki kichik uch yoqli prizma yordamida ko'prik o'rganadilar. Tarbiyachi bolalarni bog'cha uchastkasida va guruh hovlisida mashg'ulot protsessida o'rgangan qurilmalarni ko'rib, ular bilan o'yinlar o'ynashga nisbatan qiziqish uyg'otish kerak. Ikkinchi kichik guruhda dastlab birinchi kichik guruhda olgan bilim va malakalari mustahkamlanadi. Bolalar keng va tor yo'lkachalarni, g'ishtlarni qatorasiga tekislikda joylashtirish orqali quradilar. Keyinchalik tramvay uchun har bir bola kalta yo'lkachani, hammasi bir bo'lib tramvay yo'lini quradilar. Bu mashg'ulotlardan maqsad bolalarni g'ishtchalarni tartibli qilib bir-biriga ulashga

yoki birlashtirishga ularning fazoviy belgilarini to'g'ri atashga uzun-qisqa, keng-torligini o'rganadilar. Keyingi 2-3 ta mashg'ulotlarda bolalarni g'ishtlarni bir-biriga zich yoki ma'lum bir oraliqda vertikal joylashtirishni o'rganadilar. Bunda g'ishtlarni uzunasiga yoki ensiz qisqa tomoni bilan joylashtirishni o'rganadilar.

Masalan: shu maqsadda bolalar o'z hayvonlari o'rdakcha, kuchukcha uchun panjaralar quradilar. Keyingi mashg'ulotlarda bolalar darvozalarning turli variantlari bilan tanishadilar. Bularni kub va plastinalardan quradilar.

Tarbiyachi bolalarni keng va tor haqidagi tushunchalarni egallashlari uchun, yuk mashinasi uchun keng darvoza yengil mashina uchun tor darvozalar qurishni taklif etadi. Bitta qurilma detallarini o'zgartirish orqali uning qurilish yo'llarini o'zgartirish mumkinligini bolalarga tushuntirish maqsadida tarbiyachi bir nechta mashg'ulotlar uyushtiradi. Har bir mashg'ulotda qat'iy sistema asosida yangi qurish konstruksiyasi bilan tanishtiriladi va uni eski konstruksiya bilan solishtirilib, ular orasidagi farq aniqlashtiriladi. Bolalar tarbiyachining namunasiga qarab qurishni o'zlashtirib olishgach, tarbiyachi bolalar oldiga xuddi shunday uycha ammo balandroq yoki uzunroq qilib qurishni taklif etishi mumkin. Avvalo, tarbiyachi shu konstruksiyani saqlab qolib, faqatgina uni uzunroq yoki balandroq qilib qurish yo'llarini oldindan tushuntirib beradi. Bu esa bolalarni aqliy aktivligini o'sishga olib keladi.

Birinchi va ikkinchi kichik guruhda bolalarni qurishni o'rgatishda kublar, g'ishtlar, plastina va uch yoqli prizmalar to'plamidan iborat qurilish materiali M.A.Agapova avtorligidagi shuningdek, № 3-4 bo'lgan qurilish to'plamlaridan foydalanadilar. Yil davomida tarbiyachi birinchi kichik guruhda to'rtta oltitadan bo'lib mashg'ulotlarni uyushtiradi. Asta-sekin guruhchalar soni ko'paytiriladi,

yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun guruh bolalari bilan o'tkaziladi. Kichik guruh bolalarini qurishga o'rgatishda turlicha metodlardan foydalaniladi. Asosiy o'rinni informatsion retseptiv metod va reprodaktiv metod egallaydi. Bolalarga nimani qurish va qanday qurish kerakligi bilan tanishtiriladi. Shu maqsadda tarbiyachining qurish namunasidan qurish yo'llarini ko'rsatish va to'g'ri

tushuntirish jarayoni bilan birgalikda foydalaniladi. Bolalarni u yoki bu qurilmani qurishga o'rgatishdan oldin tarbiyachi bolalarni o'sha predmet, uning qismari bilan ularning amaliy belgilari bilan tanishtirib boriladi. Masalan: tarbiyachi sayr vaqtida bolalar bilan arg'imchoqni kuzatadi, u ikki qismdan iborat: birinchi qism zinapoya, ya'ni bolalarning tepasiga chiqishlari uchun, ikkinchi qismi esa tushishi uchun sirg'aluvchi qismi. Bunday maqsad sari ko'rib chiqishlar, uyushtirishlar yordamida bolalar bu narsalarni o'z qurilmalarida ijobiy hal qilishlariga yordam beradi. Tarbiyachi bolalarni qurishga o'rgatishda o'z namunalarini ko'rib tahlil qilib chiqadi. Oldin namuna yaxshilab ko'rib chiqiladi, butun bir holda, so'ng esa ularni qismma-qism ko'rib chiqiladi. Masalan: uycha devorlari, to'siqlari va tomi. So'ng ularning shakllari va bir-biriga nisbatan joylanishlari ko'rib chiqiladi. So'ng har bir qismning qaysi detallardan qurilganliklari ko'rib chiqiladi. Masalan: uychaning tomi, qatorma-qator quyilgan prizmalardan iborat va h.z. Namunaning bunday tartibda ko'rib chiqish, qurilmani bunday bunyod etishda ketma-ketlikka rioya qilishga yordam berib, bolalar uchun ham qurish yasash protsessini ancha osonlashtiradi. Tarbiyachi bolalarni qurish yasashning texnik usullariga o'rgatishda, bolalarni o'zlari mustaqil ravishda harakat qilishlari uchun qurish yasashning xilma-xil variantlaridan va uni qurishning turli yo'llaridan foydalanishni o'rgatib boriladi. Bu vaqtda tarbiyachi reprodaktiv va evristik metodlardan birgalikda foydalanadi yoki qo'llaydi. Har bir

mashg'ulot oxirida tarbiyachi bolalarni o'zi qurgan ishlarini yoki qurilmalari bilan o'yin o'ynashlari uchun ikki-uch minut ajratib beriladi bu esa bolalarda o'yin jarayoniga nisbatan qiziqishni uyg'otadi, unda foydalanadigan o'yinchoqlar esa bolalarni qurish-yasashga chalgitmay, balki qurish yasashga nisbatan qiziqish havas paydo qiladi. Tarbiyachi bolalarni qurilish materiallari detallari nomini faqatgina mashg'ulotlarda emas, balki mashg'ulotdan keyin ularni yig'ib qo'yish protsessida ham bu narsani ham amalga oshiradi. Masalan: qurilmalarni yig'ib terganda, oldin kublar, so'ng plastinalarni va bolalar qurish-yasash protsessida she'r, qo'shiqlardan, ertaklar mazmunidan («Uch ayiq») ertagida ular mebel qurishda foydalanish bolalar qurilish ishlarini yana ham qiziqarli bo'lishiga olib keladi. Shuningdek, qurish-yasash jarayonida ba'zi bolalarga savollarni amaliy harakat orqali berish mumkin. Agarda ko'ngilli bolalar vazifani bajarishga qiynalsalar yoki bilmasa unda tarbiyachi qaytatdan tushuntirib beradi. Bolalar ishlarini tahlil qilishda faqatgina bolalar ishlaridan toza va to'g'riligi ko'rsatib o'tilmay balki barcha protsess, ya'ni, namunani qanday ko'rib chiqishligi material qanday tanlanganligi ayrim harakatlar qanday bajarilganligi haqida tarbiyachi gapirib o'tadi. Har bir mashg'ulotdan so'ng tarbiyachi bolalarga qurilmani qanday joy-joyiga taxlashni, qanday ish qo'yishni sistemali ravishda ko'rsatib beradi. Qurish-yasashning oddiy qurilmalarini yasashda bolalar texnik malakalarga ega bo'ladilar;

Yilning boshida ikkinchi kichik guruhda o'tilgan mavzularni takrorlovchi mashg'ulotlar o'tkaziladi. Masalan: Darvoza qurish (keng-tor, baland), mebel, o'yinchoqlarni kattaligiga qarab garaj qurish. Tarbiyachi garaj qurib ko'rsatishdan avval bolalarga mashinani katta-kichikligiga e'tibor berishni iltimos qiladi. Yuk mashinasi uchun katta garaj, yengil mashina uchun kichik garaj qurish kerak. Keyingi mashg'ulotlarda bolalar tarbiyachini ko'rsatmasi va namunasi asosida ko'priq, trolleybus, tramvay, avtobus, yuk mashinasini ko'ra boshlaydilar. Shunda bolalar tsilindr bilan, undan qurilmada qanday foydalanish kerakligi bilan tanishadilar. Har bir qurilmani o'rganish uchun bir nechta mashg'ulotlar

o'tkaziladi. Dastlabki mashg'ulotlarda bolalar namuna bo'yicha, keyingilarida esa mustaqil qurishni o'rganadilar. Masalan: Bolalar namuna bo'yicha ko'priq qurishni o'rganib bo'lganlaridan so'ng, ularga mustaqil tarzda baland, keng ko'priq qurish taklif etiladi. Bunda bolalar o'zlari qurilish materiali tanlab, ko'priqni konstruksiyasini o'ylab topadilar. Har bir mavzu, konstruksiya borgan sari murakkablashib boradi. Har bir mashg'ulot tarbiyachi rahbarligida olib boriladi, ba'zi bir variantlarni bolalar o'zlari mustaqil bajaradilar, shu orqali bolalarda mustaqil fikrlash malakasi rivojlanadi. Yilning ikkinchi yarmida bolalar o'z o'ylagan, istagan narsalarini yasashlari mumkin. Bundan maqsad hosil bo'lgan malakalarni mustahkamlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish va o'ylagan narsalarini

ijodlarida qo'llashga o'rgatish.

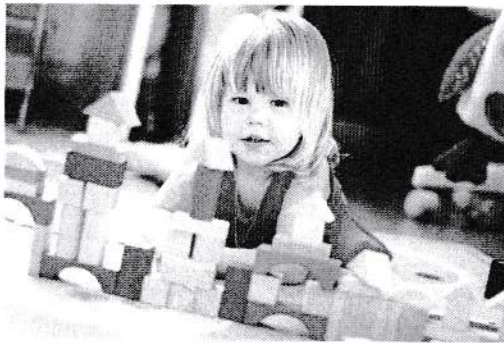
Birinchi va ikkinchi kichik guruhlarda kubiklar, g'ishtchalar, plastilin, prizmalardan foydalaniladi. Yil boshida 1 kichik guruhda tarbiyachi 4-6 bolalar guruhi tashkil qiladi. Sekin-asta

guruhlar soni ko'payib boradi, yilning 2 yarimida esa mashg'ulotlar butun guruh bilan birgalikda olib boriladi. Kichik guruhda qurish-yasashga o'rgatishda tarbiyachi turli metodlardan foydalanadi. Asosiy metodlar informatsion-retseptiv va reproduktiv metodlardir. Bolalarga nimani, qanday yasash kerakligi tushuntiriladi, tarbiyachi bolalarga namuna ko'rsatib, to'la tushuncha beradi. O'rgatishdan avval tarbiyachi tasvirlanadigan predmetni yaxlit o'zini, uning qismlarini bolalarga to'laligicha ko'rsatib tushuntiriladi. Bolalar predmetni kuzatishlari asosida o'z qurilmalarini ko'radilar. Masalan: Tarbiyachi sayr vaqtida bolalarga avval zinapoyadan tepalikka ko'tarilib, so'ng sirpanib tushish kerakligini aytadi. Mashg'ulotni boshida namuna yaxlitligicha ko'rsatiladi. So'ng namunani

qismlari, uning formasi qanday, joylashganligi tushuntiriladi. (Uyning—devori, tomonlari, tomi va hokazo) Tarbiyachining bunday tushuntirishi bolalar ishini ancha osonlashtiradi. Bolalar olgan bilimlari asosida o'z qurilmalarini mustaqil tarzda yasay olishlari kerak. Shuning uchun biror bir qurilmani turli xil variantlarda ko'rib ko'rsatish lozim. Har bir mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalarga bu qurilma bilan qanday o'ynash mumkinligini ko'rsatadi. (2-3 min) Bu paytda bolalarda o'yin faoliyatiga qiziqish uyg'onadi. Bu o'yin faoliyati bolalarni qurish-yasash jarayonidan chalg'itadi, lekin kichik guruhda bundan tez-tez foydalaniladi. O'yinchoq bolalarni qurishga undaydi. Bolalarga qurilish materiallarni qismlarini nomini yaxshi o'zlashtirish uchun tarbiyachi mashg'ulotdan keyin materiallarni (guruh) stolga birma bir qo'yib, ularni nomini aytadi. Didaktik o'yinlar orqali ham bolalarga tushuncha berib boriladi. Qurish-yasash faoliyatini yanada qiziqarli o'tishi uchun tarbiyachi bolalar bilan ishlaganda ertak parchalari, topishmoq she'rlardan keng foydalanishi lozim. Bu tarbiyachining mahoratiga bog'liq. Tarbiyachi qurish-yasash jarayonida bolalarni ishlarini to'g'ri bajarishlarini, materialdan to'g'ri foydalanishlarini kuzatib boradi. Agar tarbiyachi bolalarni biron bir xatolarini ko'rsa, u paytda qaytadan tushuntirib, ko'rsatib berishi mumkin. Bolalarni ish faoliyatini tahlil qilganda tarbiyachi faqatgina natijalarnigina emas, balki bolalar namunani qanday kuzatganliklari, materialni tanlab, bajara olishlarini ham xisobga oladi. Mashg'ulot yakunida pedagog bolalarga qurilish materiallarini yig'ib joyiga joylashni ham ko'rsatib beradi.

O'rta guruhda bolalarga tanish bo'lgan qismlarni (kubik, g'ishtcha, plastilin) nomlash bilan birga, uni bir-biridan farqlashga ham o'rgatiladi. Bolalar qurilmalarni mustaqil tahlil qilishni o'rganadilar: uning asosiy qismlarini ajratish, uni katta kichikligi, tuzilishini farqlash, narsalarni qanday joylashganligini o'rganadilar. Bolalar kichik guruhda tarbiyachini namunasi asosida ko'rgan bo'lsalar, o'rta guruhda esa temani nomlanishi, o'zlari o'ylaganlari bo'yicha quradilar. Shuning uchun bolalar diqqati qurilmani oldindan rejalashtirib, unga

kerakli bo'lgan formalarni tanlashga qaratiladi. O'rta guruhda qurish yasash predmetlarini farqlash, ularni xususiyati bilan tanishish, shu xususiyatiga asoslanib predmetlarni guruhlarga ajratishni o'rganadilar. Qurilmalarni qurish ishning ketma-ketligini rejalashtirishga bolalarni oldindan detallarni shakliga, katta-kichikligiga va mustahkamligiga qarab tanlashga o'rgatilib boriladi. Bularni qurish jarayonida bolalar silindr nomini to'g'ri aytishga uni o'z o'rnida to'g'ri foydalanishga o'rganadilar. Bolalarning har bir konstruksiyasini o'zlashtirib olishlari uchun bir necha mashg'ulot o'tkaziladi. Birinchisida bolalar namunaga qarab qurishga o'rganadilar, keyingi mashg'ulotlarda esa bu namunani o'zlari mustaqil hal qilishga ya'ni konstruktiv masalani xal qilishga o'rganadilar. Masalan: bolalar namuna asosida ko'proq, qurishni o'rganib olishgach, (ko'prikning tayanch qismini, ko'prik qurilmalarini va mashinalar uchun plastik

qismi, ya'ni tushuvchi qismini bilib olishgach, uni qurish uchun qanday detallardan foydalanish kerakligini) bolalarga shu usulda ko'prik, ammo baland yoki keng ko'prik qurish tavsiya etiladi. Keyinchalik, bolalar o'zlarida

bor bo'lgan qurilish materiallaridan keng foydalanib, o'zlari yangi ko'prik konstruksiyasini o'ylab topadilar. Tarbiyachining rahbarligida bolalar bitta konstruksiyani bir necha murakkablashgan ko'rinishlarda qurishni o'rganadilar. Bu esa bolalarda qurishning turli yo'llari haqidagi tasavvurlarini shakllantiradi, fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi. Yilning ikkinchi yarmidan boshlab bolalarga yuqoridagi vazifalardan tashqari, bolalarga o'z ixtiyorlari bo'yicha qurish yasashlar beriladi. Bu ixtiyoriy qurish mashg'ulotlari davomida bolalar qurish bo'yicha olgan bilim malakalari rivojlanadi, mustaqillik va tashabbuskorliklar o'sadi. O'z maqsadlarini va qurish yasash ishlarida amalga oshirish o'quvlari

shakllanadi. Mashg'ulotlarini uyushtirganda turli-tuman mayda o'yinchoqlardan (odamlar, xayvonlar, o'simliklar, transport) foydalanadilar. Bu esa bolalar qurilish o'yinlarini yanada boyitadi, uni maqsad sari yo'naltiradi va o'yin faoliyatlarini yanada rivojlanishiga olib keladi. Qurilish materiallari alohida-alohida bo'lakchalarga yoki bo'limlarga ajratilgan shkaflarda saqlanishi mumkin. Har bir qurilish materiallarining turi bir-biridan alohida saqlanadi, tuzilishiga ya'ni shakliga qarab, chunki bolalar o'zlari tezda va osonlikcha kerak qurilish materiallarini ajratib oladilar va har bir shaklni tezroq, o'zlashtirib olishlariga yordam beradi.

Yilning ikkinchi yarmidan "Shaharcha" mazmunli to'plamidan foydalaniladi, bu nabor prizma, kubik va daraxt siluetlaridan iborat.

O'rta guruhda asosan informatsion-retseptiv metoddan foydalaniladi. Tarbiyachi bolalarga yangi bilim berayotganda, bolalarga illyustratsiyani ko'rsatib, uning asosiy qismlarini ajratib ko'rsatadi. Namunani kuzatish paytida tarbiyachi bolalarga ular o'rtasidagi farq, o'xshashlikni tushuntirib beradi. Bolalarni tahlil qilishga jalb qilish lozim, qurilma nimadan iborat, uning qismlari qaysi detallardan iboratligi so'raladi. Tarbiyachi agar bolalar xato qilsa to'g'rilaydi, qiynalsa yo'llanma beradi. Tarbiyachi bolalarga ko'prik konstruksiyasini o'ylab topish vazifasini berayotganda bolalar bilan qisqa suhbat o'tkazadi: ko'prikni asosiy qismlari nimadan iboratligi eslatib o'tiladi. Mavjud materialdan qurilma uchun kerakli bo'lgan detallarni tanlab olish taklif etiladi. Qurish-yasash mashg'ulotida bolalarga tanish bo'lgan materiallar stol ustiga qo'yiladi, uni yoniga turli xil mayda o'yinchoqlar: qo'g'irchoq, hayvon, transport terib qo'yiladi. Mashg'ulotni boshida tarbiyachi bolalarni nima yasamoqchi ekanliklarini, kim uchun, qanday materialdan foydalanishlarini bilib oladi. Buning uchun bolalar kerakli materialni tanlab olib, keyin qurishni boshlashlari lozim. Tarbiyachi bolalar ishini kuzatib, ularga yordam beradi, rag'batlantiradi. Bolalarni o'zlari o'ylab topgan qurilmalari asosan tahlil qilinadi. Bolalarni qurish-yasashga

o'rgatishda tarbiyachi har bir bolaga berilgan vazifani mustaqil bajarishga imkoniyat beriladi.

Katta guruhda predmetni tahlil qilish ularni xarakterli, belgilarini solishtirishga o'rgatib boriladi. Bu guruhda o'rgatish faoliyatining oddiy elementlari katta ahamiyatga ega; ya'ni vazifaning tushunishi ularni mustaqil bajarishi. Bolalarga so'zlab berish orqali qurish-yasashga o'rgatadi. Tarbiyachi bolalarga o'z so'zlari orqali mavzuni rasm, illyustratsiyalar ko'rsatib tushuntirib beradi. Asosiy diqqat bolalarni o'z o'ylaganlari bo'yicha ishlashga qaratiladi. Bolalarda qurilmalarni mustahkam qurish g'ishchalaridan ustuncha qurish kabi yangi malakalar shakllanadi. Kollektiv qurilmalarni qurishda (hayvonot bog'i, ko'cha, bolalar bog'chasi) bolalar bir birlari bilan birga bajaradi.

Yuqoridagi malakalarni bolalar turli qurilmalarni yasashda egallab boradilar. Ba'zi qismlarni almashtirib yasash uchun turli temalar tanlanadi: uylar, transport, ko'prik. Bu paytda tarbiyachi temani nomlashni bolalarga aytadi. Shundan so'ng tarbiyachi tayyor qurilmani bolalarga ko'rsatib, xuddi shunday bajarishlari kerakligini iltimos qiladi. Bunday mashg'ulotlarda bolalar bor bo'lgan

materiallardan mustaqil ravishda konstruktiv vazifalarni bajarishni o'rganadilar. Bolalarda oldindan, quriladigan materialni orientirlash malakasini shakllantirish uning devorchalar qurish-yasash mashg'ulotlarini o'tkazish mumkin. Daslabki mashg'ulotlarda bolalarga oddiy vazifa, ya'ni devorni na'muna orqali qurish vazifasi beriladi. Tarbiyachi ustunchalarni qurish, so'ng g'ishtchalarni to'g'ri joylashtirishni ko'rsatadi. Keyingi mashg'ulotda esa bolalar 2 uy quradilar. Bu vazifa na'munasiz bajaradi. Vazifani shu tariqa berilishi va uning asta-sekin

murakkablashtirib borish bolalarni keyingi bo'ladigan faoliyatga tayyorlab beradi. «Tepalik qurish» mashg'ulotlarda bolalar avval tarbiyachini na'munasini ko'rib, tepalikni balandligini belgilab oladilar. Shundan so'ng bu tepalikdan kaptokchani dumalatib ko'radilar. Tarbiyachi bolalarga tepalikni baland, pastlikka ko'ra koptokchalarni tez va sekin dumalatishni tushuntirib beradi. Bolalarga topshiriq beriladi, ya'ni baland tepalik va past tepalik qurish. Bu mashg'ulotdan bolalar koptokchani tez yoki sekin dumalatish tepalikni baland pastlikka bog'likligini aniqlaydilar, ya'ni baland tepalikdan koptok tez dumalaydi, past tepalikdan esa sekin dumalaydi. Bunday mashg'ulotlar bolalarni mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stiradi.

Katta guruhlarda M.P. Agapovanning qurilish materiallaridan, o'yinchoqlar institutida ishlab chiqilgan № 2,5,6 naborlaridan foydalanish mumkin. O'rgatishning asosiy metodlari-informatsion-retseptiv, tekshirish evristik metodlar. Bolalar namuna orqali tasvirlaydilar, tarbiyachi tushuntiradi, sayrda maqsadga qaratilgan kuzatishlar olib borishadi. Tarbiyachi bu metodlar yordamida bolalarda mustaqillikni rivojlantiradi. So'zlashuv usuli ham bolalarda aktivlik, mustaqillikni o'stiradi. Tarbiyachi tema nomini aytib namunani ko'rsatadi (kema).

Bolalar modelni kuzatib topshiriqni bajaradilar. Tarbiyachi esa oldindan bir qancha detallarni to'playdi va ularni bolalar oldinga qo'yadi. Topshiriqni bajarayotganda tarbiyachi bolalarga savollar berib, bolalarni mustaqil faoliyatga undaydi. Tarbiyachi bolalarga gapirib berishini o'rgatgandagina ular o'zlari o'ylaganlari bo'yicha qurilmalarni qurishlari mumkin. Qurilmalarni tahlil qilayotganda shuni ko'rsatib o'tish kerakki, bir predmetni turlicha qilib qurish mumkin.

Tayyorlov guruhda bolalarga predmetni umumiy va individual xususiyatlarini ajratishga o'rnatiladi. Bolalar narsalarning qismlarini proportsiyasini, simmetriyasini aniq chamalashga, narsalarni chiroyli bezashni o'rganadilar. Bu yoshdagi bolalar oldindan ko'rmoqchi bo'lgan narsalarini tassavur qilib, uni qanday tuzilishini gapirib bera olishlari kerak, buning uchun

qanday materialni tanlab, ishni qanday bajarilishini bilishlari lozim. Tarbiyachi bolalarga kompleks narsalarni kollektiv bo'lib qurishni, guruh bilan qurishni o'rgatib boradi. Bolalar bundan tashqari temani aniqlab, kerakli materiallar tanlash, bir-birlari bilan maslahatlashib birga fikrlab qurishni o'rganadilar.

Tayyorlov guruh tarbiyalanuvchilari berilgan topshiriq bo'yicha, rasmlar orqali murakkab bo'lgan turli narsalarni yasaydilar. qurish-yasash jarayonida predmetlar shakli orasida bog'liqlikni o'rganish, ularni qo'llanilishi alohida qismlarni katta-kichikligi, konstruksiyasini bolalar egallab boradilar.

Tayyorlov guruhda bolalar transportning turlari bilan, binolar bilan tanishish katta ahamiyatga ega. Pedagog asosiy diqqatini binokorlarni nima uchun qo'llanilishga (aytiladi) qaratiladi. Bolalar olgan bilimlarini o'z ishlarida qo'llaydilar. Tayyorlov guruhda bolalar predmet formasi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadilar. Tarbiyachi mashg'ulot o'tishdan avval bolalarni transportni turi bilan tanishtiradi. Bundan tashqari bolalar kemalarni turlari bilan ham tanishadilar: katta va kichik, yuk, harbiy, passajir kemalari. Tarbiyachi kemalarni turlariga solishtirib bolalarga tushuntiradi; tez yurar kemalar, uzun ingichga asosga ega, yuk kemasi-keng asosli, passajir kemasi harbiy kemaga qaraganda keng bo'ladi. Birinchi mashg'ulotda bolalar harbiy kema, keyingisida passajir kemasini yasaydilar. Shu sxema asosida «shahar transporti» temasida mashg'ulot o'tkaziladi. Kuzatish paytida bolalarda shahar transportining turli tumanligi haqida tasavvuri rivojlanadi. Tarbiyachi transportning har bir turini nima uchun qo'llanilishi takidlab o'tadi. Keyinchalik bolalarda predmetning qo'llanishiga ko'ra konstruksiyasini ajratish, konstruksiyani va predmetning alohida qismlarining katta kichikligini aniqlash malakasi shakllanadi. Bu vazifani ko'prik qurish jarayonida hal qilish mumkin. Bolalar bir nechta konstruksiyasi bilan

tanishadilar va quyidagi fikrga keladilar: Qurilmalarning razmeri, ularning qo'llanilishi bo'yicha aniqlanadi. Kemalar qatnaydigan keng va chuqur daryoga baland va keng ko'prik quriladi. Ko'prikning tepa qismida transport va yo'lovchilar uchun yo'laklar quriladi. Birinchi mashg'ulotda tarbiyachi bolalarga yo'lovchilar uchun va transport uchun ko'prik qurishni taklif qiladi. Ikkinchi mashg'ulotda bolalar, ham yo'lovchi ham transport uchun umumiy ko'prik quradilar. Uchinchi mashg'ulotda esa bolalarni o'zlari mustaqil konstruksiya o'ylab, uni nima uchun qo'llanilishini tushuntirib beradilar. Tayyorlov guruhda bolalarda turli binolar haqida tushuncha bo'ladi: ko'p qavatli bino, teatr, vokzal, ertak-uychalar. Pedagog asosan bolalar diqqatini fazoviy joylashtirish, qurilmalarini fazoviy joylashtirishga qaratadi. «Ko'cha, shahar maydonlarni qurish» mavzuni o'tishdan avval pedagog bolalarni shahar bo'yab ekskursiyaga olib boradi va bolalar diqqatini shaharni qurilishi va estetik tuzilishiga qaratadi. Mashg'ulotda bolalarni guruhchalarga bo'lib, har bir guruhga biror bir maydon, ko'chalari qurish topshiriladi. Bolalar turli binolarni qurayotganlarida ulara predmetning asosiy qismlarini va tanish bo'lgan geometrik shakllarni ajratish malakasi shakllanib boradi. Kinoteatrga ekskursiyadan so'ng bolalar tomoshabinlar zali, foyega kirish qismini kub, prizma, yarimdoira shakliga ega ekanligini ko'radilar va o'zlari kinoteatr qurganlarida shu narsalarga e'tibor beradilar. Tarbiyachi tomoshabinlar zali va foyeni qurilish usulini ko'rsatib beradi. Bolalar jamoa bo'lib birga turli mavzularda narsalar quradilar (ko'chalari, temir yo'llar, vokzal, hayvonot bog'lari, kinoteatrlar va hokazo).

Tayyorlov guruh bolalari asosan qurish-yasashning quyidagi usulidan foydalanadilar, ya'ni tarbiyachining topshirig'i bo'yicha bola o'z tasavvuriga tayangan holda rasm, foto rasmlardan foydalanadi. Ko'pgina qurilma temasi beriladi. Katta guruhga qaraganda bu guruhga beriladigan shartlar murakkabdirlar. Namunalar ko'pincha rasm, foto rasm bo'lib, bu rasmda bolalar ishlamayotgan qurilish materialidan qurilgan qurilmalar aks etgan bo'ladi. Ba'zida tarbiyachini o'zi yasagan narsani namuna sifatida ko'rsatish mumkin. Lekin bu usul bu

yoshdagi bolalarga to'g'ri kelmaydi. Tarbiyachi topshiriqni tushintirayotganda qurish-yasashni yangi usulini qisman ko'rsatib o'tadi. Tayyorlov guruhida ekskursiya va suhbatlar bolalarni qurish-yasash ob'ektlarini tasavvur qilishlariga yordam beradi. Har bir ekskursiya bolalarni keyingi mashg'ulotga tayyorgarligini oshirishga qaratadi. Shahar bo'ylab ekskursiyada tarbiyachi asosiy diqqatni maydon, ko'chalarni tuzilishini, binolarni chiroyli qurilganligiga qaratadi. Biror bir maydonni tarbiyachi bolalar bilan fazoviy joylanishini, binolarni tahlil qiladi. Mashg'ulotda esa topshiriqni tushuntirib, bolalar bilimni aktivlashtiradi. Mashg'ulotni boshida o'tkaziladigan suhbatlar-bolalar bilimni faollashtiradi. Tarbiyachi ko'prik qurayotganida bolalarga eslatib o'tiladi: ko'priklar har xil bo'ladi. Yo'lovchilar uchun va transport uchun ham ko'priklar. Mashg'ulotni boshida, kinoteatr qurishda tarbiyachi suhbatida binoning asosiy qismi tomoshabinlar zali, foyeni ajratadi, uning asosiy shakli, fazoviy joylanishini aniqlaydi. Agar mashg'ulot boshqa bo'lsa-tarbiyachi bolalardan o'ylagan qurilmalarini, uning nima uchun qo'llanishi tanlangan materiallar haqida gapirib berishni iltimos qiladi.

III BOB. MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TASVIRIY FAOLIYAT MASHG'ULOTLARINI TASHKIL QILISH

3.1. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilish

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari bu rasm chizish, loy, applikatsiya, qurish-yasash mashg'ulotlaridir. Bu mashg'ulotlar maktabgacha ta'lim muassasasining barcha guruhlarida aniq bir vaqtda, rejim asosida uyushtiriladi.

I kichik guruhda yilning boshida uncha katta bo'lmagan guruhlar bilan, yilning ikkinchi yarmidan boshlab butun bir guruh bilan uyushtiriladi. I kichik guruhda mashg'ulotlar yilning birinchi yarmida 5-7 daqiqadan asta-sekin 10-15 daqiqagacha cho'zib boriladi.

II kichik guruhda 15-20 daqiqagacha, o'rta guruhda 20-25 daqiqagacha, katta tayyorlov guruhda 30-35 daqiqagacha bo'ladi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining muvaffaqiyatli uyushtirish, unga zarur bo'lgan materiallari o'z vaqtida tayyorlashga ham bog'liqdir.

Bu tayyorgarlik ishlari quyidagilardan iboratdir:

a) tarbiyachi rasm va applikatsiya mashg'uloti uchun kerakli kattalikdagi va rangdagi qog'oz varaqlarini tayyorlaydi (tasvirlanadigan predmetning tuzilishiga ko'ra). Qog'oz varag'iga oldindan orqa tomoniga bolalarning ismi, familiyasi, mashg'ulot o'tkaziladigan sana yozib qo'yiladi. Tarbiyachi oldindan qalarni ochib qo'yadi (albatta 4-5 qalarni ortiqcha qilib tayyorlab qo'yiladi);

b) katta tayyorlov guruhlarida bolalar ko'proq akvarel bo'yog'ini ishlatadilar. Oldindan bo'yoqlar hozirangan bo'lishi lozim. Mo'yqalamlar yaxshilab yuviladi;

v) mashg'ulot uchun lattalar, bankachalar tayyorlash zarur. Suv bankalarga mashg'ulot boshlanish arafasida quyiladi;

g) applikatsiya uchun rangli qog'oz yig'masi tayyorlanadi (ortiqcha miqdorda).

d) kleyster (undan tayyorlanadi);

e) loy haftada bir marotaba tayyorlanadi, polietilen plenkalarda saqlanadi. Tarbiyachi har bir bolaga loy parchasini qo'yish uchun taxtachalar, katta tayyorlov

guruhlari uchun ko'rgazmalar, harakatlanuvchi taxtachalar tayyorlaydi, ho'l yoki nam lattalar berilishi kerak;

j) plastilin ham rangi bo'yicha tayyorlanib, rangdor mayda detallarni yasash jarayonida beriladi. Ko'proq katta guruhlarga beriladi, oldindan issiqda yumshatib qo'yiladi;

z) maktabgacha ta'lim muassasasida ko'rgazmali materiallar ham bo'lishi lozim. Masalan, predmetlar, o'yinchoqlar, illustratsiyalar, xalq amaliy dekorativ san'at namunalari;

i) har bir guruhda bolalar ishining tahlili uchun ko'rgazmalar bo'lishi kerak. Mashg'ulot uchun zarur bo'lgan materiallarning har biri aniq, bir joyda, faoliyat turlariga qarab saqlanishi kerak, navbatchilar bunda ularni mashg'ulot uchun tayyorlay olishlari lozim;

k) o'rta guruhdan boshlab bolalar ham tarbiyachi bilan birgalikda mashg'ulotga tayyorlanib, jarayonga, ya'ni navbatchilikka jalb qilinadi.

Har bir guruhda, har bir bola yoki navbatchilar vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi. I kichik guruhda tarbiyachi guruhda bolalarni mashg'ulotdan keyin o'z joyini tartibga solishni, ya'ni qolgan loyni, mo'yqalamni, salftkani, qalamni tarbiyachiga berishni o'rganadilar. II kichik guruhda yilning boshida tarbiyachining o'zi materiallarni tayyorlaydi, so'ng alohida bolalarni materiallar tayyorlashga jalb etadi. Bu navbatchilik emas, balki ba'zi bolalar uchun topshiriqlar berish hisoblanadi. (yil davomida tarbiyachi hamma bolalarni mehnat topshiriqlarini bajarishga jalb etishi lozim). Mashg'ulotdan so'ng bolalar, har biri o'z stollaridagi narsalarni oldin umumiy stolga olib kelishni o'rganadilar, so'ng tarbiyachi o'z yordamchilari bilan mo'yqalarni yuvadi, salftkalarni yig'ib oladi. O'rta guruhda ham yilning boshida xuddi II kichik guruh kabi topshiriqlar beriladi. Yilning ikkinchi yarmida tarbiyachi bolalarni navbatchilikka jalb etadi. Ular bankalarga suv quyadilar, bo'yoqlarni qo'yib chiqadilar va boshqalar. Mashg'ulotdan so'ng bo'yoqlarni joyiga olib borib, suv va mo'yqalamlarni yuvib, joyiga qo'yadilar. Katta guruhdagi navbatchilar stol va

stullarning qay tarzda turishini nazorat qilib, mashg'ulotdan so'ng stollar ustini artib chiqadilar, ular loy, bo'yoqni, mo'yqalamlarni stol ustiga qo'yib chiqadilar. Yelim ham qo'yib chiqadilar. Taxtachalarni yig'ib, bankachalarni yuvib, joyiga qo'yadilar, qaychilarni tarqatib, mashg'ulotdan so'ng yig'ib chiqadilar. Tayyorlov guruhida navbatchilikka katta mustaqillik beriladi. Tarbiyachi bolalarga, navbatchilarga mashg'ulot uchun nimalar kerak bo'lishini aytadi, navbatchilar ularni tayyorlaydi. Tarbiyachi kuzatadi.

3.2. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlarining o'zaro va boshqa mashg'ulotlar bilan bog'liqligi

Tasviriy faoliyat — bolalar bilan olib boriladigan ta'lim -tarbiyaviy ishning qismi sifatida. Maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyat bolalar bilan olib boriladigan butun ta'lim -tarbiyaviy ishning bir qismi hisoblanadi. Shu sababli u xilma-xil faoliyat va mashg'ulotlar turlari bilan bog'liq bo'lishi muhimdir. Bunga bola tasviriy faoliyatining xarakterining o'zi imkoniyat yaratadi. Rasm, loy, applikasiya ishlarida bolalar o'zlarining tevarak-atrofidagi narsa hodisalar, badiiy asarlar, qo'shiqlardan olgan taassurotni aks ettiradilar. Rasm, loy, applikasiya va qurish — yasash ishlarining boshqa mashg'ulotlari va faoliyat turlari bilan bog'liqligi bolalar bilan olib boriladigan ta'lim -tarbiyaviy ishning samarasini, bolalarning turli mashg'ulotlarga qiziqishni oshiradi. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi tarbiyaviy ish bolalarning har tomonlama rivojlanishi, ularda turli qobiliyatlarning shakllanishi uchun xizmat qiladi. Barcha faoliyat turlarining bog'liqligi bolalarda kuzatuvchanlik, qiziquvchanlik, fikrlash, hayol, estetik his-tuyg'u, badiiy did, shu bilan birga, axloqiy sifatlar, mehnat qilish xohishi va ko'nikmasi, boshlangan ishni oxiriga yetkazish, qiyinchiliklarni yengish hissining rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Bolalar bilan tasviriy faoliyat mashg'ulotlarida o'tkaziladigan suhbat ularda rasm chizishga, loydan buyum yasashga qiziqishlarini uyg'otishi zarur. O'tayotgan jarayon bilan bog'liq bo'lgan yuzaki talablar bolalarning ijodiy emotsiyalarini so'ndiradi. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari jonli, emotsional, ertakli elementlar bilan o'tirishi lozim. Ta'lim jarayonini bolalar

sezmaydigan, yengil qilib o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatning boshqa faoliyatlar — o'yin, badiiy o'qish va hikoya qilish, musiqa va hokazo bilan bog'liqligini sxemali olib borish kerak. Dastavval rasm, loy, applikasiya mashg'ulotlarining o'zaro bog'liqligini ta'minlash zarur. Bu bolalarning estetik tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi.

3.3. Mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat

Bolalarning badiiy jihatdan tarbiya olishi faqatgina mashg'ulot jarayonida emas, balki kundalik hayotda yuzaga keladi. Bu o'rinda bolaning o'z faolligi jarayonida yuzaga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyat muhim rol o'ynaydi. U bu jarayonda mashg'ulotlarda olgan badiiy tajribasidan foydalanadi. Mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda bolada o'zi sevgan mavzularga tasviriy faoliyatning biror bir turlariga nisbatan layoqat yoki xohish seziladi. Bunga bolalarning o'z ixtiyorlari, xohishlari bo'yicha ishlagan loy, applikasiya, rasm va qurish yasash ishlari misol bo'ladi. Shuningdek, tasviriy san'at va uning turlari, musiqa, adabiyot, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatning asosiy sababchisi hisoblanib, bolalarning kechinmalarini boyitadi. Teatr, kino, sirk yoki televizion eshittirishlarni ko'rish bolalarda obrazlarni ifodali, mazmundor bo'lishini yanada oshiradi. Bolalarda tasviriy faoliyat bilan o'zlari shug'ullanishlari jarayonida ularda chizish, yopishtirish, loydan yoki qurilish materiallaridan o'yinchoqlar yasashga nisbatan xohish uyg'onadi. Ular o'z o'yinchoqlarini o'rtoqlariga, tarbiyachisiga 8- martga o'z buvilari, onalari uchun sovg'alar tayyorlab, ularga hadya qiladilar. Ba'zida bolalar zalni, guruh xonasini bezatish uchun o'yinchoqlar yasaydilar yoki mashg'ulotlar uchun ko'rgazma materiallari tayyorlaydilar. Masalan, sanash uchun shablonlar, solib qo'yish uchun qutilar va hokazo. Bolalar guruhda yoki o'rtoqlarida paydo bo'lgan yangi narsalar bilan qiziqib, uni chizishga yoki applikasiya qilishlari mumkin. Masalan, birorta bola bog'chaga yangi qo'lqopda keladi, bolalarga u yoqib qoldi va bolalar uni tasvirlashga o'tishlari mumkin. Bolalar albatta, o'zlariga yaqin bo'lgan narsalarni chizadilar. Masalan, shimolda yashovchi bug'uni, O'rta Osiyoda esa tog'lar, qumliklar va tuyalarni tasvirlaydi.

Bolalar, ayniqsa, ko'proq dekorativ va ertak hikoya asosida rasm chizadilar. Qizil gilam va naqshlarni chizadilar, qo'g'irchoqni bezaydilar. Tayyorlov guruhida esa ko'proq bolalarning naturaga qarab gullar, vazalar chizishlarini kuzatish mumkin. Shuningdek, guruh xonasini, zalni bezatish uchun dekorativ bezaklar chizadilar. Bu jarayonda bolalar, asosan, akvarel, guash, rangli bo'rlar, ko'mirli tayoqchalardan foydalanadilar. Bolalar bo'sh vaqtlarida loydan, plastilindan narsalar yasashni yaxshi ko'radilar. Ular odamlar, hayvonlar, ertak qahramonlarini loydan yasaydilar. Ayniqsa, jamoa bo'lib narsalar yasash katta o'rin tutadi. Bolalar guruhlarga birlashib, mavzular asosida o'yinchoqlar yasaydilar. Masalan, «Mazay bobo va quyonlar», turli idish-tovoqlar. Bolalar geometrik shakllarni qirqib yopishtiradilar, qor parchalari, qog'ozdan qirqilgan qo'g'irchoqlar uchun ko'ylaklar va hokazo. Bolalar jamoa bo'lib applikasiya ishlarini bajaradilar. Masalan, qo'g'irchoq uchun gilamcha, bolalar ishlarining mazmuni, maktabgacha ta'lim muassasasi hayotidan yoki ularni o'rab turgan hayotdan, atrofdan olishi mumkin. Qurish yasashda esa bolalar katta va mayda qurilish detallaridan foydalanadilar. garaj, uylar, paroxodlar quradilar. Qog'ozdan archa uchun, guruh xonasi uchun o'yinchoqlar yasaladi. Tabiat materiallaridan, gugurt cho'pi, plastilin yordamida, qayiqchalar yasaydilar. Kuzda turli-tuman barglardan piramida yoki shapkachalar yasaydilar. Mashg'ulotdan tashqari, bolalar kitoblardagi rangli rasmlarni rasmi albomchalarni tomosha qiladilar. Bu esa bolalarning badiiy didlarini, idrok qilishlarini o'stiradi. Rangli shaklni sezishni o'stirish maqsadida didaktik o'yinlar uyushtiriladi. Shuningdek, bolalar mustaqil tasviriy faoliyat bilan bino ichida ochiq havoda ham shug'ullanishlari mumkin. Buning uchun bolalarga, masalan, asfaltda chizish uchun rangli bo'rlar, loydan yoki qumdan turli xil shakillar yasash, toshlarni terib, turli ko'rinishlarni hosil qilish somondan turli xil narsalar yasashlarini, qishda esa qordan turli narsalar yasab, ularni rangli muzchalar biln bezatishni taklif etish mumkin. Shuningdek, bolalarning mustaqil tasviriy faoliyatlari o'zaro, ya'ni rasm, loy, applikasiya, qurish yasash bilan chambarchas bog'liqdir. Bolalarning bu faoliyatlari ularni

tashkil etadigan roli o'yinlar bilan ham bog'liqdir. Yirik qurilish detallaridan jamoa fermasi, kino, do'kon quradilar, bu o'yin uchun loydan sabzavot va mevalar yasaydilar. Har bir bola mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida tarbiyachi oldiga kelib, o'ziga kerakli zarur narsani so'rab olishi, tushuntirib berishi va u bilan nima ish qilmoqchi ekanligi haqida so'zlab berishi mumkin. Bu jarayonda bolalar o'z oldiga aniq maqsad qo'yib, uni bajarish usullarini, yo'llarini o'zlari mustaqil axtarib topishga harakat qiladilar. Bolalarning faolligi jarayonida vujudga keluvchi mustaqil tasviriy faoliyati tarbiyachining shu ishga rahbarlik qilishida biroz qiyinchilik tug'diradi. Chunki tarbiyachi to'g'ridan to'g'ri rahbarlik qilmay, balki ikkinchi darajali holatni egallaydi. Bola tevarak-atrof haqidagi taassurotlarini mustaqil ravishda tasvirlash uchun ular tasvirning vositalaridan keng va erkin foydalanishni bilishlari lozim. Bu esa mashg'ulotlar jarayonida tarbiyachi tomondan berilib, bolalar tomondan egallangan bilim va malakalar hamda taassurotlarning ko'payib, boyib borishi bilan belgilanadi. Masalan, naturaga qarab gul rasmini chizgach, bolalar bilan gulzordagi gullarni yoki hovlidagi gullarni, rasmlardagi turli gullarni ko'rib chiqish lozim. Shundagina bolalar o'z mustaqil faoliyatlarini gullardan chiroyli guldastalar va dekorativ kompozitsiyalar tuza oladilar. Tarbiyachi bolalarga ular nimalarning tasvirini xohlashsa, o'sha predmetlarni ko'rib, kuzatib chiqishni taklif etadi. Agarda bola samolyot, mashina chizmoqchi bo'lsa, tarbiyachi undan chizishni bilasanmi, deb so'rashi va yordam sifatida bolalarga transport turlarining rangli rasmini ko'rib chiqishini va bunda ularning har bir o'ziga xos xususiyatlariga bola diqqatini tortishi lozim. Bolalar diqqatini ko'proq uncha murakkab bo'lmagan dekorativ kompozitsiyalar tortadi. Masalan, gilamcha, salfetka va hokazo. Shuning uchun tarbiyachi bolalar ishini boyitish maqsadida, mashg'ulotlardan tashqari tasviriy faoliyat jarayonida bolalarga dekorativ naqshlarni ko'rib chiqish uchun tavsiya etishi mumkin. Agarda bolalar mashg'ulotdan tashqari mazmunli kompozitsiya tasvirlamoqchi bo'lsalar, tarbiyachi qog'oz varag'idan predmetlar qanday yasalishi, ish tartibini eslatib o'tishi zarur. Bolalar bo'sh vaqtlarida o'zlari sevgan ranglar bilan

bo'yoqda, qalamda shug'ullanishni sevadilar, tarbiyachi materialning xillarini rango-rang qilib, bolalarning bu qiziqishlarini, xohishlarini o'stirishi lozim. Bolalarga chizayotgan ishlarni toza, chiroyli qilib bajarishlarini eslatib borishi lozim. Tarbiyachi bolalarning bu ishlarida ularga maslahatg'o'y bo'lishi kerak. U bolaga qanday qilish lozimligini aytmaydi, balki bola bilan ishning borishini tahlil qilib, bolaga ishning sifatli bo'lishi uchun yordam beradi. Mustaqil tasviriy faoliyat jarayonida faollik yoki xohish, bolalar tomondan kelib chiqishi kerak. Agarda tarbiyachi bu jarayon davomida kichik va o'rta guruh bolalariga ko'proq maslahat berib, faolligini oshirsa, katta, tayyorlov guruhlarida bolalarga ko'proq mustaqillik berishlari lozim. Tasviriy faoliyatida bolalar faolligi asosida do'stona munosabatlar tarkib topadi, bolalar bir-birlariga maslahatlar beradi, yordam beradi, ya'ni jamoa bo'lib ijod qilish o'sadi. Bolalarning mustaqil tasviriy faoliyati bilan shug'ullanishi uchun materiallar yetarli darajada bo'lishi, loy yetarli va qulay bo'lishi, materiallarni saqlash uchun joylashgan jovonlar bolalar olishi uchun qulay bo'lishi, tasviriy san'at asarlari, shuningdek, dekorativ san'at namunalari, naqshlar, o'yinchoqlari bo'lishi zammir. Bular tasviriy faoliyat burchagini bezashi mumkin. Shuningdek, tasviriy faoliyat qismida doska bo'lishi lozim, chunki bolalar unga rangli bo'rlar bilan rasmlar chizadilar. Turli-tuman materiallarning bo'lishi, bolalar mustaqil tasviriy faoliyatlarini yana ham boyitadi. Tasviriy faoliyat burchagidagi materiallarni tarbiyachi vaqti-vaqti bilan almashtirib, to'ldirib boradi. Illustrativ rasmlar to'plami bo'yicha o'yinchoqlari stol ustiga terib joylashtiriladi. Bolalar ularni ko'rib chiqadilar. Bolalar o'yin jarayonida rasm chizishdan tashqari, loydan o'yinchoqlar yasashni yaxshi ko'radilar. Qurilish materiallardan bolalar keng foydalanib, o'yinlar tashkil qiladilar. Ammo, tarbiyachi oldindan qurilish burchagini tashkil etish to'g'risida o'ylab ko'rishi kerak. Bu burchakda tarbiyachi yirik va mayda qurilish detallarini plastmassa, rezinadan qilingan o'yinchoqlarni, odam va hayvon obrazlarini, transport, o'simliklarni tasvirlovchi mayda o'yinchoqlarni ham joylashtiradi. Katta va tayyorlov guruh qurilish burchagiga qurilmalar tasviri aks ettirilgan albomlar,

fotosuratlarni ham joylashtirish lozim. Albomda yig'ilgan fotosuratlar turli-tuman binolarning ko'rinishini tasvirlashi mumkin. Masalan, ko'prik, transport, binolar kabi. Bolalar qurilmalar qurish jarayonida o'z qurilmalarini boshqatdan ko'rib, o'zgartirib, turli xil detallar bilan boyitib boradilar, shuning uchun bolalarning juda qiziqib qurayotgan ishlari bir necha kun mobaynida saqlanishi zarur. Kichik guruhlarda esa tarbiyachi bolalarga nimalar qurishga o'rganganligini o'zi eslatadi, o'zi bolalar o'rnida ishtirok etadi va qurilmalarni qurish jarayonida birgalikda yordamlashadi va o'z vaqtida maydonchaga qurilish materiallarining to'plarini olib chiqadi, bolalar stol ustida turli xil qurilmalar quradilar, ular bilan o'yin o'ynaydilar. Qo'l mehnati burchagida xilma-xil materiallardan karton, yelim, qog'oz, qutichalar va tabiat materiallaridan saqlanadi. Katta yoshdagi bolalar tarbiyachining rahbarligida mashg'ulotda olgan bilim va malakalari asosida, o'yin uchun kerakli o'yinchoqlar yasaydilar. Tarbiyachi bolalarga maslahatlar beradi, qiynalishsa, ko'rsatib beradi. Ba'zida tarbiyachining o'zi o'yinchoq yasaydi, ammo albatta bularni bu ishga jalb etadi. Masalan, qaysidir qismini yopishtirishni yoki kerakli qismlarni tanlab olishni taklif etishi mumkin. Ba'zida tarbiyachi mashg'ulotdan ikki-uch kun oldin, bolalar yasashi lozim bo'lgan buyumni bolalar ishtirokida yasab, ikki-uch kun burchakda saqlashi mumkin. Tabiat materiallari bilan ham barglar, shoxlar, o'simlik urug'lari, joludlardan ishlashadi. So'ng ularni sayr yoki ekskursiyada kuzatadi, bolalar ularni yig'adilar va tarbiyachi ulardan qanday qilib o'yinchoq yasash kerakligini ko'rsatib beradi. Masalan, shishkalardan tipratikan, baliq va boshqalar yasaydilar. Tarbiyachi bolalardan bu materiallardan nimalar qilish mumkinligini so'rab, ularda fantaziyaning faolligini o'stirib boradi. Kichik va o'rta guruh bolalari ham mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda rasm chizish, loydan buyumlar yasashga qiziqishi uyg'onib boradi. Ular turli xil sodda ko'rinishdagi rasmlar chizishga va o'rta guruhda turli xil shakillarni rangli qog'ozdan qirqadilar. Tarbiyachi ularning qiziqishlarini o'stirib, rangli qog'ozdan chiptalar, cheklar qirqishni tavsiya etishi mumkin. Tasviriy faoliyatga pedagogik rahbarlik qilish mashg'ulotdan tashqari vaqtda asta-sekin o'zgarib

boradi. Ya'ni harakatlarni ko'rsatib berishdan mustaqillikka o'tish, material tanlashda yoki o'z rejasini o'ylagan maqsadini tasvirlashda ham. Mashg'ulotdan tashqari vaqtda tasviriy faoliyatni ishning yordamchi shakliga aylantirib yuborish kerak emas. Shuningdek, tarbiyachi shuni esda tutmog'i lozimki, mashg'ulotdan tashqari tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish hamma uchun majburiy emas, u bilan kim chizishini, loydan narsa yasashni, qirqishni yaxshi ko'rgan bolalar shug'ullanishi mumkin. Bolalar tasviriy faoliyat bilan mashg'ulotdan tashqari vaqtda 10 - 15 daqiqa davomida shug'ullanib, o'z rasmlarini, loy va applikasiyani tugatishlarini yoki uni keyingi kunda ham davom ettirib, tugatishlari mumkin. Bu faoliyatga rahbarlik qilish tarbiyachidan juda katta sezgirlikni, diqqatni va bolalarning ijodiy qobiliyatlarining o'sishi uchun sharoit yaratib berishni talab etadi. Bolalarning mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda tasviriy faoliyat bilan mustaqil shug'ullanishlari uchun sharoit yaratilgan bo'lishi kerak. Bu maqsadda guruh xonasining yaxshi yoritilgan va o'yin burchagidan mumkin qadar uzoqroq biron bir joyi ajratilishi kerak. Xonaning deraza oldi ajratilishi maqsadga muvofiq, u yerda ikki-uch stol qo'yiladi. Agar deraza tokchalari past bo'lsa, ularga taxtalar mustahkamlanadi, bolalar shug'ullanayotgan paytda ularni tushirib qo'yish mumkin. Rasm solish, narsalar yasash, applikasiyalar uchun mo'ljallangan buyumlar yaqin turgan javonning ochiq tokchalarida, stollarda turishi kerak. Kichik guruhda bolalarga erkin foydalanishlari uchun faqat rangli qalamlar beriladi. Katta guruh bolalariga (ayrim cheklanishlar bilan) barcha materiallar berilishi mumkin: Loy o'rniga plastilin tavsiya qilinadi. Bolalar o'z rasmlarini «Xalq ertaklari», «Odamlar mehnati», «Manzarali naqshlar», «Tabiat haqida» va shu kabi mavzuli papkalarga joylashtiradilar. Tasviriy faoliyat «burchagda» bolalar o'z ishlarida ijodiy foydalanadigan tabiiy materiallar solingan quti va ko'rgazmali qurollar bo'lishi kerak.

3.4. Tarbiyachining tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini tashkil qilishdagi kompetentligi

Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari boshqa ta'lim -tarbiyaviy ish bo'limlarining vazifalari bilan chambarchas bog'liq. Mashg'ulot o'tishda tarbiyachi bolalarning boshqa faoliyatlarida olgan bilimlariga ham tayanadi. Bolalar tasvirlamoqchi bo'lgan predmet haqida tasavvurga ega bo'lsalar, rasm, loy, applikasiya ishlarida samarali natijalarga erishish mumkin. Tasviriy faoliyat turlari bolalar o'yini bilan ham bog'liq bo'ladi. O'yin bola hayotida katta o'rin egallaydi. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi turli xil - mazmunli-rolli, dramalashtirish, didaktik va harakatli o'yinlar o'tkaziladi. Har qanday o'yin bolaga zavq bag'ishlaydi. Shunday ekan, tasviriy faoliyat ham o'yin bilan bog'lab borilsa, u bolalarga qiziqarli va yoqimli bo'ladi va emotsional holatni uyg'otadi, bu esa bolalar ishlarining sifatiga yaxshi ta'sir etadi. Mashg'ulotlarda o'yinli holatlarni tashkil etish yaxshi natijalar beradi.

Bolalar bunday mashg'ulotlarda erkin harakat qiladilar. O'yin usuli barcha guruhlarda qo'llaniladi. Bu usul yordamida yengil, quvnoq muhit yaratadi. Bolalarning mashg'ulotga qiziqishi ortadi, tasviriy faoliyatida ko'nikma va malakalarga ega

bo'ladi. O'yin shaklida o'tadigan mashg'ulot bolalar e'tiborini qamrab oladi, ularning estetik, axloqiy jihatdan tarbiyalanishlariga yaxshi ta'sir ko'rsatadi. Rasm, loy, qirqib yopishtirish o'yinchoq orqali o'yin bilan bog'langan bo'ladi. O'yinchoqni chizish, yasash, qirqib-yopishtirish barcha yosh guruh bolalarida zavq uyg'otadi, o'yinchoqlarni tasvirlash bo'yicha mashg'ulotlar yil davomida bir necha bor o'tkazilishi mumkin. Lekin ularning shakli turlicha bo'lishi zarur.

Bolaning hayotida mazmunli-rol o'yinlar muhim o'rin egallaydi. Shuning uchun tasviriy faoliyatning o'yin bilan bog'lanishi bolalar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Mazmunli-rolli o'yinlarni mashg'ulot mazmuniga kiritish bolaning tasvirlash faoliyatga qiziqishini, bajarayotgan ishining sifatini yaxshilaydi. O'yinning borishi: o'yin obrazlarning tasviri, quruq rasm chizish, loydan yasash, qirqib yopishtirish ishlaridan ko'ra, bolalar uchun qiziqarlidir. Bolaning kechinmalariga o'yin bo'yoq beradi. Bola o'z o'yinli rasmlarining to'la va yorqin ifodalanishiga intiladi. Tarbiyachi esa bolaga bunda yordam berishi kerak. Rasm, loy, qirqib yopishtirish bilan dramalashtirib, o'yinlarini uyg'unlashtirib olib borish, bolalarni har tomonlarni rivojlantirishdek vazifani amalga oshirishga katta imkoniyat yaratadi. Dramalashtirish o'yinlari uchun ko'pgina narsalarni bolalarning o'zlari yasashlari mumkin: dekoratsiya yoki uning qismlari, kostum detallari, maskalar. Tarbiyachining rasm, qirqib-yopishtirish mashg'ulotida bolalarga o'ynagan o'yinlarining tasviriy topshirig'ini berish, ularda tasviriy faoliyatga jonli qiziqishini uyg'otadi. Tasviriy faoliyatning dramalashtirish o'yini bilan birlashtirib olib borish o'rta guruhdan boshlanadi. Rasm, loy, qirqib yopishtirish mashg'ulotlarida bolalarga qahramonlar obrazlarini ifodalab berish vazifasi topshiriladi. O'ynagan harakatli o'yinlarining tasviriy taklifi bolalarda zavq uyg'otadi. Bu o'yinlarning mazmunini faqatgina rasmda emas, balki qirqib yopishtirish bilan ham oson tasvirlash mumkin. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalar predmetning belgilari, rangi, shakli, tuzilishini, kattaligini va boshqalar haqidagi bilimlarini mustahkamlab boradilar, xilma-xil sensor tajribaga ega bo'ladilar, tevarak-atrof haqidagi tasavvurlari boyiydi. Didaktik o'yinlarning o'zi ham tasviriy nutqning mazmuni bo'la oladi. Bolalar qiziqish bilan didaktik materialni tayyorlaydilar. Tasviriy faoliyat bolalarning tabiat bilan tanishtirish, nutq o'stirish, musiqa mashg'ulotlari bilan bog'liq bo'ladi. Tabiat hamma vaqt tasviriy ijodiyotning mazmuni bo'lib xizmat qiladi. Bolalarning rasmlari tabiat haqidagi bilimlarini aniqlashtirish, mustahkamlash uchun yordam beradi, bundan tashqari, bolalarda, o'sha kasbga nisbatan estetik his-tuyg'ularni uyg'otadi, bu esa

hayotlarini yanada mazmunli va qiziqarli qilishga yordam beradi. Rasm, loy, qirqib yopishtirish mashg'ulotlarining nutq o'stirish bo'yicha olib boriladigan ish bilan o'zaro bog'liqligi juda muhimdir. Nutq o'stirish mashg'ulotlarida bolalarga ertak, hikoya o'qib berishadi, she'rlar yod oldiradilar. Bolalarda bu ishlar davomida obrazli tasavvur shakllanadi va ular ertak va she'rdagi obrazlarni o'zlaricha tasvirlab, unga nisbatan munosabatlarini bildirishga intiladilar. Bunda tasviriy faoliyat mashg'ulotlari

qo'l keladi, bu mashg'ulotlar davomida bundan tashqari nutq boyligi o'stiriladi, unda obrazli ifodalar boyitib boriladi. Tasviriy faoliyat va musiqaning uzviy bog'liqligini ham bolalarning estetik, ijodiy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir

ko'rsatadi. Bog'cha yoshdagi bolalarga musiqali asarni tasvirlab berish taklif etilsa, bu taklif ularda jonli qiziqishni uyg'otadi. Bu bolalarda ijodiy izlanish, mustaqillik kompozitsiyasini tuzish qobiliyatlarini o'stiradi. Bolalarning tasviriy faoliyatlarini tasviriy san'at asarlari bilan uyg'unlashtirib olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Bolalar tasviriy san'at namunalarini kuzatib borar ekanlar, ular rassomlarning ijodi bilan kengroq tanishib qolmay, surat chizishda mazmun, rang, shakl tanlashda muhim ko'nikmalarni egallab oladilar, san'at go'zalligini, boyligini ko'ra bilishni o'rganadilar. Shunday qilib, maktabgacha ta'lim muassasasida tasviriy faoliyatni boshqa faoliyat turlari bilan qo'shib olib borish bolalar hayotini boyitadi va tarbiyaviy ish samaradorligini yanada oshiradi. Yana bir muhim tomoni shundaki, o'yinlarda, zal va guruh xonalarini bezashda bolalarning ishlari kerak, ya'ni bolalarning ishlari ularning hayotida kattagina o'rin egallashi kerak.

Mashg'ulotni boshlashdan avval, tarbiyachi albatta o'zi tanlagan natura, o'yinchoq, illustratsiya va o'zi bolalarga nisbatan qayerda turishi kerakligini aniqlab oladi. Mashg'ulotdan oldin tarbiyachi albatta chizishni, loydan yasashni, qirqishni mashq qilishi lozim. Bu esa tarbiyachiga uni tasvir etishning yo'l va vositalarini aniqlab olish va har bir murakkab qismi ustida ko'proq ishlashni va bolalarning diqqatini ham shu yerga ko'proq tortish imkonini beradi.

Mashg'ulotga tayyorlanish jarayonida tarbiyachi metodik adabiyotlarga murojaat etadi, qay bir metod va usullarni qo'llash mumkinligi ustida ishlaydi. Tarbiyachi mashg'ulotni tashkil etishga tayyor bo'lgach, bolalarni o'yin

faoliyatidan asta ta'limiy faoliyatga ko'chirib o'tadi. Mashg'ulotni tashkil etish jarayoni bir-ikki daqiqani tashkil etadi. Bu qism mashg'ulotga qarab turlicha uyushtirilishi mumkin. Masalan, bolalarning tasvirlashlari kerak bo'ladigan predmet yoki illustratsiyalarni ko'rishni, kichkintoylarga esa o'sha narsa bilan o'ynashi, qo'li bilan tegishi mumkin bo'ladi. Kichik guruhdan boshlab bolalarni sekin-asta, shovqinsiz, stol atrofiga o'tirishga o'rgatamiz. Mashg'ulotning turiga va mazmuniga qarab, turlicha o'tkazilishi mumkin. Masalan, kichik guruhda yarim oysimon shaklda o'tkazish mumkin. Bunda tarbiyachi har bir bolani ko'radi va yordam ko'rsatish maqsadida har birining oldiga borishi mumkin. Hamma mashg'ulotlar uch qismga bo'linadi:

mashg'ulotning boshlanishi — topshiriqni tushuntirish;

mashg'ulotning borishi — topshiriqning bolalar tomonidan bajarilishi;

mashg'ulotning yakuni — bolalar bilan bajarilgan topshiriqni tahlil qilish.

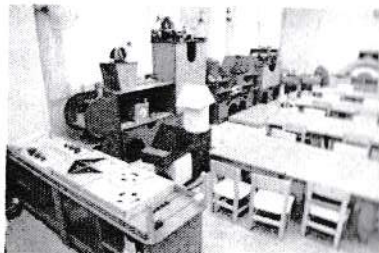
I va II qismlar bolalar yoshi va topshiriqqa qarab, 2—5 daqiqagacha davom etishi mumkin, I qismda tarbiyachi bolalarga ular bajaradigan topshiriqni xabar qiladi. Tarbiyachining tushuntirishi emotsional, ijodiy kayfiyat tug'dirishi lozim. II qismda tarbiyachi bolalarning berilgan topshiriqni bajarishga kirishishlarini tekshiradi. Bolalar ishi o'rtasida pauza bo'lmasligini, bola bir topshiriqni bajardimi, keyingisiga darhol o'tishlari, bajarishlarini kuzatish lozim. Mashg'ulot davomida bolalar tinch ishlashga, o'z o'rinlaridan so'roqsiz turmaslikka o'rganadilar. Katta guruhdagi bolalar dastavval tarbiyachi ruxsati bilan, keyin o'zlari suvni, mo'yqalamni o'z joyiga qo'yadilar. Kichik guruhda bolalar mustaqil bo'lganlari uchun ko'proq tarbiyachining o'zi bolalar oldiga kelib turadi. O'rta guruhdan boshlab bolalar tarbiyachiga qo'llarini ko'tarib, murojaat etishga o'rganadilar. Bolalarni asta-sekin mustaqil ishlashga o'rgatib boriladi. Bor bo'lgan qiyinchiliklarni o'zlari hal etish yo'llarini o'rganib boradilar. Mashg'ulotning yakuniga 5 daqiqa qolganda bolalar ogohlantiriladi. Bu narsa kichik guruh bolalari uchun ortiqcha hisoblanadi, chunki ular hali bu aloqani egallamagan bo'ladilar. Kichik guruhdan boshlab bolalarga agarda ishini oldinroq tugatgan bo'lsa, o'zi yana rasmini element bilan boyitish taklif etiladi. Tarbiyachi ishni tugatishni qat'iy taklif etsa, bolalar hammasi ishni tugatishi va tarbiyachi kunning ikkinchi yarmida bolalarga o'z ishlarini tugatib olishga imkon yaratishi lozim. Bolalar ishini tahlil qilish muhim metodlardan biri bo'lib hisoblanadi. Bolalar ishlarining tahlili ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bolalar ishlari devoriy ro'znoma qilib osiladi. Bolalar devoriy ro'znomadagi ishlarini yaxshilab ko'rib chiqadilar. Tarbiyachi bolalarning fikrlarini so'raydi va bolalar ishlariga umumiy baho beradi. Mashg'ulotdan so'ng bolalarga o'z ishlarini ko'rib chiqish uchun yana bir bor imkoniyat yaratib beradi. Agar mashg'ulot cho'zilib, vaqt qolmasa, sayrdan keyin yoki kunning ikkinchi yarmida amalga oshirish mumkin. Bolalar ishlarida tarbiyachi ota-onalar uchun burchak tashkil etadi va bolalar ishlarini u yerda keyingi mashg'ulotgacha qoldiradi. Albatta ular dastavval yaxshilab bezatiladi. Ularni turlicha bezatish mumkin. Masalan, pasport sifatida. Pasport bolalar ishidan

katta bo'lib, bolalar ismi, familiyasi yoziladi va ancha vaqtgacha saqlashga imkoniyat beradi. Agar burchak tashkil etishning iloji bo'lmasa, bolalar ishidan albom qilinadi. Har bir kishiga bittadan varaq ajratiladi va varaq ustiga konvert yopishtiriladi. Bolaning ismi yozib qo'yilib, shu konvertga bolaning har bir bajargan ishi solinadi. Aralash yosh guruhlarda mashg'ulotni tashkil etish o'ziga xos xususiyatga egadir. Bu guruhni 2-3 yuqori guruhga bo'lib, har biri uchun o'zining dastur mazmuni aniqlanadi (bolalarning hammasi birgalikda, bir vaqtda, bir faoliyat bilan shug'ullansa ham).

Har bir mashg'ulotning tarbiyaviy-ta'limiy ahamiyati dastur mazmunining to'g'ri tanlanishi, yaxshi tashkil etilishi, tarbiyachining tayyorgarligi, tegishli asbob-uskunalar va tasviriy materiallarining mavjudligi, bolalar faoliyatiga aniq rahbarlik bilan aniqlanadi. Bolalarning mashg'ulotlardagi to'laqonli o'quv yoki ijodiy faoliyatlari oldingi barcha ishlarning sifatiga, shuningdek, ularni mana shu aniq mashg'ulotga tayyorlashga bog'liq bo'ladi. Tayyorlov ishlari bo'lajak mashg'ulot mazmuniga mos bo'lishi kerak: mazmunli rasm solishdan oldin tevarak-atrof bilan tanishtirish maqsadida sayohatlar o'tkazish, badiiy asarlar o'qish, bolalarga mashg'ulot mavzusi bilan bog'liq bo'lgan illustratsiyalar, reproduksiyalarni ko'rsatish, suhbat o'tkazish, diafilm va bolalarning yaxshi chiqqan rasmlarini ko'rsatish mumkin va hokazolar; katta guruhlarda dekorativ rasm chizishlardan oldin bolalarga xalq amaliy san'ati namunalari, illustratsiyalar, bolalar rasmlarini ko'rsatish, suhbat o'tkazish, «Tasvirdan bilib ol» didaktik o'yini, didaktik mozaika bilan o'yinlar o'tkazish va shu kabilar maqsadga muvofiqdir; loy va plastilindan narsalar yasash mashg'ulotidan oldin kichik shakldagi haykaltaroshlik bilan tanishtirish, bolalarga o'zlari yasaydigan jonivorlar tasvirlangan rasmlarni tanlashni, dekorativ plastika eskizini bajarishni topshirish mumkin va boshqalar. Qog'ozga rang-tusini mustaqil bera olish, applikasiya va konstruktorlik ishlari uchun tayyorgarlik qilish ham mashg'ulotga tayyorlanish jarayoniga kiradi. Oldindan qilingan barcha ishlarning mazmunini mudira tarbiyachi bilan qilingan qisqa suhbatdan bilib oladi. Mudira

tarbiyachining dastur vazifalarini to'g'ri tushunish va tushunmasligini aniqlaydi, mashg'ulot rejasi bilan tanishadi, konspektni ko'rib chiqadi, tasviriy materialning mavjudligi va uni stollarga joylashtirishning to'g'riligini qayd etadi. Mashg'ulotlarni ko'rish vaqtida mudira quyidagi holatlarga e'tibor beradi. Mashg'ulotning boshlanishi (3-5 daq.). Tarbiyachi bolalarni o'yindan mashg'ulotlarga o'tkazishda foydalangan usullar. Shundan keyin mashg'ulotning birinchi qismi - bolalar oldiga tasviriy vazifalarning qo'yilishi va ish usullarini tushuntirishning mazmuni hamda metodikasi baholanadi. Bolalarning aqliy va nutq faolliklari, ularning mashg'ulotga qiziqishlari qanday usullar vositasida yuzaga keltirilganligi (kichik guruhlarda - o'yin usullari, ovutmacholardan, katta guruhlarda - bolalardagi mavjud tajribaga tayanish, qo'shiq, she'r, ertaklardan parchalar o'qish va shu kabilar) ni qayd etish lozim. Bolalarga berilayotgan savollardagi maqsadga yo'nalgan tushuntirishlarning aniqligi. Ishni bajarish bosqichlarining ajratilishi. Bolalarning tushuntirishlarni qanchalik egallayotganliklarini nazorat savollari yordamida (masalan, bolalar predmetni qanday izchillikda tasvirleydilar, qanday harakatlarni bajaradilar) tekshirish. Tushuntirishlarda ko'rgazmali material - natura, namunaga tayanish. Predmetning tasviriy usullarini tarbiyachi tomonidan ko'rsatishning sifati (agar mashg'ulotda shunday qilingan bo'lsa). Bo'lajak ish uchun tushuntirishlar yoki ko'rsatmalarning davomiyligi. (Shuni unutmaslik kerakki, tayyorlov ishlarining barchasini tarbiyachi mashg'ulotdan oldin amalga oshirish kerak.) Bolalar ishni bajarishga qanday kirishdilar: qanchasi tarbiyachining tushuntirishi tugashi bilanoq, rasm solishga (yasashga) kirishdi, qanchasi tushuntirishdan keyin ham o'ylanib, qiynalib turdi. Bolalar tarbiyachiga savollar berishdimi, ular nima haqida so'rashdi. Tarbiyachi mashg'ulot jarayonida qo'yilgan vazifalarning bajarilishiga erishdimi, individual yondashuvdan foydalandimi. Tarbiyachi ayrim bolalarga

qanday ko'rsatma va maslahatlar berdi. Topshiriqning eng qiyin elementlari haqida o'z vaqtida eslatma berish yo'li bilan xatolarning oldi olindimi? Tarbiyachi

qanday usullar vositasida shug'ullanuvchilarning o'zini-o'zi baholash va o'zini-o'zi nazorat qilishga undaydi. Berilayotgan ko'rsatmalarning maqsadga muvofiqligi va ularni bajarishning sifatini tekshirish. Tarbiyachining etiboridan chetda qolgan bolalar bo'ladimi? Tarbiyachi bolalarni

egallangan bilim, ko'nikma va malakalardan mustaqil foydalanishga, ijodiy ishlashga undadimi? Tarbiyachi bolalarning noto'g'ri o'tirishi, noto'g'ri holat (poza)larini sezdimi va ularni to'g'riladimi? Bolalar qalam (mo'yqalarn, qaychi va shu kabilar)ni qanday ushlayapti va ulardan to'g'ri foydalanayaptimi? Ular qanday texnik malaka va ko'nikmalarga ega bo'lganlar. Ayrim bolalarning ko'nikma va malakalarini oshirish uchun tarbiyachi nimalar qildi? Shug'ullanayotganlarning qanchasi ishni o'z vaqtida, qanchasi erta tugatdi va qanchasi tugata olmay qoldi? Bolalar ishni bajarishga qancha vaqt sarflashdi? Tarbiyachi mashg'ulot oxirida bolalar ishlarining ko'ruvini nazarda tutdimi va u qanday tashkil etilgan edi (jamoatahlil, o'zaro tahlil, o'zini-o'zi baholash)? Bajarilgan ishlarining tahliliga bolalar jalb qilinganmidi, naturadan, namunadan, tasavvur bo'yicha bajarilgan ishlarni baholashda ular qanday mezonlardan foydalanishardi? Bu baho dastur talablarini va mazkur mashg'ulotning vazifalarini umuman aks ettiradimi? Bolalar predmetlarning xususiyatlari, rangtuslari, tasviriy va texnik usullarni belgilovchi so'zlardan to'g'ri foydalanishadimi? Bolalar ishlarini ko'rish qancha vaqtni oladi? Mashg'ulot tahlili. Mashg'ulot mazmuni mazkur yosh guruhi dasturiga, yil fasliga, bolalarning tasviriy imkoniyatlariga muvofiq keladimi? Yangi narsalar va bolalarga tanish narsalar o'rtasidagi muvofqlikning oldingi o'tgan mashg'ulotlar

bilan aloqasi. Emotsional-ijodiy o'quv yuklamasi, mashg'ulot mazmunining tarbiyaviy va bilish ahamiyati. Mashg'ulotning tashkil etilishini, materiallar va ko'rgazmali qurollarning sifatini, bolalar hamda tarbiyachilarning tayyorgarliklari (ish usullarini ko'rsata bilish)ni baholash. Navbatchilarning mashg'ulotga tayyorlanishdagi roli, navbatchilar ishining o'z - o'ziga xizmat ko'rsatish bilan birlashtirilishi. Tarbiyachi tushuntirishlarining to'g'riligi va tushunarligi. O'qitishning mashg'ulot turlarida foydalanilgan usullarining muvofiqligi (masalan, dekorativ rasm solishda, grafik tasvir ko'rinishidagi namunadan, predmet naturani tahlil qilish, uning tasviriy usullarini ko'rsatish va boshqalardan foydalaniladi) dastur vazifalarining xarakteriga (yangi yoki takrorlanayotgan mazmun), bolalarning yoshiga (masalan, kichik guruh bolalarini o'qitishda yetakchi usul bu ko'rsatish, katta guruhlarda esa o'qitishning ko'rgazmali usullari bilan birga, aniq og'zaki yo'llanmalar, ishni qaysi usulda va qanday izchillikda bajarish lozimligini mustaqil aniqlash topshiriqlari katta ahamiyat kasb etadi) bog'liq. Mashg'ulotning bosqichlar bo'yicha umumiy davomiyligi, agar shunday bo'lgan bo'lsa, kechikishning sabablari. Bolalarning mashg'ulotda o'zini tutishi: uyushganlik, intizomiylik, qiziqish, ularda vaqt, ish tempi hissiyotining mavjudligi. Bolalarning ishlarini ko'rib chiqish: olingan ko'rsatmalarga muvofiq ishlay bilish, texnik va tasviriy ko'nikma hamda malakalar, qo'yilgan vazifani hal etishga ijodiy yondoshish, ishning puxta yoki naridan beri bajarilganligi. Mudira tarbiyachi bilan birga, har bir bolaning mazkur mashg'ulotda bajargan ishini ko'rib chiqadi va tahlil qiladi. Ayrim hollarda (ishning sifati ko'pchilik bolalarnikidan past bo'lsa) bolaning oldingi mashg'ulotlarda bajargan ishlari ko'rib chiqiladi. Bu o'rinda quyidagilar qayd etiladi:

1. Ishning taklif etilgan mavzu va ko'rsatmalarga muvofiq kelishkelmasligi, bola o'z ishini tugatgan-tugatmaganligi.

2. Tasvirlangan va asl predmet (natura, namuna) o'rtasida o'xshashlikning bor-yo'qligi.

3. Predmetning qaysi belgilari: xarakterli yo kam ahamiyatli yoki har ikkalasi ham tasvirlanganligi.

4. Predmetning tuzilishi (qismlarining joylanishi) to'g'ri berilgan berilmaganligi.

5. Predmet qismlarining lozim joylaridagi farqlari berilgan berilmaganligi. Bola predmetning rangini realistik bera olgan yoki bera olmaganligi. Bolaning kuzatuvchanligi, tasavvurining mahsuli haqida nimalar dalolat berayotganligi. Bolaning o'zi tasvirlayotgan narsaga munosabati nimalarda namoyon bolganligi (rasimga rangli qilib bo'yoq berishda, o'lchamdan foydalanishda, obrazlar dinamikasida).

6. Bolaning qog'oz sahifalarini qanday to'ldirganligi, bolada predmetlarning real va ma'naviy aloqalarga muvofiq keluvchi fazoviy joylashuv haqida tasavvurning bor-yo'qligi (yonida, oraliqda, oldinda, orqasida, yuqorida, pastda va shu kabilar).

7. Bola tavsiya etilgan mavzuning mazmunini mustaqil bera olgan olmaganligi (bu savolga javob berish uchun guruhdagi barcha bolalarning rasmlarini qiyoslash lozim bo'ladi).

8. Texnik malaka va ko'nikmalarning sifati (predmet kontur to'g'ri tasvirlanganmi, rasm tartibli qilib bo'yalganmi, bola mayda detallining tasvirida mo'yqalamning ingichka uchidan foydalana oladimi yoki yo'qmi, loy va plastilindan narsalar yasashda predmetning shaklini to'g'ri belgilanganmi, yuza qismi tekislanganmi, qismlar oralig'i mustahkam qilib birlashtirilganmi, g'adir-budur elementlari yo'qmi, predmetning konturi to'g'ri qirqilganmi, predmetning qismlari to'g'ri yelimganmi).

9. Mashg'ulotning umumiy bahosi, ijobiy tomonlari va nuqsonlari, mazkur mashg'ulotning metodikasiga qanday o'zgarishlar kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi.

3.5. Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari uchun materiallar va uskunalar.

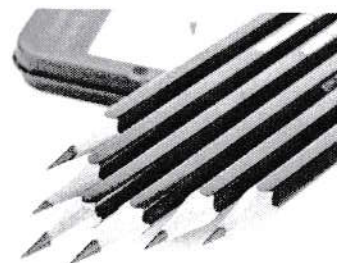
Tasviriy faoliyat mashg'ulotlari pedagogik o'ylangan moddiy jihozlanishni: maxsus uskunalar, asboblari va tasviriy materiallarini talab qiladi. Mashg'ulot o'tkazish uchun sharoit yaratuvchi barcha predmetlar taxtalar, molbertlar, tagliklar va hokazolar; asboblari: tasviriy jarayonda kerak bo'ladigan qalamlar, mo'yqalamlar, qaychilar va boshqa narsalar: tasvir yaratishda ishlatiladigan tasviriy materiallar - jihozlash uskunalariga kiradi. Mudira tarbiyachi-metodist bilan birgalikda tasviriy faoliyat mashg'ulotlarini muvaffaqiyatli o'tkazish va bolalar ijodiyotini o'stirish uchun olingan barcha kerak narsalarini ko'rib chiqadi, material hamda uskunalaridan qanday foydalanilayotganligini, bolalarda ularga nisbatan ehtiyoqkorona munosabat tarbiyalanayotganligini tekshirib chiqadi. Tasviriy faoliyatning har xil turlari turlicha jihozlanadi. Rasm - predmetli,

mazmunli, dekorativ, o'ylangan fikr bo'yicha solish mashg'ulotlari uchun lenolium qoplangan doskalar (devorga va polga qo'yiladigan); bolalar chizgan rasmlarni

namoyish qilish uchun uchta reykali doskalar; natura uchun taglik; stolga qo'yiladigan doskalar- yig'ma molbertlar (katta guruhlar uchun) va boshqalar kerak bo'ladi. Guruhda seksiyalardan biriga lenolium, ikkinchisiga flanel qoplangan, uchunchisiga esa reyka qoqilgan, uch seksiyali, kombinatsiya qilingan, devorga o'rnatiladigan doskaning bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bolalarning ko'rish faoliyatini saqlash maqsadida katta guruhlarda sathi qiya turadigan individual taxtalardan foydalanish maqbuldir, chunki bunday taxtalar nurning ko'zga burchak ostida emas, balki perpendikulyar yo'nalishda tushishini ta'minlaydi. Rasm solish uchun bolalarga rangli qalamlar to'plami kerak: kichik

guruhda beshta qalamdan (qizil, ko'k, yashil, sariq va qora); o'rta guruhda-oltita

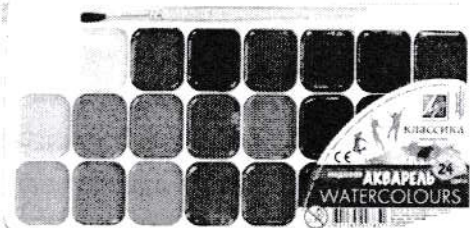
qalamdan (qizil, ko'k, yashil, sariq, qora va jigarrang) foydalaniladi; katta guruhlarda yuqorida aytilganlardan tashqari, qizgish, binafsha rang, to'q qizil, pushti zangori, och yashil ranglar qo'shiladi. Kichik guruhlarda qalamlar dumaloq bo'lishi kerak. Katta guruhlarning bolalariga yumshoq grafitli

qalamlar («Школьное», «Искусство» № 1, 2) tavsiya qilinadi. Qalamni ishlatishga tayyorlashda yog'och qatlarni 25-30 mm olinib, 62 grafiti 8-10 mm ochiladi (rangli qamlarning yog'ochi kamroq olinishi kerak, chunki ularning o'zaklari yo'g'onroq, qattiqroq bosganda uvalanib, sinib ketadi). Bo'yoq bilan rasm chizish uchun tuki yumshoq va elastik bo'qirsoq, olmaxon va shu kabilarning qilidan qilingan dumaloq mo'yqalamlar kerak. Mo'yqalamlar nomerlariga ko'ra farqlanadi: 1 - 8 ingichka, 8 -16 yo'g'on. Kichik guruh bolalariga 12-14 raqamli mo'yqalamlarni berish tavsiya qilinadi. Bunday mo'yqalam qog'ozga bosilganda yorqin, yaxshi seziladigan iz qoldiradi, predmetning shaklini berishni osonlashtiradi. O'rtava katta guruhlar bolalariga ham ingichka, ham yo'g'on mo'yqalamlarni berish mumkin. Bolalarning

mo'yqalarni foydalanishlari kuzatilar ekan, eng avvalo, ular uni to'g'ri ushlashni bilishlariga, tarbiyachi buni eslatishi va ko'rsatishiga: mashg'ulot vaqtida va tugugandan so'ng bolalar mo'yqalamni taglikka qo'yishlariga

(tarbiyachi tagliklarni qalin kartondan yoki uzunasiga ikkiga qirqilgan g'altakdan tayyorlashi mumkin) e'tibor berish kerak. Bolalarga mo'yqalarni suvli bankada qoldirishga ruxsat

bermaslik kerak, bunday qilinganda uning tuki egiladi, har tomonga tarqab, shaklini yo'qotadi. Agar tukli mo'yqalamlarga extiyotkorlik bilan munosabatda bo'linsa, ular uzoq muddat xizmat qiladi. Mashg'ulot uchun bo'yoq tayyorlashda uni mo'yqalam bilan aralastirmaslik kerak, buni cho'p bilan qilish ancha qulay.

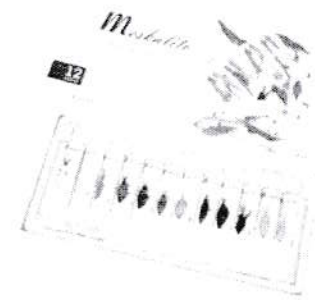
Akvarel bo'yog'i bilan rasm solishda mo'yqalamning tuklari yelpig'ich singari tarqab ketmasligi uchun uni bosmasdan, bo'yoq yengil yarim aylana harakat bilan olinadi. Ish tugagandan keyin, bo'yoq qurib qolmasdanoq, mo'yqalam yaxshilab yuviladi. Mo'yqalamlarning mo'yini stakanda yuqoriga qilib saqlash tavsiya qilindi. Mudira mashg'ulot boshlanishidan oldin, qog'oz qanday tayyorlanganligini ko'radi. Rasm solish

uchun anchagina qalin, bir oz g'adir-budur qog'oz kerak. Qalin yozuv qog'ozi uning o'rmini bosishi mumkin. Rasm solish uchun ustiga qalam deyarli iz qoldirmay, sirpanadigan, yaltiroq va qalam kuchliroq bosilganda yirtilib ketadigan yupqa qog'ozlar yaramaydi. Ish vaqtida qog'oz qimirlamay, bir tekis turishi kerak (bolalar qog'oz holatini o'zgartirishlari mumkin bo'lgan manzarali rasmlar solish

bundan mustasno). Kichik guruh bolalariga rasm solish uchun yozuv qog'ozi

kattaligidagi qog'ozni berish tavsiya qilinadi u bolakay qo'lini yozgandagi kenglikka muvofiq keladi. O'rta va katta guruh bolalariga alohida predmetlarning tasvirlari uchun yozuv qog'ozining yarmini (butun qog'ozdan ham foydalanish mumkin) berish tavsiya qilinadi: mazmunli rasmlar uchun kattaroq shakldagi qog'ozni berish kerak. Rasm solish uchun qog'oz tayyorlar ekan,

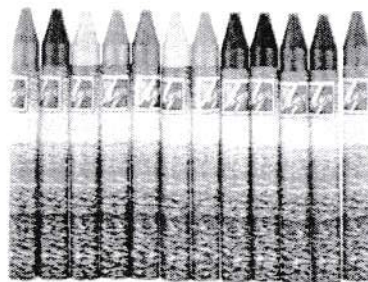
tarbiyachi tasvirlanadigan predmetning tuzilishini va o'lchamini hisobga olishi kerak. Guash bo'yoqlar bilan rasm solishda to'yingan va yumshoq tondagi rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Katta guruh bolalari kerakli rangdagi qog'ozlarini mustaqil tayyorlay oladilar (qog'ozga tus berishda guash va akvarel bo'yoqlardan

hamda yo'g'on, yumshoq mo'yqalamlardan foydalanadilar: o'lchami unchalik katta bo'lmagan yassi bo'yoq mo'yqalamari - fleytslar qulaydir. Bo'yoq oldin gorizontaliga, so'ngra uning ustidan vertikaliga beriladi). Rasm solishda suvli bo'yoqning ikki turi - guash va

akvareldan foydalaniladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar uchun pastasimon, shaffof bo'lmagan bo'yoqlar - guash qulaydir. Bo'yoqni mo'yqalamda turadigan, undan tomib tushmaydigan, suyuqroq qaymoq quyugligidek qilib aralastirilishi kerak. Bo'yoqlarni bolalar rangni ko'rib turishlari uchun qirralari past shaffof bankachalarga quygan ma'qul. Yopiq qopqoqchali polietilen bankachalardagi guash bo'yoqlaridan foydalanish qulay: tarbiyachilar bo'yoqni ularning o'zida tayyorlaydilar va mashg'ulotdan so'ng

ularni boshqa narsaga quymay qoldiraveradilar. Bunda bo'yoq tejam bilan sarflanadi va uni tayyorlashga ko'p vaqt ketmaydi. Tarbiyachi bo'yoqning kerakli rangini chiqarishni bilishi kerak. Akvarel bo'yoqlar katta va maktabga tayyorlov guruhlari bolalariga tavsiya qilinadi. Akvarel bo'yoqlarining farqlovchi xususiyati, bularning kukun qilib maydalangan pigment va ko'p miqdordagi yopishtiruvchi moddalardan (bog'lovchi sifatida) iboratligidir. Kukun qilib foydalanilganligi tufayli akvarel bo'yoqlar o'zlarining asosiy fazilatlarini - shaffoflik kasb etadilar. Hozirgi kunda akvarel har xil ko'rinishda: qattiq - plita shaklida, yarim yumshoq shaklchalarda va yumshoq tubikechalarda ishlab chiqarilmoqda. Maktabgacha ta'lim muassasasi sharoitlarida yarim yumshoq (shaklchalardagi) akvareldan foydalanish ma'qulroq. Bolalarning akvarel bo'yoqlaridan xuddi guash bo'yoqlari bilan rasm solganidek foydalanishlariga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bolalar akvarel bo'yoqlari bilan rasm solar ekanlar, predmetlar konturini oldin qog'ozga oddiy

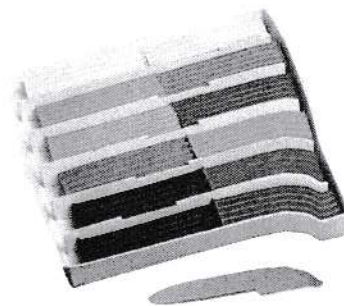
qalam bilan tushiradilar. Mashg'ulotlar va bolalarning mustaqil badiiy va ijodiy faoliyatlari uchun pastel - turli rangdagi yo'g'on sterjenchalar tavsiya etiladi. Pastel to'plarnida har biri bir nechta tusga ega bo'lgan beshta rang bo'ladi, buning o'zi ish uchun tayyor palitradir. Pastel qattiq, yumshoq va o'rtacha turlarga bo'linadi.

Bolalar uchun yumshoq pastel tavsiya etiladi. Bu bo'yoq ehtiyotkorlik bilan munosabatda o'lishni talab etadi, chunki u oson uvalanadi, sinadi. Shuning uchun pastel sterjenining har birini zar qog'ozga o'rash kerak bo'ladi. Rangli mum bo'rlar steijen ko'rinishida 12 tadan 36 tagacha rangda to'plam qilib sotiladi. Uning bilan ham xuddi pastel singari rasm solinadi.

Rangli mum bo'rlarning afzalligi shundaki, ular bilan qalam chizig'i qalinligidagi chiziqni chizish mumkin. Shuning uchun mum bo'rlar bilan rasm chizishda oddiy qalamdan foydalanilmaydi. Rangli bo'rlardan mashg'ulotlardan bo'sh vaqtlarda taxta (doska)ga rasm

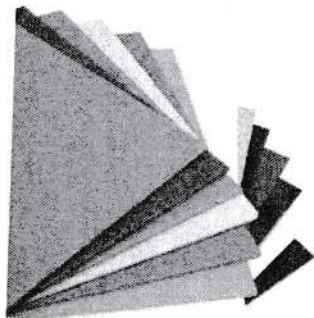
chizishda foydalaniladi. O'chirish uchun ikkita - quruq va ozgina namlangan latta kerak: quruqi bilan xatolar yo'qotiladi, rasmga bo'r changi (kukuni) tushurilib, ayrim joylari xiralashtiriladi; ho'l latta bilan eng to'q joylari oqartiriladi, oxirida esa rasm doskadan o'chiriladi. Rasm solishga mo'ljallangan ko'mir uzunligi 10-12 sm va diametri 5-8 mm bo'lgan yirik sterjendan iborat bo'ladi. U yumshoq, sinuvchan, uqalanuvchan material bo'lganligi uchun zar qog'ozga o'rash kerak. Ko'mir to'q, xira-qora iz qoldiradi. Ko'mir bilan ishlashda uning changini saqlab qoladigan tukli qog'ozlar - gulgug'oz, o'rash uchun ishlatiladigan va rasm solish qog'ozlari ishlatiladi. Agar ko'mir bilan ishlangan rasm ustidan paxta tamponni ozgina ho'llab, rasm solingan

qog'oz sathidan vertikaliga yengil surib chiqilsa, bo'yoq yanada mustahkamlanadi.

Loy va plastilindan narsalar yasash uchun maxsus uskunalar: aylanadigan doirali dastgoh (katta guruhlar uchun), suv solinadigan idishlar, latta; bolalar yasagan narsalarni bo'yash uchun - gruntovka; bundan tashqari, bo'yashda ishlatiladigan maxsus bo'yoqlar - angoblar kerak bo'ladi. Bolalar ishlagan haykaltaroshlik mahsulotlarini pishirish uchun mufel pechkaning bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunday pechkani o'quv kollektorlaridan topish mumkin. Natura yoki namunani namoyish qilish uchun

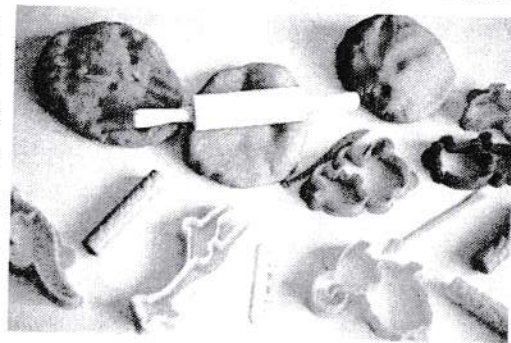
natura uchun mo'ljallangan tagliklardan foydalansa bo'ladi. Karkaslar - turli uzunlik va kenglikdagi oddiy taxtalar ham uskunalarga kiritiladi. Karkaslardan foydalanish bolalarga jonivorlar oyoqlarining mukammalroq tasvirida va ularning figuralarini barqaror hamda dinamikroq qilishga imkon beradi. Narsalar yasash

mashg'ulotlari uchun plastik materiallar - loy, plastilin kerak bo'ladi, bunda asosiy yasash uchun eng maqbul material, bu loydir. Kichik guruhlarda faqat loydan foydalaniladi, chunki bu yoshdagi bolalar plastilindan narsa yasashda qiynaladilar. O'rta guruhda ham bolalar asosan loydan narsalar yasaydilar. Rangli plastilindan katta guruhlarda mazmunli narsalar yasashda

foydalaniladi. Narsalar yasash uchun loy qanday tayyorlanadi? Turli joylardan olingan loy rangi bilan farqlanadi; u sarg'ish, jigarrang, qizgish, kulrang, oq, yashil-ko'kish, qo'ng'ir rang bo'lishi mumkin. Loy, uning tarkibida qum kam bo'lsa, kuchli bo'ladi, qum aralashmasi uni sochiluvchan qiladi. Loyni bevosita

yerning o'zidan tanlash mumkin. Kuchli loyning yaxshi qatlamlari daryo va ariqlarning yaqinida uchraydi. Shuning uchun shahar bog'chalari uchun loyni yozda dala hovliga chiqqan vaqtlarda g'amlab kelish kerak. Plastilin - loy,

mum, yog', bo'yoq va boshqa qo'shilmalardan tayyorlangan sun'iy plastik massa. U yumshoq va qayishqoq, u uzoq qotmaydi, ammo temperatura oshganda yumshaydi va eriydi. Narsalar yasashda plastilinni uzoq muddat ezish tavsiya qilinadi. Plastilin bilan ishlashdan oldin uni qutisi bilan issiqroq joyga yaqin qo'yib, biroz isitiladi. Katta guruhlar tarbiyalanuvchilarida plastilinning

individual tayyor to'plamlari bo'lishi kerak. Ular plastilinning holatini o'zlari nazorat qilib, qolgan plastilinni rangiga ko'ra joylab qo'yadilar.

Applikatsiya mashg'ulotlari uchun tayyor shakl, qog'oz, qiyqimlar uchun patnis va yuza qutilar; kleyonka; shakllarga yelim surish uchun plastmassa taxtachalar (20 x 15sm): latta, shirach uchun chetlari past quticha; mo'yqalamlar uchun taglik; dag'al jundan tayyorlangan mo'yqalamlar; to'm toq uchli qaychilar; (richagining uzunligi 18 sm) kerak bo'ladi. Applikatsiya ishlarida har xil navli oq

va rangli qog'ozlardan foydalaniladi. Fon uchun oq qalin qog'oz: rasm albomlarning varaqlari yoki stolga solinadigan rangli qog'oz yo bo'masa, yupqa karton ishlatiladi. Predmetning qismlari yupqa qog'ozdan, yaxshisi yaltiroq qog'ozdan qir qilgani ma'qul; uning rangi yorqin, ushlaganda qo'lga xush yoqadi. Maktabgacha katta yoshdagilar har xil rang va tusdagi jilosiz rangli qog'ozlardan ham foydalanadilar. Katta guruhlarda har bir bola uchun turli rang va tusdagi qog'ozlar naboriga ega bo'lish maqsadga muvofiqdir. Tasviriy faoliyatga mo'ljallangan barcha materiallar turlariga ajratilgan va ma'lum tartib bilan har qaysisi joy-joyiga qo'yilgan bo'lishi kerak. Qaychilar qutichada saqlanadi. Foydalanib bo'lgandan keyin bo'yoqlar bankalarga qayta quyiladi (bankalarning og'zini bo'yoq qurib qolmasligi uchun mahkam qilib berkitish kerak). Bankalardagi guash bo'yoqlari ustiga suv quyish lozim. Qog'oz dasta qilib taxlanib saqlanadi. Rangli qog'ozlarni kichikroq bo'laklarga qir qib, press ostiga qo'yish mumkin (keyin katta guruhlarda ular individual konvertlarga solinadi). Tartibli joylashtirilgan material kam joyni egallaydi, yaxshi saqlanadi, ulardan foydalanish ham qulay bo'ladi.

GLOSSARIY

Avtoportret - portret janrining kurinishlaridan biri bo'lib, musavvir o'zining tashqi qiyofasini o'zi tasvirlaydi.

Animalistik - janr o'zgaracha) tasiriy san'at turidir. U lotincha "anima", "hayvonot olami" degan ma'noni bildiradi.

Akademik lisey - o'quvchilarning imkoniyatlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda ularning jadal intellektual rivojlanishi chuqur, sohashtirilgan, tabaqalashtirilgan, kasbga yo'naltirilgan ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'rta maxsus ta'lim beruvchi, yuridik maqomga ega ta'lim muassasasi.

Axloq (lotincha «moralis» - xulq-atvor ma'nosini bildiradi) - ijtimoiy munosabatlar hamda shaxs xatti-harakatini tartibga soluvchi, muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan xulq-atvor qoidalari, mezonlari yig'indisi.

Axloqiy ong – shaxs axloqiy me'yorlar va xulq-atvor qoidalari to'g'risidagi nazariy bilimlarni berish asosida hosil qilinuvchi ong shakli.

Axloqiy tarbiya – muayyan jamiyat tomonidan tan olingan va rioya qilinishi zarur bo'lgan tartib, odob, o'zaro munosabat, muloqot va xulq-atvor qoidalari, mezonlarini o'quvchilar ongiga singdirish asosida ularda axloqiy ong, axloqiy faoliyat ko'nikmalari va axloqiy madaniyatni shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Aqliy tarbiya - shaxsga tabiat va jamiyat taraqqiyoti to'g'risidagi bilimlarni berish, uning aqliy (bilish) qobiliyati, tafakkuri va dunyoqarashini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon; ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismi.

Bakalavriyat - mutaxassisliklar yo'nalishi bo'yicha fundamental va amaliy bilim beradigan, ta'lim olish muddati kamida to'rt yil davom etadigan tayanch oliy ta'lim.

Bashoratlash - bo'lajak darsni tashkil etilishining turli varianlarini baholash va ulardan qabul qilingan mezonlarga muvofiq eng ma'qulini tanlab olish.

Baho – ta'lim oluvchilarga ularning ta'lim olishi, bilimlarni o'zlashtirishga nisbatan ijodiy yondoshishini rag'batlantirish maqsadida ta'sir ko'rsatish vositasi.

Bilim – shaxsning ongida tuShunchalar, sxemalar, ma'lum obrazlar ko'rinishida aks etuvchi borliq haqidagi tizimlashtirilgan ilmiy ma'lumotlar majmui.

Bilim olish – borliqni idrok etish, o'rganish, mashq qilish va muayyan tajriba asosida xulq-atvor hamda faoliyat ko'nikma, malakalarining mustahkamlanib, mavjud bilimlarning takomillashib, boyib borish jarayoni.

Bilish - obektiv borliqning inson ongida aks etish shakli; ilmiy bilimlarni o'zlashtirish jarayoni.

Botal janr - "botal" frantsuzcha so'z bo'lib, "jang", "urush" ma'nosini bildiradi. U jang manzaralarini o'zida aks ettiradi.

Ma'ruza – yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish shakli.

Metod - yunoncha tarjimai «tadqiqot, usul, maqsadga erishish yo'li» kabi ma'nolarni anglatadi.

Metodika (fan sifatida)– xususiy fanlarni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi.

Manzara - janrdagi asarlarda borliq, tabiatdagi kurinishlar haqqoniy aks ettiriladi.

Natyurmort - frantsuzcha so'z bo'lib, "jonsiz tabiat" degan ma'noni anglatadi.

Varroqlik — kitob tuzish uchun qog'oz tayyorlovchi.

Sahhof — muqovasoz, sahifalarni to'plab kitob holiga keltiruvchi.

Vassol — to'zigan kitoblarni qayta tiklovchi (res-tavrator) ta'mirlovchi.

Zarafshon — sahifalar hoshiyasi va yozuv oralariga oltin va kumushrang purkab bezatuvchi.

Grafika - lotincha "grafo" so'zidan olingan bo'lib, "yozaman", "chizaman" degan ma'noni anglatadi.

Oraliq nazorat – o‘quvchilar tomonidan o‘quv materialining muayyan bob yoki bo‘limlari bo‘yicha o‘zlashtirilgan bilim, ko‘nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

Pedagogik talab - turli harakatlarni bajarish, muayyan faoliyat jarayonida ishtirok etishda o‘quvchi amal qilishi zarur bo‘lgan ijtimoiy xulq-atvor me‘yorlarini ifodalovchi vazifa; tarbiyaning eng muhim usuli.

Portret - rangtasvir janrlari ichida eng qadimiylaridan bo‘lib, kishilarning tashqi va ichki kechinmalarini tasvir orqali ochib byeradi.

Rag‘batlantirish - tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko‘ngilini ko‘tarish va uni qo‘llab-quvvatlash usuli.

Rivojlanish – shaxsning fiziologik va intellektual o‘shida namoyon bo‘ladigan miqdor va sifat o‘zgarishlar mohiyatini ifoda etuvchi murakkab jarayon.

Reyting (baholash, tartibga keltirish, klassifikasiyalash) - muayyan hodisani oldindan belgilangan shkala bo‘yicha baholash.

Suhbat – savol va javob shaklidagi dialogik ta‘lim metodi.

Tamoyil (yunoncha «principium») – biror-bir nazariyaning asosi, negizi, asosiy boshlang‘ich qoidasi; boshqaruvchi g‘oya, faoliyatning asosiy qoidasi; umumlashtirilgan talab.

Tarbiya – muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o‘stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni.

Tarbiya jarayoni - o‘qituvchi va o‘quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o‘rtasida tashkil etiluvchi hamda aniq maqsadga yo‘naltirilgan samarali hamkorlik jarayoni.

Tarbiya mazmuni - shaxsning shakllanishiga qo‘yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyati.

Tarbiya metodi (yunoncha «metodos» – yo‘l) – tarbiya maqsadiga erishish yo‘li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg‘ulari va xulqiga ta‘sir etish usullari.

Ta‘lim – o‘quvchilarga nazariy bilimlarni berish asosida ularda amaliy ko‘nikma va malakalarni shakllantirish, ularning bilish qobiliyatlarini o‘stirish va dunyoqarashlarini tarbiyalashga yo‘naltirilgan jarayon.

Tizim (mustaqil tuShuncha sifatida) - o‘zaro bog‘langan ko‘plab elementlar (tarkibiy qismlar) o‘rtasidagi mustahkam birlik va o‘zaro yaxlitlik.

Tiflopedagogika - (yunoncha typhlos – ko‘r) – ko‘rish qobiliyati buzilgan bolalarni o‘qitish, tarbiyalash va rivojlantirish muammolarini o‘rganuvchi fan; korreksion pedagogika (defektologiya)ning muhim sohasi.

Test - aniq maqsad asosida muayyan holat darajasini sifat va miqdoriy ko‘rsatkichlarda belgilashga imkon beruvchi sinov vositasi.

Topshiriq - o‘quvchilarda mehnat, ijtimoiy xulq va hayotiy tajriba ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida qo‘llaniladigan usul.

Tushuntirish - o‘quv materiali mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilish.

To‘garak - o‘quvchilarning qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida sinfdan yoki maktabdan tashqari sharoitda uyushtiriluvchi qo‘shimcha ta‘lim shakli.

Tasvir — surat chizish, suratlash(musavvir).

Tazhib — oltin rang bilan naqshlash.

Tajlid — qimmatbaho kitoblarga charm yoki boshqa bir qimmatbaho matodan jild yasash.

Ekologik madaniyat - o‘quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik ong - tabiat va atrof-muhitning mavjud holati, ularni muhofaza etish borasidagi tuShunchalarning ongdagi ifodasi.

Ekologik madaniyat - o'quvchining ijtimoiy talablarga muvofiq tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish qobiliyati.

Ekologik tarbiya - o'quvchilarga dastlabki ekologik bilimlarni berish, ularning mavjud ekologik bilimlarini boyitish, ularda tabiat va atrof-muhit muhofazasini tashkil etish ko'nikma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan pedagogik jarayon.

Ekologik ta'lim - o'quvchiga aniq maqsadga muvofiq, izchil, tizimli va uzluksiz ravishda nazariy ekologik bilimlarni berishga yo'naltirilgan ta'limiy jarayon.

Ekologik faoliyat - ekologik bilimlarga tayanilgan holda tabiat va atrof-muhit muhofazasini ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan xatti-harakatlar majmui.

Estetik tarbiya - o'quvchilarni tabiat, ijtimoiy va mehnat munosabatlari, turmush go'zalligini idrok etish, to'g'ri tushunishga o'rgatish, ularning badiiy didini o'stirish, ularda go'zallikka muhabbat uyg'otish va hayotiga go'zallik olib kirish qobiliyatini tarbiyalash jarayoni; ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismi.

E'tiqod - dunyoqarash negizida aks etuvchi ijtimoiy- falsafiy, huquqiy, ma'naviy-axloqiy, estetik iqtisodiy, hamda ekologik bilimlarning takomillashgan ko'rinishi; muayyan g'oyaga cheksiz ishonch.

Yakuniy nazorat – ta'lim oluvchilarning chorak yoki yarim yillik uchun belgilangan o'quv materiallari bo'yicha o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, baholash shakli.

O'z-o'zini baholash - mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish asosida o'z shaxsiga baho berishga yo'naltirilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari - o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilishlari, turli o'quvchilar organlari faoliyatida faol ishtirok etishlarini ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qo'llaniluvchi usullar.

O'z-o'zini tahlil (nazorat) qilish - o'z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakati, xulq-atvorini tahlil qilish, mavjud sifatlarni boyitish yoki salbiy odatlarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyat usuli.

O'z-o'zini qayta tarbiyalash – shaxsning o'zidagi salbiy odatlar, xarakteridagi zararli sifatlarni yo'qotish, ularni bartaraf etishga qaratilgan ichki faoliyati jarayoni.

O'zlashtirish – ta'lim jarayonida ustuvor o'rin tutuvchi ijtimoiy talablarga muvofiq shaxs tomonidan muayyan xatti-harakat va xulq usullarining egallanishi.

O'rgatish - tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlar.

O'qituvchi (pedagog) – pedagogik, psixologik va mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha maxsus ma'lumot, kasbiy tayyorgarlik va ma'naviy-axloqiy sifatlarga ega hamda ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs.

O'qish – ma'lum usullar yordamida tashkil etilgan bilimlarni o'rganish jarayoni; o'quvchilar tomonidan o'quv faoliyati usullarini egallab olishga yo'naltirilgan faoliyat.

O'quv dasturi – muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmuni, umumiy vaqtning mavzularni o'rganilishi bo'yicha taqsimlanishi, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.

O'quv rejasi – ta'lim muassasida o'qitiladigan o'quv fanlarining tartibi, ularning o'quv yili bo'yicha taqsimlanishi, har bir o'quv faniga ajratiladigan haftalik va yillik o'quv soatlari, Shuningdek, o'quv yili tuzilishini belgilovchi me'yoriy hujjat.

O'quv fani – ta'lim muassasalarida o'quvchilarning yosh, idrok etish imkoniyatlariga muvofiq ularga muayyan fan sohasi bo'yicha umumiy yoki mutaxassislik bilimlarini berish, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni ta'minlovchi manba.

O'quvchilarning o'z-o'zini boshqarishi - o'quvchilarning jamoa faoliyatini uyushtirish va boshqarishdagi faol ishtiroklari.

O'quv qo'llanmasi – 1) ma'lum o'quv fanlari bo'yicha metodik materiallar, tuShuntirishlar, tavsiyalarni yorituvchi hamda o'qituvchi yoki o'quvchilar uchun mo'ljallangan manba; 2) muayyan fan bo'yicha tayyorlangan hamda metodik jihatidan o'quv-tarbiyaviy jarayonda bevosita foydalanish imkonini beruvchi qo'shimcha o'quv materiallari.

Hikoya – o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi.

Huquqiy faoliyat - huquqiy me'yorlar, qonunlar talablariga nisbatan ongli yondashish, ularga qat'iy va og'ishmay amal qilish, qonunlarni hurmat qilish, ularni shaxs erkini himoya qilish kafolati sifatida e'tirof etish, huquqiy munosabatlar jarayonidagi faol ishtirokni tashkil etishga yo'naltirilgan amaliy xatti-harakatlar majmui.

ASOSIY VA QO'SHIMCHA O'QUV ADABIYOTLAR HAMDA AXBOROT MANBAALARI

Asosiy adabiyotlar

1. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. T.: O'qituvchi. 1993.
2. Xasanboeva O.U. vaboshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2006.
3. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. T.Tafakkurbo'stoni2013
4. N.Kayumova. Maktabgacha pedagogika. T.TDPU 2013.
5. Nurmatova M.SH. Xasanova SH.T. Rasm buyum yasash va bolalarni tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi. "Sho'lpon" T.:2010y.
6. Nurmatova M.SH. Xasanova SH.T. D.Azimova. Ustahonada amaliy mashg'ulot. "Musiq" T.:2010y.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 488 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - Toshkent, O'zbekiston, 2016. - 56 b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq faravonligining garovi. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 48 b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy taxlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. - Toshkent, O'zbekiston, 2017. - 104 b.
5. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.
6. Stiven.U. Moye. Zanimatelniye opiti s bumagoy. "Izdatelstvo Astrel".2006.

7. O.Xasanboeva va boshq. Oila pedagogikasi. T.: "Aloqachi", 2007 y.
8. "Bolangiz maktabga tayyormi?" metodik qo'llanma. T.: 2001.
9. F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika".-T., "Ma'naviyat". 2013
10. Sh.Shodmonova. Maktabgachata'limpedagogikasi. Fan vatexnologiya. - T., 2008.

Internet saytlari

1. www.espi.uz
2. www.tdpu.uz
3. www.pedagog.uz
4. www.zivonet.uz
5. www.edu.uz

ЎЗБЕКISTON RESPUBLIKASI O'LIY TALIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

R.R.Atajanova

TASVIRIY FAOLIYATGA O'RGATISH METODIKASI

Muharrir: X.Sultanov
Texnik muharrir: R.Ankabayev
Musahhih: L.Mirsoatova
Sahifalovchi: D.Berdiyev

Bosishga ruxsat etildi 12.12.2023 y. Bichimi 60x84 1/ 16. Ofset qog'ozi.

Times New Roman garniturası. Hisob-nashr tabog'i 8,5.

Adadi 100 dona. Buyurtma № 2068313.

«Olmaliq kitob business» MChJ bosmaxonasida chop etildi.

